

67487

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ARANY JÁNOS BALLADÁI

MAGYARÁZZA

GREGUSS ÁGOST

HARMADIK BŐVITETT KIADÁS

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1900.

A jelen harmadik kiadást Riedl Frigyes rendezte sajtó alá.
A balladák szövegének revíziója az Arany Lászlótól szerkesztett «Arany János kisebb költeményei»-nek 1894-ben megjelent «teljes kiadásán» alapul.

A kiadó társulat.

167487

42.347

BEVEZETÉS.

I. FEJEZET.

A versről.

A vers (miként a tankönyvek elnevezték: a kötött beszéd) oly szóbeli előadás, melyben gondolatok, vagy hangok, illetőleg hangsorok, rendesen ismétlődnek.

Rendes ismétlődésen olyant értünk, a melyben az ismétlődő részek vagy közvetlenül egymás mellé sorakoznak, vagy közelről követik egymást, vagy pedig egyszerűsmind azonos közökben hangzanak föl; ez a rendes ismétlődés adja meg a verses beszédnek azt a zenei lebegést, melyet a vers rhythmusának neveznek.

Közvetlenül egymás mellé sorakoznak az ismétlődő gondolatok, s így ered a gondolat rhythmusa, mely a verses beszédnek minden irodalomban első formája: páros mondások váltakozása. Ez a gondolatok rhythmusa uralkodik a régi héber költészetben. Ime például a II-dik zsoltár első versei:

1. Miért dühösködnek a pogányok, és a népek miért gondolnak hijábavalókat?

2. A földnek királyai összevegyülnek és a fejedelmek tanácsot tartanak egyetemben,

Az Úr ellen, és az ő Krisztusa ellen,

Ezt mondván:

3. Szakgassuk el az ő köteleket, és rázzuk le rólunk az ő igájokat!

4. A ki lakozik az egekben neveti, az Úr megcsúfolja őket.

5. Akkor szól az ő haragjában nékik, és búsulásában megrettenti őket . . .

A finn Kalevala nemzeti éposz ötven éneke mind ily kettős, olykor hármas ismétletekben van írva. Hadd álljanak itt bevezető sorai:

Hajt a lélek, nagy a kedvem, gondolatom unszol engem,
Fognom dalhoz, énekléshez, kezdenem a regéléshez,
Hadak sorát levezetnem, nemzetségdalt énekelnem.
Számban a szók olvadoznak, a mondatok omladoznak.
Nyelvem hegyén hullámszanak, fogaim közt rést keresnek...

Efféle bokor kifejezésekkel találkozunk a magyar irodalom ős maradványaiban is, teszem a Szent Katalin verses legendájában, Kinizsi Pálné imádságos könyvében, Bornemisza Péter Ördögi kísérteteiben s a székely balladákban. Szent Katalin legendája II-dik fejezetében olvassuk:

Őrzigás Székényi Könyvtár
Én szerető barátim, s bizodalmas híveim . . .
Kik fegyverekben fényesek, és vitézségben erősek . . .
Ez hozzánk hallgató ország, s mind ez közönséges jószág . . .

S az egész elbeszélésben mindenütt hemzsegek az ilyen páros mondások.

A székely balladákban a gondolatok rend szerint azon szavakkal ismétlődnek, például:

Jó napot, jó napot, Hollódy nagyasszony!
Hol vagyon, hol vagyon Hollódy Zsuzsana?
Elküldtem, elküldtem a Rózsamezőbe,
Nagy rózsákat szedni, magát mulatozni.

Mig az ismétlődő gondolatok nyomban egymás után következnek, az ismétlődő hangok között másféle hangok foglalnak helyet, hogy az ismétlődés annál erősebben

kitünjék. De a közök csekélyek, többnyire csak néhány szó, néha csak egy-két szótag, legfeljebb egy-két mondat.

Az ismétlődő hangok vagy mássalhangzók, vagy magánhangzók, vagy mind két rendbeliek.

A mássalhangzók a szók elején ismétlődnek, a magánhangzók a szók utolsó egy vagy több tagjában.

A mássalhangzók ismétlődése a mássalhangzós rím vagy alliteratio, mely a költészet zsenge korában igen divik. Ime példái legrégibb magyar versünkben, a Pannónia megvétéléről szóló énekben :

*Feldedet adtad fejér lovon,
És fivödet aranyos féken . . .
Kelem földén a Dunán elkelének,
Az cseken ők csekének,
Az Tetemben el-feltetének,
Erden sokat ők értenek,
Százhalomnál megszállának . . .*

Népdalokban, közmondásokban, gyermek-versikékben, ráolvasásokban, találós mesékben, tréfákban, szójátékokban sűrűen előfordul. Példák :

*Bagoly is biró a maga barlangjában.
Csipi csóka, varju vágja.
Csóri csuka, nincsen mája ;
Palotai pálcza, nincsen száma.
Káka tövin költ a rucza.
Ki világos ki viradtig.
Pej paripám patkószöge be fényes.
Ne szólj szám, nem fáj fejem.
Csont torony tetején szaru eke szánt.
Vak vezet világtalant.
Vér nem válik vízzé.*

Alliteratiót magánhangzón kezdődő szók is alkothatnak — bár ez ritkán történik — de nem magánhangzójoknál, hanem a lágy szelletnél (spiritus lenisnél) fogva,

mely a magánhangzó kiejtését megelőzi. E két sorban például:

Adjon isten bort, buzát, egészséget,
Országunkban békeséget!

nem csak a *bor*, *buza*, *békeség*, hanem az *adjon*, *isten*, *egészség* és *ország* szók rimelnek egymással.

Hogy a kemény szellet vagy hehezet (*spiritus asper*). még alkalmasabb az alliteratio előidézésére, természetes, kivált a magyar nyelvben hol a *h* különben is valóságos mássalhangzó.

Ért hozzá mint hajdu a harangöntéshez.
Három a táncz mind halálig.
Hamari hamvas (késő kedves).
Hátán háza (keblén kenyere).

A magánhangzók ismétlődése szüli a magánhangzós rimet vagy asszonánczot, mely különösen a spanyol költészetben szerepel. Például: kérem szépen; onnan hoztam.

Az asszonancz mindenkor szótagot alkot, s ha benne a magánhangzót követő mássalhangzók is ismétlődnek, teljes rim lesz belőle; például: ész kész; gondja mondja.

Ha az asszonancz ismétlődő mássalhangzói nem egyenlők, csak hasonló, rokonok, vagy ha nem mind egyenlők, vagy pedig ha egyenlők is, de nem azon sorban következnek egymásra: oly rim keletkezik, mely különösen a magyarban divik, s melyet ennél fogva magyaros rímnek nevezhetünk; például: ész kéz; gondba rontva; szedek neked.

Ha a magánhangzót megelőző mássalhangzók is egyeznek, a rim annál erősebb lesz: *kos okos* erősebb rim mint *kos futos*; *fegyver felver* erősebb mint *fegyver elver*.

Az asszonancz, valamint a teljes és a magyaros rím is, vagy egy, vagy két szótagra terjed. Egy tagu rímek: *van had* (asszonancz), *vad had* (teljes rím), *hat had* (magyaros rím); két tagúak: *földje görbe, görbe gödörbe, gödörbe törve ölbe*: hasonlóképen: *nagyon haszon, nagyon nagyon, nagyon hagyom*.

Kivételesen három, sőt négy tagú rímek is merülnek föl, például: *szavamra dalom forradalom, sárga halál szárnya alá*.

Két tagú rímeknél, de szintén csak kivételesen, megesik, hogy az egyik tagnak magánhangzói szintén nem azonosak, csak rokonok, mint *a* meg *o*: *csillag csillag*: vagy *e* meg *ö*: *messze közte*: vagy *ó* meg *ú*: *jóra boszúra*; vagy *ő* meg *ű*: *előtte merülve*.

A rím szó a rhythmusból származik, s rendesen csak a teljes és a magyaros rímeket jelölik vele. Az efféle rímű verseket már a középkorban *carmen rhythmicum*-nak nevezték s a magyar nép ma is *rigmusok*-nak nevezi.

De azért a hangok rhythmusán nem csak azt a verses lebegést kell értenünk, melyet a teljes és magyaros rímek, hanem azt is, melyet a mássalhangzós és magánhangzós rímek, t. i. az alliteratiók és asszonanczok szülnek.

Ez a hangok rhythmusa gyakran egyesül a gondolatok rhythmusával, például a székely balladában:

Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta,

A hangok rhythmusától megkülönböztetendő a hangsorok vagy hangmennyiségek rhythmusa: ez a voltaképi rhythmus, melyben bizonyos hangmennyiségek ismétlődnek.

A hangok rhythmusában a hangok minőségileg egyeznek, itt mennyiségileg; amott azonos magán-, azo-

nos és rokon mássalhangzók csendülnek össze, itt azonos számú, illetőleg azonos értékű szótagok.

A szótag mennyiséges voltát kétféle tekintetből határozzuk meg: a kiejtés ereje, meg a kiejtés ideje szerint.

A kiejtés ereje szerint a szótag vagy súlyos vagy súlytalan: ha erősebben ejtjük ki, a többi tag közül mintegy kiemeljük, súlyozzuk, akkor súlyos; ha gyöngébben ejtjük ki, ha ki nem emeljük, mintegy elsiklunk fölötte, akkor súlytalan.

A magyarban a hangsúly a szó első tagjára esik.

De melyik szóéra? Mert a mondatba fűzött szavak mind sohasem hangsúlyosak, csak azok, a melyek a mondat értelmére nézve a legfontosabbak, a legjelentékenyebbek. Ezek többnyire vagy az igék, vagy azon szók, melyek az igét közvetlenül megelőzik. A versben ezenkívül hangsúlyosan kiemelkednek azok a tagok, a melyekkel a sor egyes részei kezdődnek.

Négy tagú és négynél több tagú szókban a rendes (első tagbeli) hangsúly mellett másod, sőt harmad hangsúly is érzik, s ezt nevezzük, amahhoz mint fő hangsúlyhoz viszonyítva, mellék súlynak. A másod hangsúly a szónak utolsó előtti tagjában érezhető, a harmad hangsúly — hat vagy több tagú szóknál — a szó harmadik tagjában. A *gyönyörűség* szónak például két hangsúlya van: a fő hangsúly a *győ*, a másod hangsúly a *rű* tagon. A *gyönyörűsége* szónak is kettő van, de itt már a másod hangsúly a *sé* tagra esik. A *gyönyörűségére* szónak már három hangsúlya van: a másod hangsúly a *gé*, a harmad hangsúly a *rű* tagon. Három hangsúly van ezen szóban is: *boldogtalansága*: fő hangsúlya van t. i. a *bol* tagnak, másod hangsúlya a *sá*, harmad hangsúlya a *ta* tagnak.

A kiejtés ideje szerint a szótag vagy hosszú vagy rövid: a hosszú tag kiejtésére két annyi időt szokás

számítani, mint a rövid tagéra, s a verstan ezt az időt mórának nevezi. A rövid tagnak tehát egy, a hosszúnak két mórája van.

Hosszú tag, a magyarban, a melynek magánhangzója nyújtott, vagy a melyben a meg nem nyújtott magánhangzóhoz egynél több mássalhangzó járul, még pedig akkor is, ha e mássalhangzók közül egyik a következő szó elején áll. A *kürtölés* szóban az utolsó tag hosszú, mert nyújtott a magánhangzója van (*é*); de hosszú az első tag is, mert nem nyújtott *ü* magánhangzóhoz két mássalhangzó (*rt*) járul. E szó *vas*, egy magában, rövid szótag; de ha utána teszszük a *kapu* szót, hosszúvá lesz, mert ez összehelyezésben (*vaskapu*) a rövid *a* magánhangzóra két mássalhangzó (*sk*) következik.

Hosszú tagúl szabad még használni a csupa rövid három vagy négy tagú szók első tagját, és azon egy tagú szokat, melyek rövid magánhangzóval végződnek vagy csak épen egyetlen rövid magánhangzóból állanak. A *fejeden*, *iratos*, *keresitek*, *dalaimat* szókban a *fe*, *i*, *ke*, *da* szótagok hosszúk gyanánt szerepelhetnek; hasonlóképen ezen, különben rövid egy tagú szók: *a*, *e*, *de*, *ha*, *ki*, *le*, *ni*, *te*, *ti*, stb.

A hangmennyiségek rhythmusát egyrészt a súlyos meg súlytalan, másrészt a hosszú meg rövid szótagok váltakozása idézi elő, s e váltakozás módjától függ a rhythmus ereszkedő, vagy emelkedő, vagy vegyes jelleme.

Ereszkedő rhythmusú az a verssor, mely súlyos, illetőleg hosszú szótagokkal indul meg s melyben a második helyű szótagok súlytalanok, illetőleg rövidek; emelkedő ellenben az, mely súlytalan, illetőleg rövid szótagokon kezdődik s ezek után következnek a súlyosak, illetőleg hosszúk. Vegyes rhythmus van oly sorban, melynek egyik fele ereszkedő, másik fele emelkedő, vagy pedig a mely-

nek egyes alkotó részei magokban is mind ereszkedést, mind emelkedést tüntetnek föl.

A verssor alkotó részei vagy egységei az ütemek, illetőleg a lábak.

Az ütem és a láb is, a sornak oly része, mely két, vagy három, vagy négy szótagból áll, s melynek ismétlődései szülik magát a hangmennyiség rhythmusát.

Az ütemben a szótagoknak csak súlyos és súlytalan mivolta, a lábban csak hosszú és rövid mivoltuk jön számba. De növeli s gazdagítja minden esetre a láb, kivált a nagyobb láb rhythmusát, ha benne súlyos és súlytalan tagok, valamint az ütemét is, ha benne hosszú és rövid tagok is váltakoznak. A négy tagú ütem legkellemesebben hangzik, ha első tagja, vagy utolsó tagja is, hosszú (— u u u, — u u —), s a négyes ütemben a hosszú és rövid tagok ilyes váltakozását különösen Arany szereti.

Egyetlen szótag nem alkothat se ütemet, se lábat, mert nem lehet benne lebegés, azaz ki nem fejezheti a hangmennyiségés rhythmus jellemét, az ereszkedést vagy emelkedést. Egyetlen szótagok, mint fél ütemek (a kurjantásban), fél lábak, csak egész ütemek, egész lábak járulékai-képen szerepelhetnek.

Az ütem részei: egy súlyos és egy vagy több súlytalan tag; a láb részei: hosszú és rövid, gyakran azonban csupa hosszú vagy csupa rövid tagok.

A magyar ütemben mindenkor az első tag a súlyos, a második, illetőleg a többi súlytalan; csak a négy tagú ütem harmadik tagján érezhető némi mellék hangsúly. A magyar ütem tehát ereszkedő lebegésű.

Valamint az ütem legalább két s legfeljebb négy tagból áll, úgy áll az ütemes sor legalább két és legfeljebb négy ütemből.

Két ütemből áll az a 8 tagú sor, melyben a magyar

népdaloknak mondhatjuk háromnegyed része zeng, mely többek között a spanyol és finn költészetben is uralkodik, sőt még az ősrégi hindu szlókának is alkotó része. Ilyen sorok:

Káka tövin költ a rueza . . .
Elmennék én katonának . . .
Cserna vizén zúg a malom . . .

Ezt a 8 tagu sort így jelöljük: 4, 4, azt fejezvé ki e számokkal, hogy két üteme van, mindenik négy-négy tagú.

Két ütemű az a sor is, melynek 7 a tagja, s melynek első üteme négy, második üteme három tagú: 4, 3. Például:

Ha meg halok se bánom,
Ugy sincs engem ki szánjon.

Változatosabbak a három ütemű sorok. Ime mindjárt az a 11 tagú, mely népköltészetünkben oly gyakori: 4, 4, 3.

Az alföldön halász legény vagyok én,
Tisza partján kis kunyhóban lakom én.

Továbbá a 10 tagú, melynek ütemei háromféleképp oszolhatnak el, t. i. vagy 4, 4, 2:

Sárga csikó, sárga csikó, sárga . . .

vagy 4, 2, 4:

Nincsen nekem sehol maradásom . . .

vagy 4, 3, 3:

Izabella királyné Budában . . .

Van 9 tagú sorunk is három ütemű, az ismeretes 4, 2, 3:

Hortobágyi pusztán fúj a szél . . .

Leghosszabb három ütemű sorunk a 12 tagú: 4, 4, 4:

Föl se veszem a világot, eb busuljon!
Csakhogy tőlem a komorság eloszoljon!

Legváltozatosabb versünk a négy ütemre oszló, szintén 12 tagú sor, a magyar alexandrin vagy sándorvers, mely változatosságánál fogva hosszabb művekre, például hőskölteményekre nagyon alkalmas, és kár, hogy szinpadunkon is meg nem honosult. E sor tizenkét tagja mindenek előtt két felé oszlik, oly módon, hogy első felére hat tag jut s második felére szintén hat. Mindenik, hat-hat tagú fél sor ismét két ütemre oszlik; s e két ütem ugyanazt a háromféle változatot tünteti föl, melyel imént, a 10 tagú sor második és harmadik ütemében, már találkoztunk, azaz vagy 3, 3:

Hullatja | levelét || az idő | vén fája . . .

vagy 4, 2:

Tisza-Duna | síkján || Zagyva folyó | mellett . . .

vagy 2, 4:

Noha | egy sudar tán || nagyobb | magasságú . . .

Az alexandrin mindenik fele háromféle változatban jelenhetvén meg, az egész alexandrin sornak összesen kilencz változata lehetséges (3^2), úgymint:

3, 3, 3, 3

3, 3, 4, 2

3, 3, 2, 4

4, 2, 3, 3

4, 2, 4, 2

4, 2, 2, 4

2, 4, 3, 3

2, 4, 4, 2

2, 4, 2, 4

Mind ezen változatokat kiírni, valahányszor az alexandrint meg akarjuk jelölni, hosszadalmas volna; de fölösleges is, mihelyt már tudjuk, hogy a sornak mindenik fele háromfélekép oszolhatik meg. Beérhetjük tehát a sor két fele megjelölésével: 6, 6. Ez a kép megmondja nekünk, hogy a sor 12 tagból áll s egyenlő két félre oszlik; megmondja, hogy az erősebb hangsúlyok a sor első és hetedik tagjára esnek (mert azon tagokra kell esniök, melyekkel a fél sorok kezdődnek); megmondja végre, hogy mindenik fél, két-két ütemből állván, többféle változatra sem képes, a mennyiben egyik változatát sem jelöli meg különösen.

Vannak, igenis, alexandrin sorok, melyeknek egyik, vagy másik felében, vagy akár mind a kettőben is, csak egyfélekép oszlik meg a két ütem. Arany «Mátyás anyja» czímű balladájában például az alexandrin első fele mindig egyenlő két ütemből áll, s ezt a rhythmust a költő láthatólag is kifejezi az által, hogy a három-három tagú ütemeket külön soroknak írja. Ezt a fajta alexandrint így kell jelölnünk: 3, 3, 6. Ez a kép megmondja nekünk, hogy a sor első fele változatlanul három-három tagú ütemekből áll, második felében pedig a háromféle változat lehetsége fönmarad.

A magyar alexandrint nem szabad összetévesztenünk a francia-németes alexandrinnal, melynek emelkedő a rhythmusa, mely mindenik felében nem két-két, hanem három-három ütemből (illetőleg lábból) áll, s melynek második fele nem mindig hat, hanem, váltogatva, párjával, hét tagú is.

Egyéb négy ütemű soraink, bár tagjaik számával az alexandrint meghaladják, mind csekélyebb változatoságúak.

A 13 tagú sor úgy oszlik két felé, hogy első felére

esik 7, második felére 6 szótag; e második félben megvan az alexandrini változatosság, de az első fél ütemei változatlanul úgy vannak megállapítva, hogy az első ütem négy, a második három tagú. E sor képe tehát: 4, 3, 6; vagy, ha csak a sornak két felét akarjuk kifejezni, a mi teljesen elegendő: 7, 6. Példa:

Alma terem | a pusztán, || buza a | Kunságban ...
Megy a juhász | számaron, || földig ér a | lába ...

A 14 tagú sor első fele 8, második fele 6 szótag. E kisebbik részben ismét az alexandrini változatosság uralkodik; a nagyobbik rész, állandóan, két egyenlő ütemre szakad. A sor képe: 4, 4, 6; vagy, egyszerűbben: 8, 6. Példa:

Hajadba van | egy pántlika, || kösd a | kalapomra,
Ha elvisznek | katonának, || rád emlékszem | róla.

Arany ily versekben írta *Rozgonyiné-t* és *Zács Klára* második sorait.

A 15 tagú sor első fele 8, második fele 7 tagból áll; a 8 tag természetesen csak két egyenlő ütemre oszthatik, a 7 tagból először egy négy, aztán egy három tagú ütem válik ki. A sor képe: 4, 4, 4, 3; rövidebben: 8, 7. Példa:

Sárga szeggel | hat sorjával || rá veretem | a jajszót ...

Arany balladái közt «Rákóczyné» negyedik, s «Vörös Rébék» első és második sorai mutatják e versformát.

Leghosszabb ütemes sorunk, a 16 tagú, legegyszerűsebb; teljes symmetriája semmi változatot meg nem enged: 8—8 tagú két félből áll, mindenik fele újra 4—4 tagú két ütemből. Képe: 4, 4, 4, 4; vagy 8, 8. Nem egyéb, mint a 8 tagú sor kettőzete. Így van írva «Szibinyáni Jánk» és «Ágnes asszony» (a refrainje nélkül).

Az ütemek alkotják az ütemes sort, a sorok a szakot; s valamint a sor legalább két s legfeljebb négy ütemből áll, úgy áll az ütemes szak is legalább két s legfeljebb négy sorból, melyekhez azonban olykor, leginkább fölkiáltásképen, vagy mint refrain, egy ötödik járúl.

A nyolcz sorú szakok — például Arany *Toldi*-jában, *Toldi szerelmé*-ben és *Toldi estéjé*-ben — csak a négy sorú szakok kettőzetei.

Hosszú ütemes sorainkat — a melyek t. i. négy-négy ütemet foglalnak magokban — két sornak is írják, két-két ütemenkint; ez által azonban a vers csak szemünknek válik két sorúvá: versegysége, rhythmikailag, nem változik; s hogy az ilyen két sor, valósággal, mégis csak egy, a vég rim is bizonyítja, mely a magyarban páros szokott lenni, azaz közvetlenül egymásra következő két sorban csendül össze, az épen említett szétválasztásban pedig a rímelő sorok közé rímetlenek kerülnek.

A láb — szintúgy mint az ütem — legalább két s legfeljebb négy tagú, s tagjai mint hosszúk vagy rövidek, azaz úgy nevezett értékek szerint, jönnek számba.

Ér pedig a hosszú tag két annyit mint a rövid. Jele: —; a rövidé: ∪.

A tagok, melyekből a láb áll, többnyire hosszúk és rövidek vegyest, lehetnek azonban csupa hosszúk vagy csupa rövidek is.

Két tagú láb van 4: lejti vagy trochæus (— ∪), menő vagy jambus (∪ —), piczi vagy pyrrhichius (∪ ∪) lépő vagy spondeus (— —).

Három tagú láb van 8, melyek közül nálunk leggyakoribbak: a lengedi vagy daktylus (— ∪ ∪), a lebegő vagy anapæstus (∪ ∪ —) és a toborzó vagy bacchius (∪ — —).

Négy tagú láb van 16, melyek közül a mi költé-

szetünkben főleg a lengedező vagy choriambus szerepel (— ∪ ∪ —).

Az ütem a magyarban mindenkor ereszkedő lebegésű; de a láb többféle.

Ereszkedő a láb, mely hosszú tagon kezdődik s röviden végződik: ilyen például a lejtő, trochaeus (— ∪) és a lengedi, dactylus (— ∪ ∪).

Emelkedő, megfordítva, mely rövid tagon kezdődik s hosszún végződik, mint a menő, anapaestus (∪ —), a lebegő, jambus (∪ ∪ —), a toborzó, bacchius (∪ — —).

Vegyes, a mely vagy ereszkedve kezdődik és emelkedve végződik, vagy, ellenkezőleg, emelkedve kezdődik és ereszkedve végződik: az első esetben hosszú tagok közé szorúl egy vagy két rövid, a másodikban rövidök közé egy vagy két hosszú. A vegyes lábnak legalább három tagból kell állania és szélső tagjai értékre mindig egyformák. Vegyes láb a lengedező (— ∪ ∪ —), még pedig az első esetbeli, mert ereszkedve kezdődik s emelkedve végződik.

Közönyös a láb, mely, egy magában, se ereszkedést, se emelkedést nem éreztet, de képes akár az ereszkedő, akár az emelkedő lebegéshez alkalmazkodni. Közönyös minden láb, melynek tagjai mind egyféle értékűek, azaz csupa hosszúk, vagy csupa rövidök. Ilyen a piczi (∪ ∪) és a lépő (— —). A verssor utolsó lábaképen a piczi mindenkor menő, a lépő mindenkor lejtő számba megy, a piczi tehát emelkedő, a lépő ereszkedő lebegésben szerepel; a sor első lábaképen a piczi az ereszkedő, a lépő az emelkedő lebegéshez illeszkedik, amaz tehát lejtinek, ez menőnek számítható, de a piczi csak oly sorokban, melyeknek uralkodó lábai három mórás értékűek, négy mórás lábú sorok elején és közben a piczi általában tilos, a lépő ellenben mind három, mind négy mórás

lábak közé, s akár az ereszkedő, akár az emelkedő rhythmusba bele illik. A négy mórás lábú hexameterben, melyben a lengedi uralkodik, mely tehát ereszkedő jellemű, a lépők ereszkedő lebegésűek. A lebegős lábú sorokban viszont, a minőkben teszem «Szondi két apródja» van irva, melynek tehát emelkedő a rhythmusa, ugyanazon lépők emelkedve lebegnek. S ugyanitt, a mennyiben egy-egy piczi közbe csusznék, a költő azt háttározottan menőre változtatja, például e két lábban :

rövid | az eset

a *rövid* második szótagját megnyújtja.

A verseket, melyek lábakból állanak össze, mértékeseknek nevezik, nem épen szabatosan, mert hiszen hangmennyiségek bizonyos rendje, azaz mérték, az ütemes versekben is van. De hát, verba valent usu, tartsuk meg ez elnevezést, úgy sem lesz rá sokaig szükségünk, a mennyiben a mértékes versek két külön fajra válnak, s mindenikről egyenkint, külön név alatt, kell megemlékeznünk.

A mértékes versek egyik faja az, melyet nálunk az úgy nevezett klasszikus iskola honosított meg a görög, de különösen a latin költők versformái átültetésével s mely ennél fogva méltán a latinos versek nevével jelölhető. Efféle versek: a hexameter vagy hőszi hatos, melyben Székely Sándor, Debreczeni, Vörösmarty, Czuczor, Horvát Endre irták komoly époszaikat, de a melyben zengenek oly furcsa hősköltemények is, mint Fazekas *Ludas Matyi*-ja és Arany *Elveszett alkotmánya*; továbbá a pentameter, mely a hexameter kíséretében kiváltképen elégiákra (mint a Kisfaludy Károly «Mohácsa») és epigrammákra használatos; a trimeter, illetőleg hatos jambus, mely főleg a phædrusi mesék s ókori drámák

fordításaiban uralkodik; az anakreoni, alkajosi, asklepiadesi, sapphói s egyéb sorok, a minőkkel Virág, Csokonai, Berzsenyi, de még Kölcsey s Vörösmarty műveiben is találkozunk.

A mértékes versek másik faját a nyugati újabb irodalmaiból, nagyobbára és közvetlenül a németből merített utánzatoknak köszönjük s legrövidebben a németes versek nevével jelölhetjük. E verseknek utját Faludi, Ányos, Ráday Gedeon, Dayka egyengették, Kazinczy és Vörösmarty kora teljes győzelemre juttatta. Leginkább jambusi sorok, de fordúlnak elő meglehetősen számmal trochæusi és anapaestusi sorok is. A jambusi sorok közt leggyakoribb a drámai vers, t. i. az ötös és hatodfeles jambus.

Minthogy a jambus rhythmusa emelkedő, ellenben a magyar nyelv lebegése, a szók első tagjára eső hangsúlynál fogva, ereszkedő, világos, hogy a jambusi mérték nem igen illik bele a magyar nyelvbe; de oly mesterek után mint Vörösmarty, Petőfi, Arany, a jambus többé ki nem küszöbölhető, sőt a magyar verselésnek mindenha egyik dísze s életrevaló jelensége lesz, annyival inkább, hogy a nyelv hangsúlyos igényeihez már is nagyon hozzá idomult, így többek között akár hányszor ereszkedve indul meg, például, Aranynál:

Lettem éneklőből énektanár.

A mennyiség rhythmusához gyakran járúl a hangoké, t. i. a rim, valamint a hangokéhoz is szívesen hozzá járúl a gondolatoké.

Azonban megjegyzendő, hogy a hangok rhythmusa nem lehet bármikor művészi járuléka a hangmennyiségek rhythmusának. Így a mi háromféle verseink, a magyaros (ütemes, hangsúlyos), a latinos és a németes versek közöl

csak az első és a harmadik rendbeliek fogadják el a rímet, a latinosak meg nem szenvedik, s ha Berzsenyi rímellenes polemiáját csak a latinos versekre szorítjuk, igazat kell neki adnunk.

A latinos versek rhythmusa ugyanis oly erős, egyes részei oly határozottan és élesen különválnak egymástól, hogy, a határok megjelölése végett, semmi szükségök a rímre.

Régebben ütemeink is oly erősek voltak, hogy eredeti, azaz hangsúlyos verseink is jól ellehettek a rím nélkül, miképen azt például a székely balladák számos változatai bizonyítják.

Leghatározatlanabb, leggyöngébb lebegésűek a németes versek, kivált a jambusok, s ezek leginkább rászorulnak a rím erősítésére; a drámában mégis többnyire rímetlenül folynak.

Látni való, hogy a rím egyik föladata a hangmennyiségek határainak világosabb kiemelése. Hol vannak ezek a határok? Ott, a hol a vers lebegése időközönként megmegszűnik, a vers mintegy megpihen. Legérezhetőbb ez a szünet a sor végén; de rövidebb szünetek sor közben is előfordulnak.

A sorokban előforduló szünetet metszetnek nevezzük, még pedig sormetszetnek (*diæresis*) ha csak is a sort, láb-metszetnek (*cæsura*) ha a lábat is keresztülmetszi.

Lábmetszetnek olyan sorokban van helye, melyek lábakkból állanak, tehát a latinos és németes sorokban; a magyaros vagy ütemes sorokban csak sormetszetek fordulhatnak elő.

A metszet az által válik pihenővé, hogy egy-egy szó utolsó tagjára esik, vele tehát mindenkor szó fejeződik be.

A metszetnek némi értelmi nyugpontul is kell szolgálnia, ennél fogva nem szép, ha oly szó mellé állapodik, a

melyhez a következő szó közvetlenül és erősen hozzákapcsolódik. Ilyen szó például az *és*, ha valami megakasztó közbevetés nincs utána, ilyen a névelő, ilyenek azok a szók melyekhez *is*, vagy igekötők *el*, *ki*, *meg* stb. járúlnak. A régiek érezték a szoros kapcsolatot melyben az *is* és az igekötők a megelőző szóval állanak, azért egy szóba is irták vele, így : *távozzatok-el*, *nekem-is*.

Sor végén természetesen még nagyobb a szünet mint sor közben, azért a metszet szabályai a sor végére még inkább állanak; tehát egyik sorbul másik sorba sem fél szókat nem szabad átvinni, sem oly egészeket melyek szorosan összetartoznak. Szorosan összetartozik például a jelző szó a jelzett szóval, s vizás ha egyik sor melléknévvel végződik, a másik meg főnévvel kezdődik midőn e két szó közvetlenül egy fogalommá forrad. A névhatározót is bajos másik sorba húzni el a név mellől.

A rímek rendesen a sorok végén állanak: végrímek; de fordulnak elő a metszetekben is: középrímek. (A végrímeket betűkkel jelölik, s a betűk helye megjelöli a sort is melyben az illető rím előfordul. Ez a képlet például: *ababb*, szól öt sorról, s azt jelenti, hogy az első sorral a harmadik, a második sorral pedig a negyedik és ötödik azon ríműek. A rímetlen sorokat *x* betűvel szokás jelölni. A középrímeket szintén betűkkel jelölhetjük.)

A végrímek, a rímelés kezdetleges fokán, azon szók azon képzeiből és ragaiból alakulnak, sőt ismétlik azon gondolatot is, mint a Szent Katalin legendája s régibb költőink példái mutatják, teszem Zrinyi:

Jó rendet benhagyván, maga két száz fejjel
Palotából jön ki, mind híres vitézzel,
Törökre ráüte okos merészséggel,
Sokat benne levág vitéz keménységgel;

néha csak épen azon szóból is állanak, mint a Tinódi verseiben a sok *vala*; de egyéb is, például:

Nagy Györgyöt elől Dévára bocsátá,
Vele Hetei Sebestyént bocsátá,
Vas Benedeket is vele bocsátá . . .

szóval, minél hátrább tekintünk, az ismétlés annál merevebb, nyersebb, ügyetlenebb. Csak a későbbi, finnyásabb izlés fejt ki a rímben az ellenzet, contrast szépségét, az ismétlődő hangokban mind értelmileg, mind grammatikai formákra különböző elemeket állítván egymással szembe, mikor is szabálylyá lesz, hogy a rímelő szók nem lehetnek se tövükben se ragasztékaikban azonosak: oly szabály egyébiránt, melyet a gyakorlat lépten-nyomon megczáfol.

A metszet helye szabály szerint a sor közepe: így a pentameterben, a kisebb szaffói és kisebb aszklepiadeszi sorban, az ötös jambusban, ütemes soraink közül a nyolcz tagúban s alexandrinban. A hexameter a harmadik lábban kívánja meg, de innen kivételesen a negyedikbe csuszamodhatik. Az ötös jambus sormetszetet is megtűr a második láb után.

Az egy, fő metszeten kívül, fordulhatnak elő mellék-metszetek, kisebb szüneteket jelölők.

Ütemes sorainkban, mihelyt 8 tagnál hosszabbak, kettő vagy három a metszetek száma.

Az ütem súlyos taggal kezdődván, a súlyos tag pedig a szó első tagja levén, természetes, hogy minden ütem külön szóval kezdődik; de a szónak be is kell végződnie az ütemmel, különben a következő ütem nem indulhatna meg külön szóval. E sor tehát:

Jó földben terem a buza

verstanilag hibás, mert metszete a *te* szótag után esik, a hol nem lehet jóra való szünet, mert a szó nincs befejezve,

második üteme pedig a *rem* szótaggal kezdődik, a mely súlytalan, holott súlyosnak kellene lennie.

A fentebbiek alapján könnyű megállapítanunk az ütemes sor metszeteinek helyét és számát.

Metszet van minden ütem végén, kivéve az utolsót melylyel már a sor maga végződik; s a metszetek száma e szerint egygyel kevesebb az ütemek számánál. Két ütemű sorban tehát egy a metszet, három üteműben kettő, négy üteműben három.

Legnagyobb a szünet a sor végén, kisebb a metszetben. A mely sorban kettő a metszet, ott rend szerint annak a szünete nagyobb a melyik hosszabb ütem után következik; ha egyenlő üteműek, szünetök is egyenlő. A mely sorban három a metszet, ott a nagyobb szünet a második metszet után áll be, tehát a második metszet lesz a fő, az első és harmadik a mellékmetszet.

Ily módon az ütemekkel, illetőleg lábakkal együtt, ismétlődnek a metszetek is, és a hangmennyiségek rhythmusa nem csak a rendesen váltakozó tagok lebegéséből, hanem e lebegést szintoly rendesen félbeszakító szünetekből is alakul.

Tagokból lesznek ütemek, lábak; ütemekből, lábakkal sorok; sorokból szakok vagy strófák és a szakok rendes ismétlődésében a vers törvénye ujlag érvényesül.

A szakok részint egyenlő, részint különböző mennyiségű sorokból alakulnak; a különböző sorok többnyire kétfélék, s ismétlődni szoktak; olyan szakok, mint az alkajoszi, mely háromféle sorokból áll, ritka kivételek. A két rendbeli sorok közül a befejező, második sorok rövidebbek, de változatosabbak, mint a hogy a mondat vagy a dráma második fele is rövidebb az elsőnél, de a helyett jelentősebb és gazdagabb.

A sorok száma, melyekből a szak megalakul, rend sze-

rint négy; vannak azonban két soros szakok is, mint például a hexameter és pentameter kapcsolatából eredő distichonok, vannak nyolcz sorosak is, mint az olasz eredetű ottave rime, vannak még hat sorosak; sőt vannak páratlan sorúak is: három sorosak, mint a terzinák, melyekben van irva például Dante Isteni komédiája; öt sorosak, a melyekkel Arany nál is gyakran találkozunk; kilencz sorosak, mint az úgynevezett Spenser-strófa, melyet Shelley és Byron elevenítettek föl, stb.

A magyaros versekben négy soros szakok uralkodnak, még pedig egyenlő sorúak.

Némely fajta sorok nem alakulnak strófákká, csak úgy folynak egymás után számozatlanul és egy tagban: ilyenek a hexameterek, a jambusok, kivált az ötös és hatodfeles jambusok, de a vegyesek is, a trochæusi lejtésű spanyol redondillák, a finn nyolcz és hét tagú sorok, stb.

Az ismétlődés e szaktalan sorokban szintűgy érezhető mint a szakosakban, a versek szakadatlan folyamánál fogva még közvetlenebbül mint a strófákra válókban, az ismétlődő elemek párjai közelebbről és gyorsabban szembe állhatván egymással: a mi által keletkezik épen a szépségnek az a formája, melynek föltüntetésére a vers hivatta van.

Ez a szépség általában az összhang, különösebben a párosság vagy symmetria szépsége, melyet a vers olyképen létesít, hogy a benne földolgozott anyag, a nyelv tartalmának egyes elemeit — akár egyen-egyen, akár csoportosan — egymással párosan szembe állítja:

1. bizonyos gondolattal azon gondolat párját: gondolatok rhythmusa;

2. bizonyos hanggal azon hang párját: hangok rhythmusa, különféle rimek;

3. bizonyos hangmennyiséggel azon hangmennyiség

párját, vagyis azon ütemeket, illetőleg lábakat, azon szüneteket, azon sorokat, azon szakokat: hangmennyiségek rhythmusa.

Ime az a rendes ismétlődés, mely a vers alaptörvényeül szolgál, melynél fogva benne bizonyos kettősség uralkodik, úgy, hogy mind egészében mind részeiben két meg két felé oszlik s a mely kettősség a háromszoros vagy többszörös ismétlődés esetén sem veszti el kettős, azaz páros jellemét, a mennyiben valamely ismétlődő gondolatot, rimet, hangmennyiséget mindenkor a közvetlenül előtte feltűnt azonos gondolattal, rímmel, hangmennyiséggel, tehát közvetlenül mindenkor csak két-két azonos gondolatot, rimet, hangmennyiséget viszonyítunk egymással.

Ha a vers, rhythmusaiban, nem tüntetné föl a szépség valamely formáját, tárgyalása csak is a nyelvtan körébe tartoznék; minthogy azonban föltűnteti, mint láttuk, a párosság szépségét, föltűnteti pedig nagyon sokszerűen, ezért a széptan is jogosan foglalkozik vele.

A vers, ha nem tekintjük is a tárgyat, mely benne ki van fejezve, már magára mint vers, mint rhythmikus egész, művészeti alkotás; azonban, tárgyhöz képest, az írónak jobbadán csak technikai ügyességét igényli, azt t. i. hogy a nyelvvel, mint a vers anyagával, kénye-kedve szerint el tudjon bántani. Vagyis: a verselés a költészetnek a mestersége. A jó versíró még csak mesterember a költészetben, még nem költő; de a költőnek mesterembernek is kell lennie ha verset akar írni.

Hogy nem minden vers egyszersmind költemény, bizonyítják a verses közmondások, verses rejtett szók, a nyelvtannak, magának a verstannak is versbe foglalt szabályai, a szintén versbe foglalt életbölcseési és illendőségi szabályok; de tény, hogy a versek többnyire költemények szerkesztésére szolgálnak.

II. FEJEZET.

A költeményről, különösen a balladáról.

A költemény oly szóbeli mű, melynek tárgya ki van gondolva, s ihlet és okos képzelettel, művészi módon és többnyire versben előadva.

Ki van gondolva tárgya, habár a költő a valóságból meríti: mert eszméjéhez, tervéhez s a szépség igényeihez képest át kell idomítania, szóval, meg kell alkotnia.

Ihlet és okos képzelettel van előadva: azaz nekiheevülve, nekilelkesedve, minél elevenebb érzések alapján, minél elevenebb képekből egy új, eszményi világot alkotva, mely azonban mégis a valódit tükrözi.

Művészi módon van előadva, vagyis egyetlen szóval: szépen, azaz úgy, hogy benne a szépség különböző formái érvényesülnek, így a fenség, a kellem, a tragikum, a komikum, a hűség, az összhang, az eredetiség, a szabályosság.

Az ihlet és okos képzeletű előadás a szép előadásban voltaképp már benne foglaltatik, mert a költői őszinteség alapján, épen az ihlet és okos képzelet szüli a szépség egyik formáját, t. i. az eredetiség szépségét; ezúttal csak azért vettük föl a költemény fogalmazásába, hogy mint a költői működés legsajátosabb tényezőjét, különösebben kiemeljük.

A mi a költeménynek tárgyát illeti, a költő azt részint

a lélek belső életéből, részint a külső valóságból meríti. Mi alkotja lelkünk belső életét? Gondolataink és érzelmeink világa. Miből áll a külső valóság? Mind azon jelenségekből, melyeket érzékeink segítségével, a természetben s az emberek közlekedésében tapasztalunk.

A költő tehát vagy azt adja elő a mi benne van, lelkében, vagy azt a mi kívülötte; s ez alapon kétféle költészetet kell megkülönböztetnünk: egyik a belvilág, másik a külvilág költészete.

A belvilágot gondolataink és érzelmeink alkotván, a belvilág költészete szintén kétfelé ágazik: midőn a költő kiválóan gondolatait, megérlelt és megállapodott nézeteit, meggyőződéseit terjeszti elő, támad az elmélkedés költészete; midőn érzelmeit, örömét, bánatát, forrongó indulatait tolmácsolja, származik az a költészet, melyet legszorosabban a hangulat költészetének mondhatni. Az elmélkedés költészete az úgy nevezett oktató, didaktikai költészet; némelyek értelminek, Toldy észköltészetnek nevezi. A hangulat költészete a lantos, lyrai költészet; nevezhető dalosnak is, mert különösen dalokat terem.

Két felé ágazik a külvilág költészete is, a mennyiben a költő vagy a természet egyes tüneményeit, a mesterség, a művészet alkotásait varázsolja elénk, képekben, vagy azt a mi az emberek között történik, tehát eseményeket. Az előbbi mód szerint keletkezik a leíró költészet, mintegy költői képírás; az utóbbi szerint a történetek költészete, az eseményes költészet.

A balladának mindenkor valamely esemény a tárgya: világos ennél fogva, hogy a ballada oly műfaj, mely az eseményes költészetbe tartozik.

Foglalkozzunk hát tüzetesebben az eseményes költészettel.

Itt a költő eseményeket ad elő. Előadhatja pedig vagy

mint már megtörténteket, vagy mint épen történőket. Más szóval: előadhatja vagy a multban, vagy a jelenben. Eből következik, hogy az eseményes költészet is kétféle: az elbeszélő, epikai költészet, melynek eseményei mint a multban lefolytak vannak föltüntetve; és a beszélgető, drámai költészet, melynek eseményei mielőttünk, a jelenben, szemünk láttára és fülünk hallatára folynak le.

Már Aristoteles kiemelte (Poétikája IV-ik fejezetében) azt a különbséget, hogy míg a drámai költő mindent másokkal mondat el, a lantos költő meg — s hozzá tehetjük, az elmélkedő és leíró költő is — maga beszél s személyét nem változtatja, viszont az epikai költő, mint Homér, majd a maga, majd mások képében szólal meg.

A balladai eseményt a költő maga énekli, de úgy, hogy a benne szereplő személyeket is beszélgeti: e szerint a ballada, közelebből az epikai költészet műfaja.

Mellőzve tehát az eseményes költészetnek drámai, beszélgető alakját, immár csak epikai, elbeszélő alakjára irányozzuk figyelmünket, megjegyezve, hogy a fölvilágosító példákat mind Arany műveiből fogjuk idézni, mint a kinek az elbeszélő költészet valamennyi verses fajából mintaszerű alkotásai vannak.

Az elbeszélő költészet fajai vagy tisztán megtartják az elbeszélő költészet jellemét, vagy pedig a költészet egyik-másik egyéb formájának jellemét is magokra öltik. Tiszta fajok, vegyes fajok.

Tiszta fajok, melyekben meg van az elbeszélő költészet nyugalmas, kényelmes haladása, folyamatos, szakadatlan és részletes előadása, okoskodó és áradozó kitérések nélkül, megvan az egyéni fölfogás és hangulat nyilatkozásaitól óvakodó, az események és fölvilágosító körülményeik elmondására szorítókozó tárgyilagosság. Vegyes fajok ellenben, melyek majd elmélkedésbe bocsátkoznak mint az

oktató, majd képeket rajzolnak mint a leíró, majd az érzelmek és indulatok tusáját tolmácsolják mint a lantos, majd mintegy színpadon, heves beszélgetésben szerepeltetik hőseiket mint a drámai költészet.

A tiszta fajokban nagy meg kisebb fajokat különböztetni meg; a vegyes fajok, a verses regény kivételével, mind kisebbek.

Nagy fajok: a hősköltemény s a regény; a kisebb tiszta fajok az elbeszélés közös neve alá sorakoznak, s az elbeszélésben ismét a költői meg a prózai elbeszélést különböztetik meg.

A hősköltemény vitézek, szorosb értelemben hősök viselt dolgait beszéli el, országra, világra szóló nevezetes és rendkívüli dolgokat, legszívesebben egész népek viszonyosságait; a regény az emberi társadalmat megszokott közönséges viszonyaiban szereti rajzolni s személyeit inkább a mindennapi életből válogatja, nem is szokott a vers ünnepélyesebb rhythmusában megszólalni, hanem kötetlen beszédben foly. Mind a hőskölteménynek, mind a regénynek többféle faja van a szerint, hogy az előadott események a nemzet ős történetén, azaz ős történeti hagyományain alapulnak-e vagy nem, hogy a szereplők tiszteletre méltók-e vagy nem: történeti és kalandos hősköltemény, illetőleg regény; komoly és furcsa (gúnyos, humoros) hősköltemény, illetőleg regény. A történeti hősköltemény a legnagyobb faj, a voltaképp nemzeti hősköltemény, az eposzeia; s ebben ismét a nép- meg a műeposzt szokás megkülönböztetni: amaz a nép regevilágából mintegy magától terem elő, a nép vallásos nézeteit, életbeli törekvéseit eredeti naivságukban, frisseségökben és erejükben tükrözteti, s a költő mintha csak egy csomóba kötné az eseményeknek a közmondásokban, mesékben s egyéb népköltészeti maradványokban szétfutó szárait; ellenben a

műéposz, ha támaszkodik is a hit- és hősrege némi hagyományaira, egészen egy bizonyos költői egyéniség alkotása. *Buda halála* nemzeti, *Toldi, Toldi szerelme, estéje, Murány ostroma* kalandos, vagy a mint inkább nevezik, regényes, az *Elveszett alkotmány* gúnyos, a *Nagyidai czigányok* és *Bolond Istók* humoros époszok.

A hősköltemény megkisebbségül a költői elbeszélésben, még pedig néha csak terjedelmére, nem egyszersmind tárgyára nézve, s ekkor a szó szoros értelmében kis hőskölteménynek mondható. Ilyen kis hősköltemények: a Buda halálabeli epizód, a rege a csodaszarvasról; a rege Keveházáról: a legenda Szent Lászlóról; a krónika Losonczy Istvánról; sőt az egyszerű népmonda is Szent László fűvéről. Mind ezen műveket a komoly epopeia emelkedett hangulata lengi át, jeles vitézek szerepelnek bennök jeles cselekedetekkel, a rendes epikai folyamatban elmondott események a nemzeti meggyőződések szent forrásaiból vannak merítve. Különben a költői elbeszélés, tárgya tekintetében, szívesen leszáll a regény színvonálára, s ilyenkor többé nem ad elő messze kiható, hanem inkább csak magán érdekű eseményeket. Ilyen, nem hősies tárgyú költői elbeszélések: Az első lopás, Rózsa és Ibolya, Jókai ördöge és a Hamis tanú, melyek egyébiránt — az első kivételével — szintén mondai alapon állanak. Lényeges szerkezeti különbség a hősköltemény meg a költői elbeszélés között, hogy amabban epizódok diszlenek, ebből pedig ki vannak rekesztve.

Ugyanezt a különbséget találjuk a regény meg a prózai elbeszélés között is, habár ez utóbbi a legváltozatosabb, legtarkább eseményeket foglalhatja magában, mint a népmesék, különösen a tündérmesék bizonyítják, melyek, a mennyiben már eredeti verses formájukból kivetkőztek, minden esetre a prózai elbeszélések sorába helyezendők.

A prózai elbeszélést a novella, nálunk a beszély névvel ruházták föl, s van egy még kisebb fajta, mely csak egyetlen esetet, néha csak egyetlen jelenetet ad elő, s melyet vázlatnak szokás nevezni.

A költői elbeszélésnek is van ilyen, még kisebb fajta: az úgy nevezett rövid költői elbeszélés, melyben akár a történetből vagy mondából vett, akár kigondolt egyszerű esemény, olykor épen csak adoma van egyszerűen elmondva. Könnyed, keresetlen, bizalmas előadása, ha pongyolának látszik is, el nem laposodik s megőrzi az elbeszélő műnem folytonosságát és kerekdedségét, ha kényelmesen látszik is mozogni, kitérés nélkül halad előre, bár nem hanyagolja el, nem ugorja keresztül a természetes átmeneteket, de kerüli mind a krónika, mind a leírás aprózó részleteit, s ovakodik mind a szónoki pathosztól és szóvirágos cziczomától, mind a lyrai ömlengéstől és indulatos szökelléstől, s a költő, hézagtalan, sortartó, világosan kifejtő, de még nem bőbeszédű tárgyalásában, csak olyankor csap félre kissé tárgyától, midőn némi enyelgést vagy egy-egy elmés megjegyzést enged magának. Szóval, a költő nem ünnepi diszruhában jelen meg előttünk, hanem fesztelen házi kabátban. A rövid költői elbeszélést egyszerűség és szabadság jellemzi tárgya, szerkezete és nyelve tekintetében egyaránt. Ez a műfaj mintha átmenetül szolgálna a költői elbeszéléstől a prózaihoz, még versében is, mely szintén közel jár a prózához, rend szerint nem igazodik az egyenletesen kimért strófák glédájába, és strófátlanul, számozatlanul folyó sorai majd hosszúk, majd rövidek, majd legrövidebbek, úgynevezett szabad versek (*des vers libres*), melyeket Lafontaine hozott be a költészetbe. A kis műfaj keretébe nagy tárgy nem igen fér, s a rövid költői elbeszélés csak ugyan kis tárgyakat szeret, és ezekhez illőleg többnyire

derült, víg, tréfás, csak kivételesen komoly. Példák: a Tudós macskája, Hatvani, Pázmány lovag, a Hegedű, a Bajusz, a Fülemile, melyek közül a három előbbi, leginkább a parodizálás kedvéért, szakokra oszlik, a három utóbbi pedig szabad versekben van írva.

Ezzel kimerítettük a tiszta epikai fajokat; szólanunk kell még a vegyesekről.

Egyik vegyes faj keletkezik, midőn az elbeszélő költemény oktatólag, valamely igazságot von ki az előadott esetből, mint példából. A kifejezett igazság az, a mit a mű tanulságának vagy moráljának neveznek. A mű lehet akár prózai, akár verses. A versesnek rövid költői elbeszélés formája van, s rendesen az a hangulata is. Nevezetesebb alfajai; az æsopi mese vagy tanmese, a példázat, az allegoria. Példák: a *Gyermek és szivárvány*, a *Sárkány*.

Másik vegyes faj ered a leíró elem hozzájárultából, s ide tartoznak bizonyos alakok, jelenetek, társadalmi viszonyok rajzai, leírásai, az életképek, az idyllek, költői jellemrajzok, s egyebek, szintén akár prózában, akár versben. Példák: a Vén gulyás, Temetése, a Betyár, Nyalka huszár, a Szegény jobbágy, a Falu bolondja, Furkó Tamás, a Laczi konyha, Magyar Misi.

Harmadik vegyes faj, melyben a lyrai elemek uralkodnak az elbeszélés fölött. Nincs meg benne az epikai nyugalom és tárgylagosság, a költő maga is mintha bele sodródott volna az események közé, úgy meg van hatva, s izgatottan beszéli el a történetet, saját hangulata alapján. Az eseményeket főleg a végből tárja elénk, hogy alkalma legyen a szereplő egyének lelki állapotait fölmutatni. Nagyobb alfaja a verses regény, kisebb alfaja a költői beszély, s ez utóbbinak példája Katalin.

Negyedik vegyes faj, melyben mind a dalos, mind a

leíró elem elegyül az epikába. Ha inkább a dalos : rege-kép ; ha inkább a leíró : románcz.

A regekép valamely jelenetet állít szemünk elé, mint bizonyos események eredményét, melyeket magából a jelenet rajzából kitalálunk, s célja különösen az eseményeknek szívbeli hatását erősen éreztetni. Példák : a *Varró leányok*, *Szőke Panni* (három jelenettel, mint Székely Bertalan *Anyai őrszem* című festménye), *Ráchel*, *Both Bajnok özvegye*, *Híd-avatás*. Ez utóbbi emlékeztet Zedlitz *Éjjeli szemlájére* (Nächtliche Heerschau) s még inkább Heine azon *Álomképére*, melyben az öngyilkosok vonulnak föl : Szent Margit hídja déli napfényben történt ünnepélyes fölavatásának sötét, éjjeli ellenképe : a fiú ki mindenét elkártyázta, oda megy, hogy a Dunába ölje magát, s ime, a kétségbeesés előbbi áldozatai sorban megjelennek s egymás után beugrálnak, így avatva föl a hidat az öngyilkosság számára, melyhez a csalódottak mint általános gyógyszerhez folyamodnak, hogy mindenféle bajuktól meneküljenek.

A románcz körülményesen leírja s élénken kiszínezi az esemény részleteit, olykor meg-megáll, el-elgondolodik, de mindig hangulatos marad, kivált a vitézi dolgokat szereti s bizonyos meleg pathosz hangulatában otthonos. Példák : *A Méh románcza* (tanmesés tartalommal), *Szibinyáni Jánk*.

Ötödik vegyes faj, mely gyors és heves drámai lefolyásban, drámai nagy vonásokban, de dalos formában tünteti föl az eseményt : ballada.

Legrövidebben s legáltalánosabban meghatározva : drámai dal, a vegyes epikai fajok közt a leggazdagabb, mely a tiszta epikai fajok legegyszerűbb fájának, a rövid költői elbeszélésnek ellenlábasaúl tekinthető. Ez utóbbi kényelmesen halad, amaz lázasan siet ; ez sorjában beszéli el a

dolgot, folyamatosan, az töredékesen, szakadozottan; ez könnyedén, mellékesebb részleteket is fölvéve, az tömötten, csak a szükségesre szorítkozva; ez versében is feszтеленül, a kötetlen előadáshoz közeledő sorokban, az szigorú strófai rhythmusban; ez enyelegve, elmélkedve is, az jóformán csak a történet szereplőit beszélgetve. Míg ez többnyire kisebbszerű és vidám történetet mond el vidáman, az nagyobb szabású, fontosabb, gyászos történetet, megfelelő komolysággal és meghatottsággal, a miért is a balladát közelebbről méltán határozhatjuk meg úgy, hogy tragédia dalban elbeszélve.

Dalban, melynek tehát érzést kell kifejeznie, de mely azt nem simán egymásból folyó mondatokban, hanem lüktetve, hirtelen, egyes indulatos fölkiáltásokban fejezi ki, melyeket ismételni szeret, s melyekből keletkezik a refrain: az alaphangulat tolmácsa s a kapcsolatlan részek egysége.

A ballada, miként a románcz, népies eredetű és különösen oly eseményeket zeng, melyek a nép kíváncsiságát nagyobb mértékben ingerlik, érzelmeit, kivált rokonszenveit hathatósabban fölgerjesztik. Ily események mindenek fölött a szerelmi viszontagságok, még pedig leginkább a boldogtalan szerelmek, továbbá a veszélyekkel járó életpályák egyes részletei, tehát vitézek, hajósok, rablók tettei, bajai és kalandjai, dicsőségek, szerencsétlenségek, bűnök és bűnhödések. A románcz főleg a déli népeknél, nyájas éghajlat alatt, termékenytájon fejlődik ki, a ballada főleg éjszaken, zord és kopár vidéken. A skót, skandináv éjszak fiai, a hegyi lakosok, kik fáradságosan élnek és sokat fáznak, sietve, röviden mesélnek, s örökké anyagi gondjaiktól zaklatva rá nem érnek a részletek mellett hosszasabban elidőzni; az arab ellenben, a spanyol, a szerb, szinte munka nélkül részesülve a bőkezű

természet adományaiban, kéjelmesen elnyújtózkodva szeg-ről végről elmondják egymásnak regéiket, gazdagon kiszínezve mellékes körülményeiket is, mint a hogy az egész látható világ is színekben gazdagon pompáz körül-tők. Ime égalji oka, hogy a románcz nyugalmas, a ballada nyugtalan; az állong, ez rohan; az a síkon lépdél egyen-letesen, ez tátványok és szirtek közt szökik; az részletez és terjeng, ez nagyjában vázol és hézagokat hágy. A delet, a lapályt fényesen ragyogó nap önti el világával, s a tárgyak még a derült, csillagos éjben is tisztán kiválnak egymás mellől; az éjszaki, hegyi zordonságnak még nappala is homályos, a szürke ködben az alakok széthuzódnak, elfolynak, összemosódnak: innen a románcz éles körvonalai, a ballada ködössége; a románcz nappali, a ballada éjjeli világítása, kísértetiessége; a románcz derültsége, a ballada komorsága.

Bensősége, lyrai elemének túlsúlya miatt, a regekép közelebb áll a balladához, mint a románcz; de lényegesen eltér mind a kettőtől az által, hogy az eseménynek csak egy-egy mozzanatát, jelenetét mutatja föl, az egész történetet egy képben öszpontosítja, míg a románczban és balladában számos jelenetek sora vonul el szemünk előtt. Egyébiránt a regekép előadására és hangulatára nézve, majd inkább a románczhoz, majd inkább a balladához hasonlít, s ezért különböztetjük meg egyfelől a románczos, másfelől a balladás regeképeket.

Nálunk, Arany ideje előtt, a regeképeket rendszerint románczoknak, a románczokat rendszerint balladáknak nevezték, gyakran a költői elbeszélést is a ballada nevével ruházták föl, igazi balladáink pedig, kivált műköltészetünkben nem is voltak. Népballadáink voltak ugyan, de legnagyobb részöket, s épen a legszebbeket, nem ismer-tük. Ezek a székely balladák, melyekkel nagyobbára Kriza

János ajándékozta meg irodalmunkat, s melyek mind tárgy és szerkezet, mind hang és előadás tekintetében, a java skót népballadák testvérei. Annál becsesbek, mert népköltészetünk epikai művekben igen szegény, s a haza egyéb vidékeiről, a székelyeken kívül, alig van egy-két balladánk. Költőinket, először nevezetesen Kisfaludy Károlyt és Kölcseyt, Bürger, Schiller és Goethe regedalai indították balladaszerű alkotásokra, ezek azonban csak külső alakjoknál fogva mondhatók balladáknak, lényegök szerint költői elbeszélések és regeképek. Népies, de magyaros zamatjuk sincs. Czuczor és Vörösmarty kisebb elbeszélő költeményei már magyarosak, de szintén inkább románczok, regeképek, vagy épen tiszta fajú epikai elbeszélések mintsem balladák. Garay, a nibelungi strófa meghonosítója, kinek költészetén főleg Uhland hatása tapasztalható, legszaporább írónk a kisebb epikában, de ő is határozottan románczos. Bajza leginkább regeképeket, Eötvös, Erdélyi, Nagy Imre, Papp Endre, Sárosy, Tarkányi költői elbeszéléseket nyujtanak. A népies naivság hangja Tompánál és Petőfinél már tiszta eredetiségében megcsendül, de nincs bennök elég tárgylagosság és drámai erő, hogy balladát alkothassanak, s epikai műveik nagyobb részét költői beszélyek, életképek, regeképek. Az igazi magyar balladát, a népballada alapján, Arany teremté meg; miképen? azt balladáinak fejtegetése által kell részletesen kimutatni.

A HUNYADI BALLADA-KÖR.

1853—1856.

Arany János a Hunyadi nemzetség dicső történetét egyenkint önálló, együtt mégis kapcsolatos egészsze alakuló költeményekben akarta megénekelni a Hunyadi ballada-körben, melynek előhangja, bevezetése lett volna a Hunyadi csillaga című lyrai költemény. E ballada-körből azonban csak négy költemény készült el, melyek közül tiszta ballada csak egy: V. László; egy románczos ballada: Mátyás anyja; egy románcz: Szibinyáni Jank; egy pedig regekép: Both Bajnok özvegye. Mi mégis mind a négyet fölveszszük, mert így módunk lesz gyakorlatilag felmutatnunk a ballada különbségét azon műfajoktól, melyekkel leginkább össze szokták téveszteni. Tárgyaljuk pedig a négy művet azon idősor szerint, a mint a bennök elbeszélt események véghez mentek; szólunk tehát először Both Bajnok özvegyéről, azután Szibinyáni Jankról, azután V. Lászlóról, végre Mátyás anyjáról.

I.

BOTH BAJNOK ÖZVEGYE.

1856.

A költemény tárgya az, hogy Hunyadi János atyja, Buthi Voyk, vagy a mint Arany átírja, Both Bajnok a

háborúban elesett, családja gyámol nélkül maradt, s kapzsi rokonok az özvegyet és árvákat megfosztották vagyonuktól. Azon eszme van benne kifejezve, hogy elhagyottság, sanyarúság lehet bölcsője a későbbi fénynek és hatalomnak, sőt az igazi, az erkölcsi nagyság az élet nehéz küzdelmeiből fejlődik ki.

A mű regekép; nem beszéli el az esetet, hanem egyetlen képet rajzol, de a melyből mégis megértjük az egész esetet. Ez a kép a birtokából kizavart árva család képe. A mű szerkezetét úgy határozhatjuk meg, hogy egy jelenet rájátszva foglalt magánbeszéd, melyben az özvegy ő és gyermekei szomorú sorsát panaszolja.

A vers-alak az ősi nyolcz tagú sor, közepén metszettel; számképe: 4, 4. Minden szak öt ilyen sorbul áll. Arany szereti az öt soros szakokat. Both Bajnok özvegyén kívül még következő balladái vannak öt soros szakokban írva: V. László, Ágnes asszony, Vörös Rébék, Tetemre hívás. A rímek, népdalunk módjára, párosak, azaz a második sor rimel az elsővel s a negyedik a harmadikkal, csak hogy itt a harmadik és negyedik sor riméhez még az ötödik soré is hozzájárul; a rímek képe tehát: *aabbb*. Előfordulnak alliteratiók is, és gondolat rhythmusai, az utóbbiak rend szerint a szakok második felében.

(A költő szól:)

1. Hunyad alatt,¹⁾ egy kis házban,
Ült az özvegy, talpig gyászban;
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja:
Neveletlen négy magzatja.

(Az özvegy:)

- . Gyertek elő, monda, gyertek,
Négy apátlan árva gyermek:

Hadd szelek most a kenyérből:
Nem puhából, nem fehérből;
Csak az árvai szegényből!

3. Hatalommal a rokon had
Elfoglalta birtokunkat:
Ide látszik a ház orma,
Ide barnúl régi tornya,²⁾
Ide villog a vitorla.³⁾
4. Jaj! mert a ki védelmezne,
Messze van az tőlünk, messze:
Levél oda el nem juthat,
Izenő szó oda nem hat,
Követ onnan hírt nem hozhat.
5. Mert szószóló nyelve néma,
Ótalmazó karja béna:
Sírba szállott szemünk fénye,
Az özvegynek a reménye,
Az árvának a törvénye!⁴⁾
6. Cserna vizén⁵⁾ zúg a malom:
Más veszi a vámot azon;⁶⁾
Másnak zöldell a domb hátja,
Másnak a völgy selyem ágya —
Még az isten is megáldja!⁷⁾
7. Kérdezi majd a jövevény:
Bothi Bajnok hol van szegény?
Both elesett, a hű bajnok,
És az árvák, és az anyjok, —
Tudja isten merre vannak!

(A költő:)

8. Hunyad alatt egy kis házban
Ül az özvegy, földig gyászban;
Mint gyümölcs a fát, lehajtja
Nehéz gondja, gondolatja:
Neveletlen négy magzatja.

Jegyzetek Both Bajnok özvegyéhez.

¹⁾ Vajda-Hunyad alatt, melylyel Zsigmond király 1409-ben ajándékozta volt meg Hunyadi János atyját s melytől most a rokonok az árva családot megfosztották.

²⁾ Az ugy nevezett Nyebajsza torony Hunyad várában.

³⁾ A vitorla az épület csúcsaiba tűzött bádog zászlócska.

⁴⁾ Az árvának a törvénye, azaz a ki törvényt, törvényes igazságot birna szolgáltatni az árvának.

⁵⁾ A Cserna vize Hunyad vára alatt foly, s a vár közvetlen szomszédságában most is malom van.

⁶⁾ Más veszi a vámot azon, azt teszi, hogy a malom jövedelme másnak jut, nem Bothéknak. A gonosz rokonok a malmot is elvették tőlök. Vámot venni, illetőleg szedni, annyi mint az örlemény bizonyos részét visszatartani azoktól, kik a malomban örletnek. Szedni meg venni közt — a venni szó vásárlani értelmét ezúttal mellőzve — az a különbség, hogy szedik a mi több, veszik a mi egy. Katonaszedés, gyümölesszedés. A szőlőt szedik, egy fürtöt vesznek. Az egyes fél vámja egy, azt megveszik rajta; többekét szedik. Az adót is megveszik az emberen, az illető adóját egynek tekintve; de a kik ezt a mesterséget gyakorolják, azaz a vámot, adót többektől, és többszörösen elveszik: vámszedők, adószedők. A jegyszedő szedi a jegyeket a közönségtől, de az én jegyemet csak elveszi. A ki elesett: ha talpra bir állani, vagy fölugrik egyszerre, vagy fölszedi magát, fölszedelőzködik, a mennyiben tagjait fölszedgeti, mintegy több ízben fölveszi. Szóval: szedni annyi mint többször venni. Szedni helyett ennél fogva mindenkor mondhatjuk venni, de megfordítva nem. A vers szavai szerint nem szedik, hanem veszik a vámot, az alliteráció kedvéért is: vizén . . . veszi . . . vámot.

⁷⁾ Keserű gúny, hogy a jogtalan birtokosokat még az isten is megáldja, azaz bő termést ad nekik.

II.

SZIBINYÁNI JANK.

1855.

Szerb hagyomány szerint Hunyadi János, fiatal korában, a szerb deszpota, Lazárevics István udvaránál szolgált mint apród. Emlékét a szerbek Szibinyáni Jank neve alatt őrizték meg: Szibinyáni annyi mint Szebeni, mert Hunyadi Jánost Nagy-Szeben (Cibinium) városából vagy legalább e város mellékéről származtatják; Jank, Jankó, annyi mint János.

✓A költeménynek az a tárgya, hogy Hunyadi János a szerb vajdánál annyira kitünteti magát vitézsége és ügyessége által, hogy a magyar király elkéri a vajdától s magával viszi Budára. Szerbiában csak jó híre marad fenn.

A költeménynek eszméje, hogy a jelest hazáján kívül is, az idegenek is megbecsülik.

A költemény románcz: az esemény folyamatosan és kényelmesen, hézagok és ugrások nélkül, van elbeszélve, s az elbeszélést gazdag leírások élénkítik, különösen a farkas elfogásának részletes rajza. Románczos jellemű az egyszerű szerkezet is, mely az eseményeket rendes egymás utánjokban tünteti föl, s melynek a befejező elmélkedés, szintén egy románczosan részletező részlet, oly természetes zárköve. Románczos a derült és emelkedett hangulat is, mely az egészét átlengi.

A szak négy sorból áll, a sor 16 tagból; képe: 4, 4, 4, 4;

rövidebben 8, 8. A rímek párosak; de a mennyiben — a hosszú sorok miatt — egymástól messzire esnek, a sorok első felében gyakori középrimek, helylyel-közzel alliterációk is pótolják a hiányt.

(A költő szól:)

1. Ritka vendég Rácországban ¹⁾ Zsigmond a király, a császár ²⁾
Jól fogadja István vajda, István kinek apja Lázár: ³⁾
Hét egész nap látja dúsan, becsülettel, emberséggel;
Nem felejtí ki a gazda, s nem felejtí, kit vendégel.
2. Majd vigasság: zene, táncz, bor tartja ébren a fölházat, ⁴⁾
Majd ujudvar, öklelés áll; ⁵⁾ — hangos erdön nagy vadászat:
Száz tölök szól, hajt az eb s pór, nyomja össze a vad berket, ⁶⁾
Szorul a rés, a lovag lés, íja pendül, ménje kerget.
3. Áll a hajsza, vége hossza nincs vetélgő hegyke dicsnek:
«Magyar a magyar» Zsigmondnak, «szerb a szerb» Lazáre-
vicsnek. ⁷⁾

(A vajda szól:)

Ámbár — mond ez — udvaromnál van egy apród, csak
parányi:
Az magyar lesz! . . . Erdély szülte, neve Janko Szibinyáni.

4. Hallod-e Jank! . . .

(A költő:)

Im azonban zörmöl a gaz, reng a sűrű:
Nagy csikasz vad ugrik föl, de visszaperdül mint a gyűrű ⁸⁾

(A vajda folytatja:)

Hallod-e, Jank! im királyod szeme látja, — s ez jutalma,
Hogy te nékem azt a farkast megkerítéd élve, halva.

(A költő:)

5. Rövid a szó, — gyorsan hangzó kísézője büszke jelnek; *)
De sokallja, meg se hallja, már nyomúl a hősi gyermek.
Hol királya, még a tájra szeme egyszer visszalobban,
S a vad állat meg sem állhat: mind szorítja, űzi jobban.
6. S majd a róna sorompója nyílik, a mint hajtja ménjén,
Majd eltűnnek a sűrűnek lombos, ágas szövevényén.
Itt gyalog száll — paripája fel s alá nyerit gazdátlan;
Szóla Zsigmond: Kár volt, mégis! ... Szól a vajda: semmi!
bátran!
7. Jank azonban mind nyomon van: le, a völgynek, fel, a hegyre,
Vadesapáson,¹⁰⁾ vizomláson veri, vágja, űzi egyre.
A vad olykor hátra horkol, foga esattog, szája résnyi,
Majd, mint vert eb, kit hevertebb ostor üldöz, szűkül és nyí.
8. Már az állat piheg, fárad, nem az ifju, noha gyermek:
Martalékát addig űzi míg ledobban s vár kegyelmet.
A királyhoz és urához rabul vonja, szégyenszemre.
Szól a vajda: ez nem első! Szóla Zsigmond: Istenemre!

(A király folytatja:)

9. *Tartom* a just e fiúhoz! Enyim a fa, s z gyümölcse:¹¹⁾
Visszakérem. Te kegyelmed ebben most már kedvem töltse.

(A költő:)

Nem oly hangon volt ez mondva hogy sokáig, vagy hiába ...
Így került Jank, Szibinyáni, Zsigmond király udvarába.

10. Ott idővel karral s fővel isten után¹²⁾ vitte sokra;
Másszor is még, többször is még járt vadászni *farkasokra*:
Mint védője a keresztnek, megrontója büszke tarnak,
Idegen nép hőse is lett derék hőse a magyarnak.¹³⁾

11. Most is vallják, egyre dallják Szerbhon ifjai, leányi,
 Guzliczák ¹⁴⁾ hangja mellett: ki volt Janko Szibinyáni.
 De a magyar ajakon is neve, híre átalános:
 Mert hisz él még, él örökké a dicső Hunyadi János.

Jegyzetek Szibinyáni Jankhoz.

¹⁾ Rácország, vagy Szerbország, Szerbia egyet jelent. A rác nevet Rasza nevű várostól származtatják, a mai Novi-Bazartól, hol az első szerb fejedelmek székeltek. A versben a Rác-országot, Szerbország helyett, az alliteráció is megkívánja.

²⁾ A császár: mert Zsigmond magyar király egyszersmind római császár volt.

³⁾ Kinek apja Lázár: azaz Lazárevics. A -vics végződés némely szláv nyelvben, többek közt a szerb és orosz nyelvben, a magyar -fi végződésnek felel meg: Abafi, Pálfi, Péterfi, stb. Lazárevics tehát szerbül épen az, a mi magyarul Lázárfi volna.

⁴⁾ Föhlház annyi mint emeletes ház.

⁵⁾ Ujudvar annyi mint harcjáték, tornajáték, különösen ökleléssel, azaz dsidás párbajjal. Öklelni azt teszi, hogy szúrni, döfni; s régebben a dsidát öklelő fának nevezték. Ilosvai Toldijában olvassuk:

Mikor vitéz Toldi Budára ment volna,
 Akkor az Lajosnak ujudvara vala,
 Egy cseh vitéznek az öklelés áll vala,
 Minden, öklelésben, vitéz elejtett vala.

⁶⁾ Vad berek, a hol a vad tartózkodik.

⁷⁾ Zsigmond magyarnak mondja azt a magyart, Lazárevics szerbnek azt a szerbet, a ki magát a vadászaton kitünteti. Minden nép azt hiszi magáról, hogy ő a legjelesebb, azért a maga nevét egyszersmind a tökéletesség, kiválóság jelzőjéül használja. Magyarán megmondani, azt teszi hogy: őszintén, kereken. Magyar miskásan megfogni, az azt jelenti hogy erősen derekasan. Így beszélünk magyar becsületességről, magyar lovagiasságról, magyar vendégszeretetről, mintha csak az volna az igazi. S így tiszteli meg minden más nép is a maga nevét. E szerint a magyarnak már dicséret az hogy magyar, a szerbnek az hogy szerb. Zsigmond tehát a magyart mint magyart dicséri, Lazárevics a szerbet mint szerbet. Csak magyar a magyar! mond az egyik; csak szerb a szerb! a másik.

⁸⁾ A gurított gyűrű félkört ír le.

⁹⁾ Büszke jel = parancsoló kézmozdulat.

¹⁰⁾ Vadcsapáson, a hol a vad szokott járni.

¹¹⁾ Enyim a fa, az gyümölcse. Magyarország a fa, Hunyadi János a gyümölcs mely e fán termett. Magyarország enyim, mond a király, tehát Hunyadi János is az, mert az én országomban született.

¹²⁾ Isten után, magyaros szólás, azt jelenti, hogy isten segítségével. Ily értelemben mondják: a két keze után él, azaz keze munkájával keresi kenyerét; megél ő az esze után, azaz nem kell neki egyéb segítség csak az esze.

¹³⁾ A török a kereszténység közös ellensége lévén, Hunyadi János, ki a keresztet védte s a törököt verte, nem csak a magyar, hanem a többi keresztényen nemzet hősei közt is méltán helyet foglal. Különösen pedig a szerb az az idegen nép, mely őt a maga hősei közé fölvette s dalaiban dicsőíti.

¹⁴⁾ A guzlicza kis gitárforma húros hangszer, melylyel a szerbek dalaikat kísérik.

III.

V. LÁSZLÓ.

1853.

A mű tárgya egy hitszegő király elpusztulása, V. László esküvel fogadta volt, hogy a Hunyadi fiakat nem fogja bántani, mégis elfogatja őket barátaikkal együtt, Hunyadi Lászlót kivégezteti, Mátyást pedig magával viszi Csehországba. Fél a magyarok boszújától, kikét oly gonoszúl megsértett, és bízik a csehekben a, kik megmérgezik. Menekülne, s a halál torkába fut.

A költemény azt az eszmét érzékíti meg hősében, hogy a büntudat gyötrelmeitől nincs menekvés, s a ki más életét kioltja, rendesen a maga életével lakol érte.

Az előadás rövid, hézagos, sietős, a beszélgető forma uralkodik benne, a hangulat komor, az előttünk lefolyó esemény gyászos. A mű ballada.

Szerkezetében főleg az ellenzet szépsége érvényesül. A költő leírja a háborgó természetet meg a háborgó királyt, a király haragja elől menekülő hazafiakat meg a hazafiak boszúja elől menekülő királyt, s leírja nevezetesen a természet háborgását s a honfiak szökését elbeszélésben, a király háborgását és szökését pedig párbeszédben, úgy, hogy az elbeszélő meg a párbeszédese szakok eleitől végig váltakoznak: a páratlan szakok az elbeszélők, a párosak a párbeszédese. E sajátos párhuzamos szerkezetnél fogva mind a páros, mind a páratlan szakok

külön-külön egy-egy kisebb egészet alkotnak, s külön is olvashatók, és mindeniket az utolsó, 15-ik szak fejezi be: de azért e kettős nagyobb egésznek egysége hibátlan, mert mind a két rész egy közös tárgyat ad elő, egyetlen eszmét fejez ki, egy a másnak fölvilágosítására szolgál.

A versforma elüt az eredeti magyar verseléستől, a sorok t. i. három lábú menők (jambusok). Képök:

— | — | ∪ ∪

Minden szak öt ilyen sorbul áll. A rímek párosak, azaz a második sor rímel az elsővel s a negyedik sor a harmadikkal; az ötödik sor rímetlen marad. A rímek képe tehát: *aabbx*. Ez a rímelés az utolsó szakban megváltozik, még pedig így: *ababb*. Helylyel-közzel alliteratiók fordulnak elő.

(A költő szól:)

1. Sűrű setét az éj,
Dühöng a déli szél,¹⁾
Jó Budavár magas
Tornyán az érczkakas
Csikorog élesen.

(A király:)

2. Ki az? mi az? vagy ugy!²⁾

(A király szolgája:)

Fordulj be és aludj,
Uram László király:
A zápor majd eláll,
Az veri ablakod.

(A költő:)

3. A felhő megszakad,
Nyílása tűz, patak;³⁾

Zúgó sebes özönt
A réz-csatorna önt
Budának tornyiról.

(A király :)

4. Mért zúg a tömeg?
Kivánja eskümet? ⁴⁾

(A szolga :)

A nép, uram király,
Csendes mint a halál,
Csupán a *meny* dörög.

(A költő :)

5. Megesörren a bilincs,
Lehull, gazdája nincs :
Buda falán a rab
— Egy-egy felhődarab —
Ereszkedik alá. ⁵⁾

(A király :)

6. Hah ! lánczát tépi a
Hunyadi két fia ...

(A szolga :)

Uram, uram, ne félj !
László, tudod, nem él,
S a *gyermek*, ⁶⁾ az fogoly.

(A költő :)

7. Mélyen a vár alatt
Vonúl egy kis csapat ;
Olyan rettegve lép,
Most lopja életét ...
Kanizsa, Rozgonyi. ⁷⁾

(A király:)

8. Kettőzni kell az őrt,
Kivált Mátyás előtt!

(A szolga:)

Mátyás, az itt maradt,
Hanem a többi rab
Nincsen, uram, sehol.

(A költő:)

9. A felhő kimerült,
A szélvihar elült.
Lágyan zsongó habok
Ezer kis csillagot
Rengetnek a Dunán.

(A király:)

10. El! míg lehet s szabad:
Cseh földön biztosabb.

(A szolga:)

Miért e félelem?
Hallgat minden elem
Ég s föld határa közt.

(A költő:)

11. Az alvó aluszik,
A bujdosó buvik;
Ha zörren egy levél,
Poroszlót jőni vél
Kanizsa, Rozgonyi.

(A király:)

12. Messze még a határ? ⁸⁾
Minden percz egy halál!

(A szolga :)

Legittén átkelünk.
Ne félj, uram : *velünk*
A gyermek, a fogoly.⁹⁾

(A költő :)

13. Az alvó felvirad,
A bujdosó riad ;
Szellő sincsen, de züg,
Felhő sincsen, de büg
S villámlik messziről.

(A király :)

14. Oh adj, oh adj nekem
Hűs cseppet, hű csehem ! ¹⁰⁾

(A szolga :)

Itt a kehely, igyál,
Uram, László király,
Enyhít ... mikép a sár !

(A költő :)

15. Álj meg, boszú, megállj ;
Cseh földön ül a rab ;
Cseh földben a király,
Mindég is ott marad,
De visszajő a rab ... !

Jegyzetek V. Lászlóhoz.

¹⁾ Sűrű ... setét, dühöng ... déli : alliterációk.

²⁾ A király a Hunyadiakról álmodik, s fél, hogy kérdőre vonják érettök ; ijedten fölébredve, észre veszi, hogy csak a természet háborog ; azért mondja, önmagát nyugtatva : Vagy úgy.

³⁾ Midőn a felhő megszakad és megnyilik, két ellentétes elem zúdul ki belőle : tűz meg víz, a tűz mint villám, a víz pataokban.

⁴⁾ Azt az esküt a melyet megszegett, hogy t. i. a Hunyadi fiak³ t nem fogja bántani.

⁵⁾ A Hunyadiak elfogott barátjai fölhasználják az éjjeli zivatart, kilopózkodnak börtönükből s a vár falain lebocsátkoznak.

⁶⁾ A gyermek : a még gyermekkoru Hunyadi Mátyás.

⁷⁾ Kanizsay, Rozgonyi a Hunyadiak barátjai, kik most menekülnek.

⁸⁾ A király ezen kérdéséből kitaláljuk, hogy már útban van Csehország felé. De útvjáról nincs szó a költeményben : példa a balladás hézagosságra.

⁹⁾ Tudva levő, hogy V. László a gyermek Mátyást magával vitte Csehországba.

¹⁰⁾ Ismét ki kell találunk — mert a költő nem mondja el — hogy a király már Prágába érkezett. Szintén balladás hézagosság. E sorban : hús cseppet, hű csehem ! a kétszeres alliteráció is figyelmet érdemel.

IV.

MÁTYÁS ANYJA.

1854.

Szilágyi Erzsébet, Hunyadi János özvegye, levelet ír fiának, Mátyásnak, ki még Podiebrad György cseh királynál foglyoskodik. Minél gyorsabban szeretné levelét küldeni: a holló elviszi, s még azon éjjel választ is hoz reá. Ez a költemény tárgya.

Eszméje az anyai szeretet sóvárgása.

Regeképnek mondhatnók e művet, a mennyiben/a költő voltaképp csak a fiáért aggódó anya képét állítja elénk; de szabatosabban mondhatjuk balladának, mert nem állítja elénk egyetlen jelenetben, hanem történetben, még pedig olyanban, mely gyorsan s nagyobbára magánbeszédekben és beszélgetésben pereg le. A balladás szerkezet egyik szépsége a számos ismétlet, melyek, mintegy heves fölkiáltások, találóan jelzik az anyai sóvárgás mohó türelmetlenségét. Ez ismétletek részint szók, részint gondolatok ismétlései, s az utóbbi formában azt a gondolatok rhythmusát alkotják, mely minden költészet első rhythmusa. Románczos vonásokkal is találkozunk e műben; kivált szélesebb kirajzolásokkal és részletezésekkel, úgy, hogy leghelyesebben románczos balladának nevezhetjük.

A versforma népköltészeti, sora a magyar alexandrin: 12 tag, közepén két felé elválasztva, tehát mindenik fele

6 tagú. A jelen műben az alexandrinnak az a változata fordul elő, melynek első fele ismét egyenlő két félre válik szét, tehát 3—3 tagú két ütemből áll; másik felének is két üteme van, de nem mindig egyenlő, olykor az egyik négy, a másik két tagú, néha pedig az egyik két, a másik négy tagú. A sor első felét tehát így jelölhetjük: 3, 3; második felét azonban háromféleképen: 3, 3; vagy 4, 2; vagy 2, 4. E háromféle változatot a második hat tagba bele gondolva, ezt a hat tagot egyszerűen hatos számmal is kifejezhetjük, s ekkor az egész sor képe ez volna: 3, 3, 6. Hozzá kell még tennünk, hogy az ismétletek mind a sorok első felében (a 3, 3 felekben) hangzanak föl, épen mint a Hollódy Zsuzsána című népballadában, és a szakok — ugyancsak mint ezen népballadában — két-két sorbul állanak. A rímek párosak.

(A költő szól:)

1. Szilágyi Örzsébet levelét megírta;
Szerelmes könyvével azt is tele sirta.
2. Fiának a levél, Prága városába,
Örömhírt viszen a szomorú fogságba.

(A levél tartalma:)

3. Gyermeke, ne mozdulj Prága városából;
Kiveszlek, kiváltlak a nehéz rabságból.
4. Aranynyal, ezüsttel megfizetek érted;
Szívemen hordom én a te hazatérted.
5. Ne mozdulj, ne indulj, én egyetlen árvám! ¹⁾
Ki lesz az én fiam, ha megejt az ármány?

(A levél címe:)

6. Adassék a levél Hunyadi Mátyásnak,
Tulajdon kezébe, senkinek se másnak.

(A költő folytatja :)

7. Fekete viaszból ²⁾ nyom reá pecsétet ;
Könyöklőn ³⁾ várnak az udvari cselédek.

(Szilágyi Erzsébet :)

8. Ki viszi hamarabb levelem Prágába ?
Száz arany, meg a ló, teste fáradsága.⁴⁾

(Egyik cseléd :)

9. Viszem én, viszem én, hét nap elegendő.

(Szilágyi Erzsébet :)

Szerelmes szívemnek hét egész esztendő !

(Másik cseléd :)

10. Viszem én, hozom én választ három nap.

(Szilágyi Erzsébet :)

Szerelmes szívemnek három egész hónap !

11. Istenem, istenem, mért nem adál szárnyat,
Hogy utól érhetném az anyai vágyat !

(A költő :)

12. S ahol jön, ahol jön egy fekete holló ;
Hunyadi paizsán ül ahoz hasonló.

13. Lecsapott, lecsapott fekete szélvészről,
Kikapá levelét az anyai kézről.⁵⁾

(Szilágyi Erzsébet :)

14. Hamar a madarat ! . . . El kell venni tőle !

(A költő :)

Szalad a sokaság nyomba, hogy lelője.

15. Madarat, nem egyet, százat is meglőnek :
Híre sincs, nyoma sincs a levélvivőnek.

16. Nap estig az erdön üzeti hiába ;
Éjfelen koczognak özvegy ablakába.

(Szilágyi Erzsébet :)

17. Ki kopog? mi kopog? Egy fekete holló !
Nála meg a levél, vagy ahoz hasonló.

18. Piros a pecsétje ; finom a hajtása :
Oh áldott, oh áldott a *keze-írása* ! ⁶⁾

Jegyzetek Mátyás anyjához.

¹⁾ Szilágyi Erzsébet árvának nevezi Mátyást, mert nincs többé atyja, s egyetlen árvájának, mert már testvérbátyja, László sem él.

²⁾ Fekete viaszból : mert Szilágyi Erzsébet gyászban van.

³⁾ Könyöklő a külső folyosó vagy erkély korlátja, melyen ki szoktak könyökölni.

⁴⁾ Azaz : teste fáradságaért kap száz aranyat meg a lovat.

⁵⁾ A holló a Hunyadiak czimerében is helyet foglal ; azért mondja róla a költő hogy Hunyadi paizsán ül. Természetesnek látszik tehát, hogy ő vállalkozik levélvivőnek. Annál természetesebbnek, minthogy a népies fölfogás — népdalaink és meséink bizonyossága szerint is — általában a madárnak juttatja a hirnöki szerepet. A madár leggyorsabban jár és járása legkevesebb akadályba ütközik ; erre pedig szárnya képesíti ; ezért lett a szárny magában is gyors és biztos h iradás jelképe. A hitrege is ez okból szárnyazza föl a hirnököket. A görögök Hermest, az istenek hírvivőjét, szárnyas lábúnak képzelték. A keresztyén angyal is szárnyat visel, s az angelos hirnököt jelent. A madarak hírvivő képességét a postagalambokban a gyakorlati élet is érvényesítette.

⁶⁾ Lotz Károly szép rajzban tünteti föl azt a jelenetet, midőn Szilágyi Erzsébet mind a két karját a várva várt levél után nyújtja.

V.

RÁKÓCZYNÉ.

1848.

A költemény tárgya az, hogy a bécsi udvar, békét óhajtván kötni a győzelmes II. Rákóczy Ferenczczel, Bécsben foglyúl tartott feleségét, Karolina Amália, hessen-rheinfelsi herczegnőt küldi hozzá a béke kieszközlése végett. Mielőtt azonban elbocsátának megígértetik vele, hogy ha ki nem eszközli férjétől a békét, visszatér bécsi fogságába. Rákóczyné találkozik férjével, s nem békére, hanem a háború folytatására buzdítja, aztán elválik férjétől s visszamegy Bécsbe fogolynak.

A mű azon eszmét fejezi ki, hogy a hazáért, a közjóért legdrágább javainkat is föl kell áldozni: Rákóczyné föláldozza érette szabadságát, szerelmét, egész családi boldogságát.

E költemény Arany legelső balladája. 1848-ban írta, midőn még se a skót, se a székely balladákat nem ismerte, mégis megvannak rajta az igazi balladának, még pedig a népköltészet földjében termett balladának vonásai: a beszélgetésben folyó drámai előadás, a kérdések és felelések indulatosan váltakozó gyorsasága és rövidsége, az epikai nyugalom és folyamatosság hiánya, egyes jelzők refrainszerű ismétlése, («büszke Bécs» — «szőke asszony» — «ingó-bingó rózsabokor»), a népies,

naiv hang, s a versforma népdalossága. Szakai olyanok, mint ezen danái:

Nincsen kedvem, mert elvitte a gólya.
Mert ott jártam, a hol nem kellett volna.
Lesz még kedvem, majd elhozza a szélvész,
Füred alatt, Füred alatt majd kifogja a révész.

Számképpen kifejezve, a három első sor: 4, 4, 3; a negyedik sor: 4, 4, 4, 3. A rímek, mint látjuk, párosak: *aabb*.

Szerkezetére nézve még megjegyzendő, hogy a mű három jelenetből áll: az első jelenetben a császár elbocsátja Rákóczynét férjéhez, az ismeretes föltétellel; a második jelenet ábrázolja Rákóczyné találkozását férjével; a harmadik a bécsi fogságába önként visszatértet láttatja. E három jelenet oly drámailag foly le előttünk, hogy a költemény összes, 13 szaka közt csak kettő van, melyben a szerző mint elbeszélő, tehát epikailag szólal meg, az 5-dik és a 7-dik; a többi szak csupa beszélgetés.

(A költő kérdi:)

1. Mi lelt téged, bús gilicze madárka?

(Rákóczyné:)

Párom után nyögdécslek bezárva :
Vas kalitkám csillog-ragyog, aranyos;
De a lelkem, — hejh a lelkem fenekéig zavaros.

(A költő újra kérdi:)

2. Mi lelt, mi lelt, szőke asszony, kék szemű?

(Rákóczyné:)

Társam után az én szívem keserű:
Oroszlányom viaskodik csatában,
Én pediglen-fogva vagyok büszke Bécsnek várában.

(A császárhoz fordulva :)

3. Büszke Bécsnek rettenetes császársa !
 Minek engem itt tartani bezárva ?
 Miért reszket koronádnak gyémántja ?
 Elbocsáthatsz : gyöngre kezem koronádat nem bántja.

(A császár :)

4. Szabadságra könnyü módon szert tehetsz,
 Szőke asszony, elbocsátlak, elmehetsz,
 Csillapítsd le lázadozó férjedet,
 Békeségért hejh ! örömet oda adlak tégedet.

(A költő, elbeszélve, szól :)

5. Szőke asszony útnak ered, meg sem áll,
 Férje urát fölkeresi Újvárnál ; ¹⁾
 Szólana is, köszönné is : hijába ! . . .
 Oda borúl, mint a bokor, oda borúl nyakába.

(Rákóczy :)

6. Ingó-bingó rózsabokor vállamon,
 Hozott isten, édes kedves angyalom !
 Isten hozott, úgy ha jöttél, ²⁾ szép virág :
 Hogy eresztett volna másképp az a bécsi porkoláb.

(A költő, elbeszélve :)

7. Hátra tekint a szép asszony, de nem szól,
 Háta mögött áll a cseh kém, ³⁾ tudja jól :
 Császár küldte a cseh kémeket utána,
 Hallgatózni, leskelődni békeszerző szavára.

(Rákóczy :)

8. Ingó-bingó rózsabokor vállamon !
 Néma vagy-e, hogy nem szólasz, angyalom ?

(Rákóczyné :)

Néma legyek, mikor arra szót vesztek
A miért a bécsi udvar engem ide eresztett !

9. Azt akarnák, fulánk legyen csókomba',
Mézes-mákot elegyítsek szavamba,
Kebelemen altassam el haragod :
Akkor aztán, egy országért, kiadnának egy rabot !
10. Személyemnek Magyarország nagy ára,
Visszamegyek, szavam adtam reája,
Felfogadtam, meg is állom emberül :
Visszamegyek, ha veled a békesség nem sikerül.
11. Jobban ismered te Bécset nálamnál :
Hitszegővel alkuba mért állanál ?
Szava játék, hite szellő, kárhozat . . .
Vezérelje a nagy isten diadalmas kardodat !

(Rákóczy :)

12. Ez igaz hit legyen áldás utadon ;
Vezéreljen a jó isten, angyalom !

(Wratislaw grófhöz :)

Válaszomat, érdemes cseh, vidd vissza :
Császárod, ha ilyet akar, magyar nőre ne bizza.⁴⁾

(A költő, Rákóczynéhez :)

13. Búbánatos szőke asszony, kék szemű !
Meddig lesz még a te sorsod keserű ?

(Rákóczyné :)

Rab vagyok még büszke Bécsnek várában,
Rab vagyok ; de oroszlányom harcza nem lesz hijában.

Jegyzetek Rákóczynéhoz.

¹⁾ Érsek-Ujvár. A történet tanúsága szerint Rákóczy már Nyitrán találkozott Bécsből érkező hitvesével, s onnan együtt mentek Érsek-Ujvárra, hol aztán a békealkudozások a császár küldöttjével, a cseh Wratislaw gróffal megindultak.

²⁾ Úgy ha jöttél, azaz szökve. Rákóczy fölteszi, ohajtja, hogy nejének szökéssel sikerült legyen bécsi fogságából menekülnie. «Ha úgy jössz, mondja neki, akkor isten hozott». Nem szeretné hitvesében a császár küldöttjét, megbizottját látni, mert ily minőségben nem láthatná szívesen.

³⁾ Wratislaw gróf.

⁴⁾ Rákóczyné nem volt magyar eredetű, de férje által magyarrá lett s maga is új hazája tagjának érzi magát; Rákóczy tehát méltán nevezi magyar nőnek.

VI.

ROZGONYINÉ.

1852.

Zsigmond király 1429-ben, a szerb árulás következtében török kézre került Galambóczt várát visszaszerzendő, Rozgonyi István vezérlete alatt háborút indít, melynek azonban nincs óhajtott eredménye. Galambóczt a töröké marad, s maga a király, valamint hadvezére is, ott vesztekel volna, ha Rozgonyi felesége, a derék Szentgyörgyi Czecczilia meg nem menti.

Ezen tárgy a költőnek azon eszme kifejezésére szolgál, hogy a szerető asszony a férjnek őrangyala, s képes őt követni oly sanyarúságok és veszedelmek közé is, melyek a nő hivatásával össze nem egyeznek. A hadakozás nem a nő feladata, és Arany, helyesen, úgy tünteti föl Rozgonyinét, a ki nem vitézkedésből, csak férjéhez való szerelemből megyen háborúba, s ott sem mint csatázó, hanem főkép mint életmentő szerepel.

A költemény balladás románcz. Vannak benne sűrű párbeszédek, hirtelen átmenetek és hézagosságok, mint a balladában, de a párbeszéd gyakran terjengős, az elbeszélés többnyire kényelmesen halad s át-átcsap a leírásba, sőt elmélkedésbe, mint a románcz szokása. Csupa leírás pl. a 4 és 5-dik szak (a hadba menő menyecske leírása), elmélkedés a 11-dik (hogy Zsigmond helytelenül cseleke-

dett) és az utolsó (hogy Rozgonyiné több dicsőséget aratott, mint Zsigmond).

A vers-alak népdalias. A versek 14 tagú sorokból állanak oly formán, hogy négy sor alkot egy-egy szakot. A 14 tagú sor úgy tekinthető, mint oly alexandrin, mely elől két taggal meg van toldva, melynek tehát első fele 8, második fele pedig 6 tagot foglal magában. Mindenik fele megint két-két ütemre oszlik: nyolcz tagú fele két egyenlőre (4, 4); hat tagú fele majd szintén két egyenlőre (3, 3), majd két különbözőre (2, 4 vagy 4, 2). A sor tehát egyetlen képben így fejezhető ki: 4, 4, 6; három változata szerint pedig így: 4, 4, 3, 3;

vagy 4, 4, 2, 4;

vagy 4, 4, 4, 2.

A rímek, magyarosan, párosak. A sorok nyolcz tagú (első) felében sokszor középrimek, sőt alliteratiók is fordulnak elő. Például középrimek a 2-dik szak első és 3-dik sorában, a 7-dik szak 4-dik sorában, a 8-ik szak 2, 3 és 4-dik sorában, a 9-dik szak 4-dik sorában, a 10-dik szak 3 és 4-dik sorában, a 13-dik szak 1-ső és 2-dik sorában; alliteratiók a 4-dik szak 3 és 4-dik, s az 5-dik szak 1-ső és 2-dik sorában.

(Rozgonyiné szól:)

1. Hová, háová, édes férjem?

(Rozgónyi feleli:)

Megyek a csatába:

Galambóczon vár a török, ne várjon hiába.

(Rozgonyiné:)

Megállj, megállj, édes férjem! Ne menj még csatába:
Befordulok egy kicsinyég¹⁾ öltöző szobámba.

(Rozgonyi:)

2. Én kegyesem, szép hitvesem, ellenemre jársz-é?
Sima vállad, puha kebled töri az a pánczél;
Félve tartod a nagy kardot remegő kezedben:
Mit keresnél, gyöngé asszony, véres ütközetben?

(Rozgonyiné:)

3. Azt keresem, hív magyar nő, véres ütközetben
Hogy lehessek, élve halva, mindig közeledben:
Súlyos a kard, de nehezebb százszor is a bánat;
Jobban töri mint a pánczél kebelem utánad.

(A költő:)

4. Gyöngyös arany fejkötőjét sisakkal borítja,
Karcú füzött selyem vállát²⁾ pánczélba szorítja;
Kardot is köt: bársony övre gyémántos fogantyút;
Piczi piros csizmáira szép ezüst sarkantyút.
5. Csalogatja csemegével Muczi paripáját;
Lebke szellő lebegteti tengerzöld ruháját;
Széles uton, poros uton felleget ver a ló,
Csillámlik a . . . villámlik a fényes aczél patkó.

(Zsigmond király:)

6. Fogadj isten, hugom asszony, itt az ütközetben;
Nyilat ugyan, a mint látom, hoztál szép szemedben—

(Rozgonyiné:)

Uram király, Zsigmond király? nem oly divat már ma
Nyillal löni mint felséged fiatal korába.³⁾

(A költő:)

7. Galambóczot⁴⁾ a Dunáról ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is, egyre törik, vesztik.

Elöl, elöl Rozgonyival kedves életpárja,⁵⁾
Hív szerelme, szép Cziczelle,⁶⁾ Szentgyörgyi leánya.

8. Pogány török a Moráván⁷⁾ érkezik új haddal :

(Rozgonyiné :)

Most vitézek ! hajós népek !⁸⁾ közül-akarattal !⁹⁾

(A költő :)

Maga vivé Rozgonyiné ellenök a gályát,
Követi a sok dalia lobogós ruháját.

9. Szól az ágyú, — szokatlanul durva ozmán fülnek ;¹⁰⁾
Hajóira tűz kánóczok, koszorúk repülnek.
«Vizet ! vizet !» a pogányság orditoz hiában :
Mind odaég, bár van elég víz a nagy Dunában.

10. Maga Murad¹¹⁾ ezt a dolgot nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával törökök császára ;
Százezerre megyen serge, sok basával, béggel,
Török, tatár, — spahi, jancsár, válogatott néppel.¹²⁾

11. Kár volt neked, Zsigmond király mindjárt megijedned,
Gyalázaton a pogánytól egér-utat vened,¹³⁾
Fut a farkas néha-néha, de szikrázó foggal :
Népedet te átkeletted szökve, mint a tolvaj.

12. Spahi, jancsár utóhadnak ered az inába :¹⁴⁾
Sok rohan ott éles törbe, még több a Dunába ;
Gyalog szerrel a király is csak nehezen futhat ;
Jó Rozgonyi karja, kardja csinál néki utat.

(Zsigmond király :)

13. Hej ! ki hozza, kormányozza ide azt a gályát ?
Vagy már senki meg nem menti magyarok királyát ?

(Rozgonyiné :)

Én, én hozom, gyöngé asszony, hajómat az éjben :
Ülj fel, uram, Zsigmond király, te is, édes férjem !

(A költő:)

14. Lászlóvárrott ¹⁵⁾ a magyarság vala bátorságban.
 Hire futott a csatának széjjel az országban.
 Egy árva szó sem beszéli Zsigmond győzedelmét;
 Mind a világ, széles világ Rozgonyi Cziczellét. ¹⁶⁾

Jegyzetek Rozgonyinéhoz.

¹⁾ Kicsinyég, annyi mint: egy kissé, egy kis ideig. Ez az -ég végzés fordul elő eme szavakban is: elég, mindég, osztég.

²⁾ Váll, az a ruha, mely az embernek vállát fedi, nőknél tehát a ruhaderék. Itt nevezetesen selyem váll. A vitézről is mondják hogy vas válla van, azaz mellvasa, fegyverdereka.

³⁾ Ezen háborúban a magyar sereg először használt ágyút a törökség ellenében; ezért mondja Rozgonyiné, hogy most már nincs olyan divatja a nyilazásnak, mint Zsigmond király fiatal korában, a mikor ő, ugyancsak a törökkel szemben, Nikápoly-nál vereséget szenvedett.

⁴⁾ Galambócz, szerbül Golubác, a Duna jobb partján, szerb területen.

⁵⁾ Életpárja, azaz párja az életben, életbeli párja; nem kell tehát múlhatatlan ily lenni: élete párja.

⁶⁾ Cziczelle, magyarosan, annyi mint Czeczilia.

⁷⁾ A Moráva, Szerbia fő folyója, mely délről éjszaknak tartva, Szendrőn alól, az egykori híres római város, Margum romjai közelében, s Contra-Margum átellenében, ömlik a Dunába. Margum körül folyt 285-ben a döntő csata Carinus és Diocletian császárok között, alatta történt az a békekötés, mely a kelet-római birodalmat Etele király adózójává tette, s magát a várost is Etele húnjai pusztították el.

⁸⁾ Rozgonyiné, a történet tanúsága szerint, gályát vezérelt Galambócz alatt; azért buzdítja a hajós népet.

⁹⁾ Közül-akarattal, annyi mint közös akarattal.

¹⁰⁾ Az ágyu szokatlanul szól a törökök fülének, mert ők ezt a hadi szerszámot még nem ismerik.

¹¹⁾ I. Murád török szultán.

¹²⁾ Basa, katonai rangjára, tábornok. Bég, szó szerint úr, főbb tisztet jelent. A spahi lovas katona, a jancsár gyalogos, de a javából; azért mondja a költő válogatott népnek.

¹³⁾ Egérút, annyi mint menekülő út, minő az egéré a rét füvei tövében. Zsigmond király, megijedvén a szultán nagy seregétől, Galambócztot hirtelen átengedi a töröknek, magának pedig csak azt köti ki a fegyverszünetben, hogy hadaival a Duna jobb partjáról háborítlan átkelhessen a balparti magyar területre. Sietett is aztán, nyakrafőre, éjjel. Azért mondja neki a költő, hogy gyalázaton vette az egérutat.

¹⁴⁾ A törökök, megszegve a fegyverszünet szabványát, a magyarságnak még a jobb parton levő utóhadára rontottak és nagy pusztítást tettek benne. Zsigmond király is ott volt még, s Rozgonyi csak nagy nehezen vágthatott neki kardjával utat a hajó felé.

¹⁵⁾ Szent-Lászlóvár, a Duna bal partján, Moldován alul. 1428-ban épült; romjai mai nap is láthatók.

¹⁶⁾ Beszéli (tárgyas ragozásban) = beszél róla.

VII.

TÖRÖK BÁLINT.

1853.

A költemény tárgya Buda vára elfoglalása a török által és Enyingi Török Bálint örök fogságra jutása azért, mert régebben, midőn még Ferdinand híve volt, sok kárt okozott a töröknek, és Szulejman szultán a jövőre nézve sem bizott benne. Buda várát mind I. Ferdinand, mind II. Szulejman hatalmokba akarták keríteni. 1541-ben mindkettő seregei megjelentek, és — hála az ügyes Török Bálint, Izabella királyné hadai vezérének, a ki a németet a törökkel összeütközteté — nagy pusztítást is tettek egymásban, kivált a török a németben, míg a magyarok sértetlen maradtak. De Buda végre is török kézre jutott. Izabellának távoznia kellett. Török Bálintot a Héttoronyba hurczolják, s felesége és két kis fia soha többé meg nem látja.

Gyakran súlyos áldozatokat kíván tőlünk a haza, s a ki a hatalmasok versengéseiben részt vesz, többnyire mind maga ellen zuditja, s szabadsága és családi boldogsága elvesztésével fizet meg érte. Ime az eszme, mely e nagy történeti tragédiából kiválik.

A mű szerkezete balladás, de vannak románczos részletei; s az egészet két bánatos kép fejezi be: az egyik Török Bálint családját ábrázolja, a mint őt, hijába,

vissza-visszavárja ; a másik Török Bálintot rideg, magányos börtönében.

A versforma népdalias : négy soros szakok, minden sor tiz tagú, mely tiz tag három ütemre oszlik, olyképen, hogy az első ütem mindenkor négy tagból áll, a második és harmadik pedig többnyire három-három tagból. A sor szabályszerű képét tehát így állíthatjuk föl : 4, 3, 3. Kivételesen azonban a második és harmadik ütem egyenetlenül is válik kétfelé, úgy, hogy az egyikre két tag esik, a másikkra négy ; e szerint ilyen képű sorok is fordulnak elő : 4, 2, 4, vagy 4, 4, 2.

A rímek, népdaliasan, párosak : *aabb*.

(*A költő szól :*)

1. Izabella királyné Budában ¹⁾
Azt se' tudja, hova lesz buvában :
Két ellenség két felől szorítja, ²⁾
Szívét a gond száz felől borítja.

2. Összegyűjti budai tanácsot :

(*Izabella királyné :*)

Jó emberek, adjatok tanácsot :
Boldogasszony temploma ³⁾ keresztjén
Török zászló lengjen, vagy keresztjén ?

(*A költő :*)

3. Szól a bíró, nagy isten szavával ⁴⁾
Tizenharmad szék-ülő magával : ⁵⁾

(*A város bírája :*)

Mire a nap még egyszer kisütne,
Német zászló lesz oda felütve.

(A költő:)

4. Titkos éjjel a kaput kinyitják,⁶⁾
Magyar urak ezt nem is gyanítják:
'Török Bálint, György barát⁷⁾ vezérek!
Kár aludni mostan a vezérnek.
5. Nem aluszik a barát, felébredt;
Török Bálint ruhát sem cserélhet:
Az ellenség, ki nyakra, ki főre,
'Takarodik a várból előre.⁸⁾
6. Jár a barát postája, követje,
Szolimánhoz titkos üzenetje;
Maga Bálint csak morog, csak ümget:

(Török Bálint:)

Ez is elád maholnap bennünket!

(A költő:)

7. Sárga lovát nyergelik atlaszra,
Úgy robog a budai piacra,
Nagy sokaság közibe úgy léptet:

(Török Bálint:)

Halljátok ezt, ti budai népek!

8. Áruló az, áruló a neve,
Verje meg a magyarok istene,
A ki Budát — gyilkolom a fattya!⁹⁾ —
Kettő közül egynek is feladja.¹⁰⁾

(A várbeli magyarság:)

9. Áruló az, áruló a neve,
Verje meg a magyarok istene,
A ki Budát közülünk feladja,
Török Bálint szavát nem fogadja.

(A költő:)

10. Érkezik a vad pogány, sereggel:
György, a barát, összeség ezekkel;
Maga Bálint, ha szívből, ha színre,
A basának dolgozott kezére.

(Török Bálint:)

11. Két ellenség a Duna-két-parton: ¹¹⁾
Kevés annak az én egy jó kardom:
Egyiket a másikkal ... hiába:
A hogy lehet ...

(A költő:)

gondolja magába.

12. Hétfő napon hajnal hasadáskor
Veresebb az ég alja mint másszor:
Hajnal előtt a Szent György terére
Vágtatott a magyarok vezére.
13. Ágaskodik jó lova magasra,
Kukorékol a csaták kakassa. ¹²⁾
Hej, mit akar a Bálint ma reggel
Török-magyar egyesült sereggel?
14. A mit akar meg is teljesíti,
Hajnali szél zászlaját röpíti,
Maga pedig kardját emelinti
Török Bálint, jó vitéz, Enyingi.
15. Szeles a víz a Duna árkában:
Ne menj neki, bolond cseh, vaktában!
Neki menne, ha partja se volna,
Vize helyén pokol tüze folyna. ¹³⁾
16. Fut a vezér maga is, vesztébe,
Beletört a gyalázat szívébe:
Szegény öreg! hogy ki nem huzhatta,
Futásában elvérzik miatta. ¹⁴⁾

17. Török Bálint, jó vitéz, Enyingi,
Vitézséged ne mutasd nagyon ki,
Mert a pogány bizony megigenli,¹⁵⁾
Gonosz barát ellened ingerli.¹⁶⁾

18. Gonosz barát hitszegő tanácsa¹⁷⁾
Azt a vermet csak ássa, csak ássa,
Ki miatt¹⁸⁾ lesz Budavár bukása,
Török Bálint hálóba jutása.

19. Győzedelmes ütközet elmulván,
Izeni a Szolimán nagy szultán :

(Szolimán szultán üzenete :)

Fiam, Bálint, magyarok vezére,
Jöszte hozzám ebédre, ma délre.

20. Jöszte hozzám az ország nagyával,
Izabella királyné fiával :
Atyja után én vagyok az atyja,¹⁹⁾
Árvaságát meg sem is siratja.

(A költő :)

21. Gondolkozik a Bálint magában :
Nem lesz-e jobb maradni Budában ?
Mintha sugná, valami azt mondja :
Ne menj, Bálint, a török táborba !

22. Király asszony ellenben azt mondja :

(Izabella királyné :)

Török Bálint, te segíts bajomba :
Gyermekemet nem adom barátinak,
Szívében nincs érzelme apáknak.

23. Neked adom, hűséges jobbágyom !
Neked is van két fiad Torbágyon :
Mintha egyik volna most öledbe',
Viseld gondját, úgy adom kezedbe.²⁰⁾

(A költő:)

24. Hosszas ebéd a török szultáné,
Hátra van még a *fekete kávé*.²¹⁾
Török Bálint tétova tekintget:

(Török Bálint, magában:)

Körülfogott a jancsár²²⁾ bennünket!

(Török Bálint, az apródjához:)

25. Nézz ki, fiam,²³⁾ gyenge kis apródom!
Látsz-e nagy port a budai úton?

(Az apród:)

A *szombati kapuja*²⁴⁾ kitarva,
Ott megyen a sok török Budára.²⁵⁾

(Török Bálint, az apródhoz:)

26. Nézz ki megint, édes kis apródom!
Jaj istenem, be szörnyen aggódom.

(Az apród:)

Izabella királynét csalárdul
Költöztetik kifelé a várbul.

(Török Bálint, az apródhoz:)

27. Harmadszor is nézz ki még, apródom!
Oh! hogy erről tenni már nincs módom...

(Az apród:)

Boldogasszony tornya tetejében
Félhold ragyog, a kereszt helyében.

(A költő :)

28. Jó parancsa Szolimán szultánnak,
Parancsolja Verbőczy Istvánnak :

(Szolimán szultán :)

Te fogsz lenni az ország birója ;
Török Bálint itt marad egy szóra.

(A költő :)

29. Parancsolja azután barátinak :

(Szolimán szultán :)

A csecsemőt vidd el az anyjának :
Te fogsz lenni ország kormányzója ;
Török Bálint itt marad egy szóra.

(Török Bálint :)

30. Hej ! az a szó több-e mint egy másik ?
Minek jöttem én azért *Mohácsig* !

(Szolimán szultán :)

Fiam, Bálint, érvük el Eszéket :
Becsülettel haza küldlek téged.

(Török Bálint :)

31. Hej ! az a szó hosszú már egy hétig :
Hosszu nekem Budától *Eszékig*.

(Szolimán szultán :)

Fiam, Bálint, ne tüzelj, várd sorra ;
Hadd megyünk le, ne tovább, Nándorra.

(Török Bálint:)

32. Nagy Szolimán! nagy a te hatalmad,
Nándor alól most tovább lecsalhat . . .

(Szolimán szultán:)

Kutya voltál, az maradsz, de *vason* :
Lánczot neki, hogy ne haraphasson !

(A költő:)

33. Várja szegényt — be mi haszna várja! —
Oda haza a szép két kis árva :
Minden reggel kimegy az utcára,
Édes atyját de mihaszna várja.

34. Várja szegényt szerelmes szép nője :
Ki-kiáll a magas könyöklőre ;
Fehér képét ereszti karjára,
Ugy zokog, hogy még se jön a párja.

35. *Héttorony*²⁶⁾nak egy sötét zugában
Török Bálint üldögél magában :
Ifju korát a vénség megszanja,
Megérleli s a halál levágja.

Jegyzetek Török Bálinthoz.

¹⁾ Budában, azaz Buda várában. Budán: azt a városrészt is jelentené, mely a váron kívül van.

²⁾ Egy felől a német, más felől a török.

³⁾ Boldogasszony temploma, szemben a régi városháza éjszakkeleti sarkával, IV. Béla király idejében épült gót templom, melyet később eldísztelenítették s régi szépségében most legújabbán helyre állítottak. Nevezik Mátyás templomának is, mert ezen király uralkodása alatt volt legfényesebb. Mátyás esküvője Beatrix királynéval benne ment véghez s egyik abla-

kában ma is látható a hollós Hunyadi czimer. A templom több koronázás színhelye is volt; az utolsó, 1867-ben, szintén benne történt. A törökök 1541-ben mecsetté változtatták és Szulejman szultán itt adott hálát Allahnak Buda vára elfoglalásaért. Budának mindig fő temploma volt, az őrséget a német czéhek gyakorolták benne, s a német polgárság a maga anyatemplomának tekintette. Izabella királyné, ki Ferdinandhoz szítozott, a német érzelmű városi tanácstól természetesen azt a választ várja, hogy a templomra német zászlót kell kitűzni.

⁴) Nagy isten szavával, azaz: istenre hivatkozva.

⁵) A városi tanács 13 tagból áll: a bíró meg 12 tanácsos.

⁶) A német katonaságnak.

⁷) György barát: Fráter György, családi nevén Martinuzzi, Izabella királyné kincstartója és fő embere. Buda vára védelmében Török Bálinttal együtt legnagyobb része volt. A meny nyiben valamelyik ellenséggel kellett tartani, inkább húzott a törökhöz, mint a némethhez.

⁸) A német polgárok által titkon bebocsátott katonákat a várbeli magyarok visszaverik.

⁹) Gyilkolom a fattya! Fattyúnak szidja, nem igazi magyar-nak, a ki a várat feladja. A szófűzés afféle, mint e népdali sorban: Eszem adta kis barnája. Értelme teljesen világossá lesz mihelyt a «gyilkolom,» «eszem» után vesszőt teszünk: «Gyilkolom, a fattya!» «Eszem, adta kis barnája.» («Eszem» e szófűzésben, nem az ész névszó birtokragos első személye, hanem az enni ige első személye a jelenben. A magyar, a kit szeret, eszi. «Ugy szeretlek, majd megeszlek.» «Eszem azt az imád-ságos kis szádat.») Lehr Albert a «Gyilkolom a fattya» mon-dásban ezeknek az analogonját látja: Eszem a szívít, «Töröm a csontját», «Átkozom a dolgát», «Gyilkolom a lelkét», csak-hogy a tárgyrág már lekopott a «fattyu»-ról.

¹⁰) Akár a németnek, akár a töröknek.

¹¹) Duna-két-part: szokatlan összetétel, de nem törvénytelen. Olyan forma mint Szarka-két-leány, farsang-három-nap, huszár-hat-vágás.

¹²) A csaták kakassa (= kakasja) szintoly helyes, mint kakasa, némely szóhoz az *a e* birtokrag akár *j*-vel, akár *j* nélkül járulhatván. Ilyen szók nevezetesen a sziszegőn végződők, pl. sas, sás, más, Jézus, panasz, koboz, de mások is, miut mosoly, moraj, stb. A sziszegőt a magyar különben is szereti megnyujtani, nagyon mondják például: sebessen, kissebb, stb. Kakassa, mely erre rímel: magasra, megerősített sziszegővel a vers rhythmusa miatt szükséges.

¹³) A Török Bálint által utasított török hadak rajtaütvén a

németekre, a Dunának szorították őket, s ezek rémülten, vak-tában, menekültek volna arra felé is, a hol veszniök kellett. A költő csehet emleget, mert a német seregben csehek is voltak.

¹⁴⁾ A német hadak vezére, az öreg Roggendorf, az eszeveszett futásban maga is megsebesült, és serege maradékaival sietett a Duna mentén fölfelé. A Csalóközben, Somorján — inkább szegyenében mint sebetől — meghalt. Ezért mondja róla a költő, hogy szívébe beletört a gyalázat.

¹⁵⁾ Megigenli, azaz igen-igen soknak, magára veszélyesnek fogja itélni, megsokallja.

¹⁶⁾ A barát, a ki állását félti Török Bálinttól, szintén fölingerli ellene a törököt.

¹⁷⁾ A barát, hitszegőleg, mind a királynénak, mind a szultánnak tanácsolgat, s tanácsainak célja az, hogy ő maradhasson az ügyek intézője.

¹⁸⁾ Ki miatt: népiesen, régiesen, a helyett, hogy mi miatt, mi által.

¹⁹⁾ A haldokló János király a szultán pártfogásába ajánlotta fiát, János Zsigmondot; azért mondja Szulejman, hogy atyja után ő az atyja.

²⁰⁾ A királyné gyűlölte György barátot: meghajol a kényszerűség előtt, s elszánja magát, hogy kis fiát a szultánhoz küldi, de nem meri György barát kezére bízni, és Török Bálint-hoz fordul.

²¹⁾ Hátra van még a fekete kávé, vagyis, mint közmondásunk tartja: hátra van még a fekete leves. A fekete leves azonban ugyancsak kávé-t jelent, s a közmondás eredetét Erdélyi János, a Magyar Közmondások Könyvében, Szirmay András szemtanu elbeszélése szerint, így adja elő: Tököly Imre, 1685-ben, ebéden levén a nagyvárad-i török basánál, midőn a sült után föl akart kelni az asztaltól, gazdája ezen szóval marasztá: Hátra van még a fekete leves, t. i. a kávé. Mert úgy volt kicsinálva, hogy kávéivás után Tökölyt azonnal elfogják. Ez meg is történt, s rabúl vitték Drinápolyba. Ezóta: hátra van még a fekete leves, azt jelenti, hogy hátra van még a dolog nehezebb, bajosabb része, a dolog rossza. Látjuk, hogy Török Bálint esete szakasztott olyan, mint a Tököly Imréé: ő is a törökhöz van híva ebédre, ő is szeretne mihamarabb távozni, s a kávé után őt is elfogják; a közmondás tehát a legtalálókban alkalmazható. Csak hogy alkalmazása kortévesztést látszik magában foglalni, mert a Török Bálint esete 144 esztendővel régiebb a Tökölyénél. De ne feledjük, hogy költőnk a közmondást a maga nevében, s a mai olvasó irányában használja, a ki értel-

mét már minden esetre ismerheti; nem mondatja el azon történet szereplőivel, melynek idejében tán még nem volt ismeretes. A költő e szerint nem követ el anachronismust. De a szereplők szájába adva is a közmondást, csak akkor követne el anachronismust — és siessünk hozzá tenni, hogy ez is igen megbocsátható kortévesztés lenne — ha be volna bizonyítva, hogy 1541-ben a törökök még nem ittak kávé. Franczia emlékiratok szerint Párisban az első kávé 1669-ben itták Lionne miniszternél, kinek Szulejman aga török követ kedveskedett vele: ez a párisi kávé tehát 16 évvel előzte meg azt a nagyváradi. Valószínű azonban, hogy nálunk, legalább a törökök, jóval régebben ittak kávé. Arábiában legalább már a XV-ik, a többi keleten pedig a XVI-ik században, el volt terjedve, és így felfelehetjük, hogy II. Szulejman udvarában is divatozott.

Hogy pedig a magyarországi törökség közt a kávéivás már Tököly előtt is divatozott, bizonyítja többek közt Oláh Geczi nótájának ez a két sora:

Majd sok török test lesz eves,
Nem kell neki kávé-leves.

És e vers a kávé levesnek nevezi, mint közmondásunk.

²²⁾ Jancsár: török hajdu, vagyis gyalog katona. Ők alkották a szultán testőrségét. Oly kiváltságokkal fölruházott osztály, mely a szultánok fölött is hatalmaskodott. 1826 óta el van törölve.

²³⁾ A magyar ember nem csak fiát vagy öccsét, hanem akárkit, a ki korra, rangra alatta áll, fiamnak szeret szólítani. Török Bálint itt apródját szólítja fiának, alább a szultán őt magát szólítja annak. A fiam megszólítás a nőnemre is kiterjed, a magyar ember a lányát, hugát s bármely fiatalabb vagy alsóbb helyzetű nő ismerősét fiamnak hívja, kivált ha rokonszenvet, részvétet akar iránta mutatni. Házasselek, nyájasan, kölcsönösen fiamozzák egymást.

²⁴⁾ A szombati kapuja: Buda várának az a kapuja, melyet ma bécsi kapunak neveznek. Szulejman tábora Ó-Budán volt, s így ez a kapu esett hozzá legközelebb. A szombat névvel jelöltek hajdan egyéb budavári helyeket is: a mai Verbőczy-utcának, mely a bécsi kapuba torkollik, szombat-utca, a vízi meg székesfehérvári kapu közének szombat-piacz volt a neve. Mindezen szombati elnevezések bizonyosan onnan származnak, hogy az illető helyeken tartották a heti vásárt, mely szombatra esett, és melyet Buda várában még ez idő szerint is szombaton tartanak. S e szombati heti vásárnak ugyancsak a bécsi kapu még ma is egyik fontosabb helye, ott van neve-

zetesen a baromvásár. Ez a kapu különben a zsidó-kapu nevet is viselte, s így nevezték egy időben a mostani székesfehérvári kaput is, a zsidóság után, mely e kapuk aljában lakott.

²⁵⁾ A szomorú nap, melyen a török, egy kardcsapás nélkül, Buda várát elfoglalta, hogy aztán másfél századig az övé legyen, 1541 aug. 26-dika volt, a mohácsi ütközetnek éppen tizenötödik fordulója.

²⁶⁾ Héttorony : Konstantinápoly (Bizancz, Isztambul, Sztambul), a török főváros körfalának az a része, a Szerály mögött, hét toronnyal a tengerre kiszögellik. A tornyokban régebben politikai foglyokat tartottak.

VIII.

AZ EGRI LEÁNY.

1853.

E ballada tárgya következő: I. Ulászló király a Podóliába beütött tatárok kiűzésére küldi Budáról azon lengyel önkénteseket, kik a magyar felföldön garázdálkodó cseh rablókat megfékeztek volt. A lengyelek magyar díszkíséret mellett utaznak, Egerben több napra megállapodnak s mint a püspök, Rozgonyi Simon vendégei vígadnak. Ennek híret veszi egy Kassa táján barangoló cseh zsványhad kapitánya, Telef, éjjel beront az őrizetlen városba, fölgyújtatja, kiraboltatja, s a zsákmánynyal és foglyaival ismét kivonul. De a magyar és lengyel vitézek összeszedik magokat, a csehek után sietnek, elszedik zsákmányukat, foglyaikat, sokakat rabul ejtenek, magát Telefet is, kit aztán Egerben bebörtönöznek. Midőn a rablók a várost meglepték, egy középsorsú ifjú épen kedvesétől bucsúzott. A fiú kivont karddal lép ki a kapun, a rablók neki esnek, ő kettőt levág, de maga is halálosan megsebezve összerogy. A leány túl nem akarja élni kiragadja egyik zsvány kardját s vele többeket megsebesít; de — mint az eset följegyzője, Callimachus beszéli — megfogják, s ekkor ő a kardot mellébe dőfi s haldokolva kedvesére dől.

A költő úgy adja elő a dolgot, hogy a zsványok ölik meg a leányt, s ez által növeli ellenszenvünket irántok.

Továbbá, a költő elhallgatja, hogy a cseheket a lengyelek megtámadására a boszú is ingerelte, hogy tőlük szenvedett vereségeiket megtorolják, s a költeményben a csehek csak közönséges rablókul vannak feltüntetve. A boszú sem valami nemes indulat, de még sem oly megvetni való, mint a merő fosztogatás és vérengzés vágya. Midőn tehát a költő a katonai becsületérzés indokát elhallgatja, ez által szintén oly aljas népül mutatja be a cseheket, a mely semmi részvétet sem érdemel, s melylyel szemben annál élénkebb lesz rokonszenvünk a magyarok és lengyelek, de különösen az áldozatul eső szerelmes pár iránt.

A történet fő személye az egri leány, s az ő szempontjából úgy fejezhetjük ki a költemény eszméjét, hogy a hű szeretők legnagyobb boldogsága, ha már nem élhetnek együtt, meghalniok együtt: a leánynak megölték kedvesét, neki most az a kívánsága, hogy öljék meg őt is. Ez az eset azonban egy másik eset keretébe foglalva, t. i. a város éjjeli megtámadása közben következik be, tehát maga azon eszme szintén egy másik eszme keretében jelen meg, t. i. azon eszmében, hogy a gonoszok megzavarják a jók örömeit.

Az egri multságok véres félbeszakítása levén a keret, a két szerető esete pedig a bele foglalt kép, igen természetesnek fogjuk találni, hogy a műnek egész szerkezete nem egyéb, mint annak a képnek abba a keretbe foglalása.

Balladánk öt részből áll; ezek a következők:

1. a csehek indulnak Eger felé;
2. az ifjú meglátogatja kedvesét;
3. a lengyelek és magyarok vigadoznak a püspöknél, midőn a berontó csehek egyszerre szétriasztják;
4. az ifjút és a leányt megölik;

5. a rablók kivonulnak és bűnhődnek.

A keretül szolgáló esemény a három páratlan számú részben van elmondva, a szeretők esete a két párosban. Ez a két páros rész külsőleg is két-két keret közt foglal helyet. Az egésznek a közepe, a harmadik rész az, hol a fordulat történik, hol a vigaság hirtelen szomorúságra változik, az a rész, mely az egészet két symmetrikus félre osztja. Közvetlenül ez választja el egymástól a fő eseménnyel foglalkozó második meg negyedik részt: a boldogító szerelem idylljét meg a boszuló szerelem tragédiáját; ez a harmadik rész szolgál magyarázatul, átmenetül a második résztől a negyedikhez, ez készíti elő a hangulatot is, mely a negyedik részben oly ellenkező a második rész hangulatával. Itt enyelgés, ott öldöklés. Hasonló ellenzet mutatkozik az első meg ötödik rész között: amaz kezdete, ez vége az egész történetnek; abban a bűnös merény foganása, ebben a lakolás érette. Az ellenzet szépségét mutatja még föl az első és ötödik rész együtt, szemben a másodikkal és negyedikkal szintén együtt: annak a kettőnek hősei a gyűlöletes gonosztevők, a másik kettőéi az ártatlan szeretők; ott az undokság, itt a kellem képei; ott nemtelen, itt nemes indulatok; ott bizonyos keménység, itt csupa gyöngédség az előadásban; ott románczos, itt balladás tárgyalás.

Ha az egészből a szerelmesek történetét, azaz a második és negyedik részt kivonjuk, a fenmaradt részek (az 1, 3 és 5-dik) magokban is teljes elbeszélést alkotnak. A kivont második és negyedik rész egymagában meg nem állhat, mert a szerelmesek történetét épen a neki keretéül szolgáló események teszik érthetővé; azonban e történet első fele, a szerelmesek találkozása a (2-dik rész) magában is kerek kis egész.

A részek egyensúlyára nézve megemlítendő még, hogy

terjedelmök csaknem egyenlő: mindenik rész hat-hat szakból, s mindenik szak négy-négy sorbul áll; csak a 4-dik rész utolsó szaka van megtoldva egy fél sorral. Mérték és rím dolgában azonban a szakok mindenik részben különbözök.

A magyar népdal gördületével s rímrendszerével találkozunk abban a két részben, mely az esemény magvát foglalja magában, s melyhez, mint a szerelmi érzések előadásához, a népköltészet naiv, otthonias formája illik. A második rész az ősi nyolcz tagú sorokban, a negyedik alexandrinokban van írva, s mint a magyar népdal kívánja, páros rímekkel. Rhythmikus képe tehát, az előbbie 4, 4, az utóbbié 6, 6; rímképe pedig, mind a kettőé: *aabb*. De a 4-dik rész utolsó szakához még egy fél alexandrin járul, mi által e szak második felében, t. i. harmadfél alexandrinban, a rímelés rendszere megváltozik; a fél sorok rímelnék, még pedig következőleg: *aabba*.

Valamint az egymást ellensúlyozó második és negyedik részben a közösséget zeneileg a vers népdalossága fejezi ki, úgy fejezi ki az egymással szintén egyensúlyos első és ötödik részben ugyanazt a közösséget egy felől az egyenlő gördület, más felől a szeszélyes rímjáték. Mind a két rész nyolcz tagú sorokból áll: 4, 4. A rímek nem mindig kétszeresen, hanem háromszorosan is összecsendenek, az első részben helylyel-közzel rímetlen sorok maradnak fenn, az ötödik részben pedig a rímek egyik szakból átnyúlnak a másikba. Az első rész 2, 3 és 6-dik szakában párosak a rímek; 1-ső, 4 és 5-dik szakában hármas rímek vannak, egy-egy rímetlen sorral. Az ötödik rész hat szakában így sorakoznak a rímek: *abba, accd. deef, fggh, hiik, kllk*.

Még a harmadik rész verséről kell szólnunk. Ez a rész a lengyel vendégek tiszteletére rendezett mulatságon kez-

dődik, s a költő mintha szintén vendégszeretetet gyakorolna irántok az által, hogy balladájának ezt a részét lengyel rhythmusban írja, t. i. arra a nótára, mely egy Mozart-féle keringőből származik s a

Búsul a lengyel hona állapotján

kezdetű dalban nálunk is rég meghonosult. Ez a rhythmus egyszersmind a kisebb sapphói sor rhythmusa, melynek képe:

— ∪ — | — — | ∪ ∪ — | ∪ — x

Költeményünkben azonban ez alap-rhythmus többféleképen módosul. A sor első, ugrató lába (— ∪ —) többször lengedivé (dactylussá) gyorsul (— ∪ ∪), egyszer lépővé (spondaeussá) lassúdik (— —). A sor két fele helyet cserél, s ekkor előáll tizenegy tagú sorunknak az a faja, melylyel már Tinódinál is gyakran találkozunk:

Magyarok jövének Toriga alá.

Érdekes változat még, hogy a sornak olykor csak egyik fele fordul elő, de kétszer. Midőn első fele kétszereződik: tíz tagú sor keletkezik; midőn második fele: a tizenkét tagú alexandrin. Az 1-ső szak 4-dik sora, metszete és tagszáma szerint, az alaprhythmus képviselője, csakhogy második és hatodik hosszú tagja erősen kiválik belőle.

A rímek párosak.

I.

(A költő szól:)

1. Kassa mellett, egy fölvárban,¹⁾
Tivornyázott a cseh rabló:
Ordas új bor²⁾ a pohárban:
Hozzá látnak ketten hárman.

2. Szólt az egyik : ez fölséges !
 Szólt a másik : milyen édes !
 Boldog ország, áldott ország
 Melynek földe ilyen bort ad !

3. Szóla Telef, zord vezérök ;

(Telef :)

A keservét, hisz' ez méreg:
 Semmi tűz a rossz csigerben : ³⁾
 Lőre volna ez Egerben.

4. Egri püspök nagy pinczéje
 Drága borral teljes-teli :
 Szegény csehet nem sziveli,
 De a lengyelt vendégeli.

5. Lóra tehát, indulóra !
 Fel, borinni, ⁴⁾ vig leventék !
 A pap, a csap adja mindég,
 Kevés neki annyi vendég.

(A költő :)

6. S mint a holló, mint a felhő,
 Mint az árnyék, mint a szellő,
 Oly sötéten, annyi zajjal,
 A zsványhad messze nyargal.

II.

(A költő :)

1. Egri leány ablakára
 Rászállott egy kis madárka, ⁵⁾
 Koczogatja, veregeti,
 Esdekelve így szól neki :

(Az ifju :)

2. Nyiss ablakot, szép leányzó!
Hideg szél fú, esik a hó!
Fázom itt a házereszbe':
Nyisd ki hamar, és ereszs be.

(A leány :)

3. Nem eresztlek, ki se nyitom,
Mert egyedül vagyok itthon;
El is ült már a jó madár,
Bagoly az, ki éjszaka jár.

(Az ifju :)

4. Nem vagyok én csúnya bagoly,
Inkább törbe esett fogoly,
Szerelemnek hű madara:
Szeretődnek édes szava.

(A leány :)

5. No, ha az vagy, jer, hadd látlak;
Szegény madár! bebocsátlak.
Fázol ugy-e, reszketsz igen
Odaki, a nagy hidegen.
6. No, ha az vagy, jőj be onnat:
Kinyitom az ablakomat,
Az ajtómat, ablakomat...
Melengető két karomat!

III.

(A költő :)

1. Rozgonyi püspök palotája nyitva,
Négy sor ablakkal kivilágosítva:
Magyar ott a lengyelt szívesen látja,
Új ismerőse, régi jó barátja.⁶⁾

(A magyarok:)

2. Éljen Ulászló! Hunyadink is éljen!⁷⁾

(A költő:)

Rá zene zendül, ropog a dob mélyen,
Rá zene zendül, kehely összecsendül;
Magyar és lengyel deli tánczra lendül.

(Hirnök:)

3. Hej, ti vitézek, koszorúsi tánczban!
Vér foly az ucczán, foly a vér a házban!
Ég a város!... Tüze messze lángol,
Négy szögeletjén ide is világol.

(Első vitéz:)

4. Hol az én kardom?

(Második vitéz:)

Hol az én nyergem?

(Harmadik vitéz:)

Paripámra ki tud igazítani engem?

(Első vitéz:)

Az enyém damasz volt —⁸⁾

(Második vitéz:)

az enyém skárlát.⁹⁾

(Harmadik vitéz:)

Besenyő lovamnak sohse láttam párját.¹⁰⁾

(A hirnők az első vitézhez:)

5. Hej, ma, vitézek, bottal az ebre! ¹¹⁾

(A második vitézhez:)

Másszor ülünk már puha szép nyeregbe! ¹²⁾

(A harmadik vitézhez:)

Ki lovon, — ki gyalog, — ki ha épen *mászva* . . . ¹³⁾

(Valamennyiökhöz:)

Mert a veszély már itt van, a házba'.

(A költő:)

6. Csörren az ablak, bezuhant az ajtó,
Szép piros bortól iszamós a padló,
Szép piros vértől sikamós a padló:
Oda bent a cseh, oda bent a rabló!

IV.

(A leány:)

1. Mi zuhog, hallod-e?

(Az ifju:)

Szilaj szél zugása.

(A leány:)

Mi dobog, hallod-e?

(Az ifjú:)

Kebled dobogása.

(A leány:)

Jaj, ne menj ki, Lászlóm, jaj, ne menj ki, szentem!
Valami hidegség úgy borzogat engem!

(Az ifju:)

2. Hogy ne mennék, édes? majd itt ér a hajnal;
Gerlicze szivedet ne rémitse a zaj:
Katonák az utcán, Lengyel László népe,¹⁴⁾
Simon püspök bora nem fér a fejébe.

(A költő:)

3. Kimene a legény, bár ne tette volna!
Szive meleg vére kiömölt a hóra,
Szétföcsesent az útra, a küszöb kövére:
Egy csepp a leányzó fehér kebelére.
4. És mint a sebes tűz, az az egy csöpp éget;
Érez a lány szive csoda melegséget:
Szeretője keblét, a mely átalverte
A vasat, a vasat kézből kitekerte.
5. S ki látta valaha, villámlani télben?¹⁵⁾
Fegyver csillogását fekete éjféln?
Galambot *marókkal*¹⁶⁾ vinni, verekedni?
Gyöngé szüzi karról piros vért csepegni?¹⁷⁾ —
6. Sok pribék¹⁸⁾ esett el egyenetlen harczon,
De az *egri lányból* sem lett *egri asszony*:
Messziről egy dárda hű szívét bejárta;
Fehér köntösében oda rogyott szépen
Kedves halottjára.

V.

(A költő:)

1. Fut a rabló megrakottan,
Nyomja vállát súlyos préda;

S a bitang nép, a sok czéda,¹⁹⁾
Veszekedik a lopotton.

2. De a magyar lóra pattan,
Követi sok bátor lengyel :

(Egyik vitéz:)

Nos, vitézek, hát e szennyel
Mi legyünk-e az adósok?

(A költő:)

3. Jó lovagok, hű csatlósok
Hogy eléri a pribéket —
No hiszen, cseh, jaj most néked !
Mért születél e világra !

4. Nem akadnál most az ágra
Gyalázatnak czimeréül,
Varju, holló ételélül,
Ország útja közelében. —

5. Itt is, ott is, minden lépten
Maradoz a védtelen cseh ;
A ki futhat, nagy szerencse ;
De kevés már a ki futhat.

6. Maga Telef sem lel utat
Kassa mellé, a felvárba :
Körülfogva, mélyre zárva
Bűnhödé meg az elmúltat.

Jegyzetek az Egri leányhoz.

¹⁾ Fölvár: magaslaton, hegyen álló vár.

²⁾ Az új bort a költő ordasnak, azaz zavaros, fakószínűnek nevezi, a minő a farkas színe is, ki innen kapta ordas nevét. Rossz bor, tisztátalan, savós ízű, mely azonban mégis ízlik azoknak a kik jobbat nem ismernek.

³⁾ A csiger vízzel felöntött törkölyből sajtolt alja bor, melyet az akademia nagy szótára többek közt a francia cidre nevű gyümölcs, különösen alma borral hasonlít össze.

⁴⁾ Bor inni, bort inni helyett, oly szófűzés, mint fa vágni, kukoricza törni, háztűz nézni, hite hagyott, szárnya szegett, szem lesütve, kalap levéve. A tárgyesetet régente még könnyebben mellőzték; a Révai codexben például olvassuk: a palást felfedvén, e helyett: a palástot felfedvén.

⁵⁾ A madár itt is mint hirnök, még pedig mint a szerelem hirnöke szerepel. Az ifju maga jelen meg a hirnök képében.

⁶⁾ A magyar és lengyel új ismerősök, a mennyiben, egyenkint, most ismerkedtek meg egymással; s mind a mellett régi jó barátok, mert a két országot régi barátság kapcsolja együvé, s most egy közös királyt urálnak.

⁷⁾ Ulászló, Magyar- és Lengyelország közös királya, lengyel nemzetséggű, s a magyarok egyszersmind lengyel vendégeiknek kedveskednek, midőn őt éltetik; de mindjárt utána éltetik a legnépszerűbb magyart is, Hunyadi Jánost, még pedig büszkélkedve benne, miut a magokét, nem általában mint Hunyadit, hanem mint az ő Hunyadijokat.

⁸⁾ Az első vitéz, a ki kardját keresi, azt mondja, hogy az damasz, azaz, hogy Damaszk, magyarosan Dömöczk városában készült, mely különösen fegyvergyártóiról volt híres.

⁹⁾ A második vitéz, ki nyergét keresi, azt mondja, hogy az skárlát, azaz, hogy világos vörös színű, finom posztóval van bélelve.

¹⁰⁾ A harmadik vitéz, ki lovát keresi, azt mondja, hogy az besenyő, azaz, hogy a híres lovas nép, a lótermő Ukrainában száguldozott besenyők neveltje.

¹¹⁾ Azaz: Ne keresgélj most kardodat, bot is jó lesz. Az eb, megvetőleg, annyi mint cseh. A hirnök úgy véli e nyomorult népet bottal is ki lehet verni mint az ebet.

¹²⁾ Azaz: Ne törődjél most a nyereggel, szőrin is jó lesz.

¹³⁾ Kiki siessen, akár lóháton, akár gyalog. akár ha csak mászva is, mert a csehek már a házba, t. i. a püspök palotájába is berontottak.

¹⁴⁾ A magyar nép mint tudva van, Ulászló királyt Lengyel Lászlónak nevezte. Lengyel László népén tehát a lengyel önkénteseket kell érteni, kikről az ifju fölteszi, hogy kelletténél többet találtak fölhaltani a püspök borából, s most, széles kedvökben, kurjogatnak és dörömbölnek az ucczán.

¹⁵⁾ Ki látta, nem pedig: ki látott. A mondatot így kell szét-szedni: ki látta azt, hogy télben villámlott? ki látta fegyver csillogását fekete éjféiben? stb.

¹⁶⁾ Maró : kányaféle madár.

¹⁷⁾ A nőiséggel össze nem egyező viaskodást a költő a kétségbeesés fájdalmával takarja és indokolja: mintha az az egy csöpp, mely a kedves meleg véréből a leányzó keblére föcscsen és mint a sebes tűz éget, őt végkép kiforgatná női természetéből. A költő azzal is megelőzi a leány hadakozásának viszás hatását, hogy ezt a jelenetet úgy adja elő mint valami hihetetlen dolgot. A mily hihetetlen, úgymond, a téli villámlás, vagy fegyver csillogása sötétben, vagy galamb összetüzése marókkal: szintoly hihetetlen az, hogy gyöngé szűzi karról piros vér csepegjen. Ezt a jelenetet Lotz Károly rajzolta meg: a boszuló leány, két kézre fogott fegyverrel, rátamad a csehekre, mellette holtan elterült kedvese. Szébb lett volna úgy lerajzolni őt a mint maga is, haldokolva, kedvesére hanyatlik.

¹⁸⁾ Pribék, szláv szó, eredetileg annyi mint szökevény, továbbá sehonnai, jött-ment, csavargó, uton álló.

¹⁹⁾ Czéda szemtelent, korhelyt, kirugót jelent.

IX.

ÁGNES ASSZONY.

1853.

Tárgya : Ágnes asszony megtévelyedése a miatt, hogy férjét, szeretője által, meg engedte öletni. Férje kiontott vére oly rémitő hatással van reá, hogy mindig ott látja a lepedőben, akkor is miután már kimosta. E vérfolt látása lesz rögeszméje, és semmi egyébbel nem bir foglalkozni csak e képzelt vér kimosásával: ebben vénül meg, örökké azon egy fohásza levén, hogy a könyörülő isten szabadítsa meg ettől a lelkére nehezült kintól, mely folyton-folyvást üldözi. Ezen, az egész történeten keresztül vonuló gyötrelmes hangulatot fejezi ki a refrain :

Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

A refrain Arany balladái között ritkaság ; Ágnes asszonyon kívül csak Vörös Rébékben és Endre királyfiban fordul elő.

A mű eszméje, hogy a bűn önmagában rejti a bűnhődés magvát, s a megfélemezés egyetlen pillanata egész életünket boldogtalanná teheti.

Ágnes tébolya abban a képtelenségben gyökerezik, hogy ha sikerülend a lepedő foltját kimosnia, egyszeriben helyre lesz hozva hibája, vége lesz kinjának. De az a vérfolt nem csak lepedőjére esett, hanem lelkére, onnan pedig ki nem moshatja, s tébolya épen az, hogy ki akarja mosni a ki-

moshatatlant. A költő így tünteti föl Ágnest, s ez a kép, a lepedőjét mosó Ágnes képe, a mű egész szerkezetének tengelye és alapja. Ezt a képet állítja elénk a költő a mű elején, közepén és végén, az 1-ső, a 20 és a 26-ik szakban, s ez által az egész két fő részre oszlik: az egyik a gyilkosság elkövetésétől Ágnes tébolya teljes kifejlődéseig halad, a másik a megtébolyodott asszony hátralevő hosszú keserves életét, a rá nehezült s róla soha le nem vehető átkot beszéli el.

A szerkezet egyik fő jelessége, hogy a költő magát a gyilkosságot el nem mondja, csak kitaláltatja.

Másik nagy szépsége a műnek az a hűség, melylyel a költő Ágnes asszonynak büntudatból származó tébolya keletkezését, kifejlését s meggyökerezését leírja.

Székely Bertalan három képben festette le Ágnes asszony történetét: az első képen, éjjel, lobogó gyertyavilágnál, Ágnes a véres lepedőt az üres ágyból kirántja, szere-tője, hátul, a holttestet vonszolja ki; a második képen, nyári éjszakán, a csillagok szende fénye mellett, rémülten mossa lepedőjét a patakban; a harmadik képen tél van, ő is vén már, s lepedője foszlányait morzsolgatja kezében.

A szakok három sorosak: első két sora 16—16 taggal, a magyar népdal 32 tagú szakát alkotja; harmadik, rövid sora, mely a refrain foglalta magában, egészen elüt a magyar rhythmustól. A hosszú sorok képe: 4, 4, 4, 4, vagy egyszerűbben 8, 8; a rövid soré, mely nem egyéb mint a hexameter második fele:

— — | 0 0 — | 0 0 — | x

hexameteresen elosztva:

— | — 0 0 | — 0 0 | — x

A hosszú sorok első fele egy-egy taggal megcsónkul a 8 és 14-dik szakban. A 13-ik szakban két tözomszédos a hang egy taggá olvad.

A hosszú sorok párosan rímelnék, a rövid sor rímetlen.
Az 1-ső, 2, 18, 19, 22 és 26-dik szakban alliterációk csendülnek meg.

(A költő szól :)

1. Ágnes asszony a pataokban fehér lepedőjét mossá ;
Fehér leplét, véres leplét a futó hab elkapdossa.

Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

2. Oda gyűl az utczagyermek :

(Az utczagyermekek :)

Ágnes asszony, mit mos kelmed?

(Ágnes asszony :)

Csitt te ! csitt te ! csibém vére keveré el a gyolcs leplet.

Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

(A költő :)

3. Összefutnak a szomszédnők :

(A szomszéd asszonyok :)

Ágnes asszony, hol a férjed?

(Ágnes asszony :)

Csillagom, hisz ottben alszik ! Ne menjünk be, mert fölébred.

Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

(A költő :)

4. Jön a hajdu :

(A hajdu :)

Ágnes asszony, a tömlöczbe gyere mostan.

(Ágnes asszony :)

Jaj, galambom, hogy' mehetnék, míg e foltot ki nem mostam!¹⁾

Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

(A költő:)

5. Mély a börtön : egy sugár szál oda férni alig képes :
Egy sugár a börtön napja, éje pedig rémtül népes.²⁾
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
6. Szegény Ágnes naphosszanta néz e kis világgal szembe,
Néz merően . . . a sugárka mind beléfér egy fél szembe.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
7. Mert alighogy félre fordul, rémek táncza van körüle ;
Ha ez a kis fény nem volna, úgy gondolja, *megőrülne*.³⁾
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
8. Im azonban, időtelve, börtönének zárja nyilik :
Ágnes a törvény⁴⁾ előtt megáll szépen, a hogy illik.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
9. Öltözetjét rendbe hozza, kendőjére fordít gondot,
Szöghaját is megsimítja, nehogy azt higyük : *megbomlott*.⁵⁾
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
10. Hogy belép, a zöld asztalnál tisztos őszek ülnek sorra ;
Szánalommal néznek ő rá, egy se' mérges vagy mogorva.⁶⁾
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

(Az elnök bíró:)

11. Fiam, Ágnes, mit miveltél?⁷⁾ Szörnyű a bűn, terhes a vád ;
Ki a tettet végrehajtá, szeretőd im maga vall rád.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
12. Ő bitón fog veszni holnap, ő ki férjedet megölte ;
Holtig vizen és kenyéren raboskodva bűnhődöl te.⁸⁾
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

(A költő:)

13. Körültekint Ágnes asszony, meggyőződni ép eszérül ;
Hallj' a hangot, érti a szót, s míg azt érti, meg nem örül.
Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

14. De a mit férjéről mondtak, a szó oly viszásan tetszik ;
 Az világos csak, hogy őtet haza többé nem eresztik.⁹⁾
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

15. Nosza sírni, kezd zokogni, sűrű záporkönye folyván :¹⁰⁾
 Liliomról pergő harmat, hulló vizgyöngy hattyu tollán.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

(Ágnes :)

16. Méltóságos nagy uraim ! nézzen istent kegyelmetek :¹¹⁾
 Sürgetős munkám van otthon, fogva én itt nem ülhetek.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

17. Mocsok esett lepedőmön, ki kell e vérfoltot vennem :
 Jaj, ha e szenny ott maradna, hová kéne akkor lennem !
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

(A költő :)

18. Összenéz a bölcs törvényszék hallatára ily panasznak.
 Csendesség van. Hallgat a száj, csupán a szemek szavaznak¹²⁾
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

(Az elnök bíró :)

19. Eredj haza, szegény asszony ! Mosd fehérre mocsokos lepled ;
 Eredj haza. Isten adjon erőt ahoz és kegyelmet.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

(A költő :)

20. S Ágnes asszony a patakban lepedőjét ujra mossa ;
 Fehér leplét, tiszta leplét a futó hab elkapdossa.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

21. Mert hiában tiszta a gyolcs, benne többé semmi vérjel :
 Ágnes azt még egyre látja, s éppen úgy mint akkor éjjel.¹³⁾
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el !

22. Viradattól késő estig áll a vízben, széke mellett:
 Hab zilálja rezgő árnyát, haja fürtét kósza szellet.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
23. Holdvilágos éjjelenként, mikor a víz fodra csillog,
 Maradozó csattanással fehér sulyka messze villog.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
24. És ez így megy évről évre, télen-nyáron, szünet nélkül,
 Harmat arcza hő napon ég, gyöngye térde fagyban kékül.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
25. Őszbe fordul a zilált haj, már nem holló, nem is ében; ¹⁴⁾
 Torz-alakú ráncz verődik szanaszét a sima képen.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el!
26. S Ágnes asszony a patakban régi rongyát mossa, mossa —
 Fehér leple foszlányait a szilaj hab elkapdossa.
 Oh irgalom atyja, ne hagyj el!

Jegyzetek Ágnes asszonyhoz.

¹⁾ Ágnest az éjjeli gyilkosság úgy megzavarta, hogy alig tud eszmélni. Véres lepedőjével hajnalig ott felejtí magát a patak-nál, s a gyermekek és a szomszéd asszonyok ott kapják. Feleletei együgyűek, s a mit a hajdúnak mond, már épen önvád. Hogy mehetne ő bár hova is, míg azt a foltot ki nem mosta! Ez azon eszme mely lelkében meg fog rögzenni, s melynek tébolyba fordulását a költő már itt előkészíti.

²⁾ A börtön nappala szegény, egyetlen szál sugara van, ez is alig bír oda hatolni; de éjjele gazdag, teli van rémekkel. Ágnest káprázatok környezik, a téboly előhírnökei: olyanokat lát és hall a mik nincsenek.

³⁾ A kik megtébolyodnak, rendszerint előre sejtik, hogy megfognak tébolyodni és félnek a tébolytól. Ezt a félelmet látjuk Ágnes asszonyban is, midőn a világosság felé fordítja tekintetét.

⁴⁾ Törvény itt annyi mint törvényszék.

⁵⁾ Megbomlott, népiesen annyi mint megtébolyodott, meg-

őrült, eszét vesztette. A lelki betegek szégyenlik bajukat s minden igyekezeteket ráfordítják, hogy mások előtt elpalástolják. Ezt teszi Ágnes asszony is, midőn rendesen felöltözködik s illendően megáll a törvényszék előtt, azaz mindenkép úgy iparkodik föllépni mint az ép eszű emberek szoktak, iparkodik pedig erre azért, hogy őt is ép eszűnek tartsák. Nem akar bolondnak látszani s ezzel a költő nem csak Ágnes bolondságát jellemzi találóan, hanem azt is, hogy ő inkább elcsábított szerencsétlen a ki sajnálatunkat érdemli, sem mint számító gonosztevő. A vádlottak gyakran örültséget színlelnek, hogy a büntetéstől meneküljenek; Ágnes, épen ellenkezőleg arra törekszik, hogy ne higgyék őrültnek. Ez által is növeli részvétünket maga iránt. A bűnöst rendszerint akkor kezdjük sajnálni, midőn bűnhődését látjuk; s a megtébolyodó Ágnes is már mint bűnhődő jelen meg előttünk. S nem is tarthatjuk elvetemültnek azt kit a végrehajtott tett úgy megrendít, hogy eszét veszti miatta.

9) Résztétünk a szerencsétlen nő iránt ismét fokozódik: hiszen magok a törvényszék szigorú tagjai, a tisztos ösz bírák is megszánták. Bizonyosan jó okuk van rá.

10) A fiam megszólításról Török Bálint 23-dik jegyzete nyújt felvilágosítást.

11) Ez ítéletből megtudjuk, hogy az Ágnes férjét nem ő maga, hanem szeretője ölte meg, a ki aztán mégis ellene vallott. Résztétünk ismét emelkedik Ágnes iránt: ő nem gyilkos; csábítója vádaskodik rá, s ennek aljassága mellett ő szinte nemesnek tűnik föl.

12) A 13 és 14-dik szak megint a tébolytól féltő Ágnest jellemzi. Keresztül ment már a káprázatok, érzéksalódások kínos iskoláján; érzi, hogy az ember, ép korában, azt látja a mi csakugyan látni való, azt hallja a mi hallani való és megérti a megérthetőt. Ime itt a kedvező alkalom, próbára tennie magát: aolond-e vagy nem? Kecsegteti magát, hogy addig nincs mit félnie a megőrüléstől, míg a szót érti. És jaj! nem érti egészen. Azt az egyet megértette, hogy vissza akarják küldeni börtönébe; de a mit férjéről mondtak, az neki viszás. Hát mit mondtak férjéről? Azt, hogy szeretője megölte. Ágnes ezt nem érti, s ez a nem értése is bizonyítja, hogy ártatlan a gyilkosságban.

13) A félelem, hogy visszaviszik börtönébe, könyekre fakasztja Ágnest s teljesen megérleli tébolyát: a következő két szakban rögeszméje készen, kipattan. Haza kérezkedik, mert lepedőjét kell kimosnia.

14) Nézzen: magyarosan, e helyett: nézzenek. Mai nap már széltiben a megtisztelő többséggel élünk: mit parancsolnak

nagyságtok (e helyett: mit parancsol nagyságtok), ő felségök Gödöllőre utaztak. Sőt már nem is: ő felségök, hanem, még magyartalanabbúl: ő felségeik. — Nézzen istent: azaz: vegyék számba, hogy mit parancsol az isten, t. i. könyörületességet.

¹²⁾ A megindult bírák némán, csak tekintetökkel hatalmazák föl elnöküket, hogy a kimondott ítéletet változtassa meg.

¹³⁾ Akkor éjjel, a mikor t. i. a gyilkosság történt.

¹⁴⁾ Azaz: most már nem oly fekete színű mint a holló vagy az ébenfa.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XI.
BOR VITÉZ.

1855.

Tárgya : Bor vitéz elbúcsúzik jegyesétől, harczba megy és elesik ; a leányt apja máshoz akarja férjhez adni, de ő csak Bor vitézé lehet, s utána hal.

A mű eszméje, melyet a népköltészet számtalan változatban föl szeret dolgozni, a síron túl is öröklő szerelem ; a kik nem egyesülhetnek az életben, a halálba követik egymást.

Szerkezetének fő szépsége a kisértetiesnek föltüntetése. A kisérteties események voltaképp csak a leány felgyújtott képzelődésében folynak le : kétségbeesetten kimegy az erdőre, elképzei, hogy ott Bor vitézzel megesküszik, és fájdalma megöli.

A szakok négy sorból állanak ; a sorok nyolcz tagúak, ezen számkép szerint : 4, 4, s igen mesterségesen vannak összefűzve : minden megelőző szak második és negyedik sora ismétlődik a következő szak első és harmadik sorában, ily formán :

1-ső szak : *abcd*

2-ik szak : . *bedf*

3-ik szak : . . *egfh*

4-ik szak : . . . *gihk*

5-ik szak : *ilkm*, és így tovább.

A rimek keresztrimek, azaz a páratlan sorok egymás között, s a párosak is egymás között rimelnek (az 1-ső meg 3-dik, a 2-dik meg 4-dik).

(A költő szól :)

1. Ködbe vész a nap sugára,
Vak homály ül bércezen völgyön.
Bor vitéz kap jó lovára :

(Bor vitéz :)

Isten hozzád, édes hölgyem !

(A költő :)

2. Vak homály ül bércezen völgyön,
Hűs szél zörrent puszta fákat.

(A leány mintha még Bor vitéz búcsúszavát hallaná :))

Isten hozzád, édes hölgyem !
Bor vitéz már messze vágdat.

(A költő :)

3. Hűs szél zörrent puszta fákat,
Megy az úton kis pacsirta.
Bor vitéz már messze vágdat,
Szép szemét a lány kisírta.

4. Megy az úton kis pacsirta :
Hova megyen ? hova ballag ?¹⁾
Szép szemét a lány kisírta :
Szólt az apja : férjhez adlak.

5. Hova megyen ? hova ballag ?²⁾
Zúg az erdő éji órán.
Szólt az apja : férjhez adlak.
*Eskü elől*³⁾ szökik a lány.

6. ⁴⁾ Zúg az erdő éji órán,
 Suhan, lebben a kisértet.
 Eskü elől szökik a lány;
 Szól vitéz Bor:

(*Bor vitéz:*)

jöttem érted.

(*A költő:*)

7. Suhan, lebben a kisértet,
 Népesebb lesz a vad tájék.
 Szól vitéz Bor:

(*Bor vitéz:*)

Jöttem érted,
 Elesett hős, puszta árnyék.

(*A költő:*)

8. Népesebb lesz a vad tájék,
 Szellem-ajkon hangzik a dal.

(*A leány:*)

Elesett hős, puszta árnyék,
 Édes mátkám, vigy magaddal!

(*A költő:*)

9. Szellem-ajkon hangzik a dal,
 Indul hosszú nászkiséret.

(*A leány:*)

Édes mátkám, vigy magaddal

(*Bor vitéz:*)

Esküvőre! úgy ígérted.

(A költő :)

10. Indul hosszú nászkiéret,
Egy kápolna romban ott áll.

(Bor vitéz :)

Esküvőre ! úgy ígérted.

(A költő :)

Zendül a kar, kész az oltár.

11. Egy kápolna romban ott áll,
Régi fényét visszakapja.
Zendül a kar, kész az oltár,
Diszruhában elhunyt papja.

12. Régi fényét visszakapja,
Ezer lámpa, gyertya csillog, —
Diszruhában elhunyt papja ;
Szól az eskü : kéz kezet fog.

13. Ezer lámpa, gyertya csillog, —
Künn az erdő mély árnyat hány.
Szól az eskü : kéz kezet fog ;
Szép menyasszony színe halvány.

14. Künn az erdő mély árnyat hány,
Bagoly sí a bércei fok közt.
Szép menyasszony színe halvány —
Halva lelték a romok közt.

Jegyzetek Bor vitézhez.

¹⁾ A madár, a népies fölfogás értelmében, itt is mint hirnök szerepel. A lányhoz megy, ballag, tudósítani őt Bor vitéz el-
estéről.

²⁾ Ez a kérdés már nem a pacsirtára, hanem a lányra vo-

natkozik, a ki nem maradhatott többé apja mellett, miután ez kijelentette neki, hogy férjhez adja. Elmegy tehát; hogy hová? arra már a következő sorban találjuk a feleletet: Zúg az erdő éji órán. Tehát az erdőre ment ki, még pedig éjjel.

³⁾ Eskü elől, azaz, hogy ne kelljen megesküdnie azzal, a kit apja neki férjeül kiszemelt.

⁴⁾ A 6-ik szaktól fogva kezdődik a leány látomása vagyis képzelt menyegzője Bor vitézzel.

XII.

ZÁCS KLÁRA.

1855.

Tárgya történetünknek egyik legborzasztóbb eseménye: Zács Klára megbecstelenítése a királyné öcsce által, atyja Zács Feliczián dühöngő boszuja, végül a Zács nemzetség kegyetlen kiirtása.

Itt azon eszme van kifejezve, hogy az ártatlanok szenvedése országos csapás, s az igaztalan és tömeges vérengzés az Isten haragját hívja ki. Ezt az eszmét a vég szak tolmácsolja, kérve az istent, ne éreztesse haragját a szegény hazával.

A költő úgy adja elő az esetet, mintha egy XIV-dik századbéli hegedős zengené; a ballada be van olvasztva Toldi szerelme XI-dik énekébe, mint a Zács nemzetségbeli, bujdosó kobzos dala: innen a költemény ódon és mesemondó szerkezete, innen — a mi e műnek egyik fő szépsége — hogy a történet rút részletei el vannak hallgatva, és csak ki kell találni. A XIV-dik századbéli hegedős ugyanis fölteheti hallgatóiról, hogy ismerik a dolgot, nem kell tehát mindent elmondania.

Verse olyan, mint az ismeretes népdalé:

Megöltek egy legényt hatvan forintjáért,
A Tiszába bevetették a nyerges lováért;

azaz: a szakok két sorosak; az első sor alexandrin, s képe 6, 6; a második két taggal meg van toldva, és képe: 4,

4, 6. Az első sor, helyenkint, egy-egy taggal megcsonkul.
A rímek párosak. Vannak középrímek is.

(A költő szól)

1. Királyasszony kertje kivirult hajnalra :
Fehér rózsza, piros rózsza . . . szőke leány, barna.

(Kázmér, a királyné öcsce:)

2. Királyasszony, néném, az egekre kérném :
Azt a rózsát, piros rózsát, haj, be szeretném én !
3. Beteg vagyok érte, szívdobogást érzek :
Ha meghalok, egy virágnak a halottja leszek !

(A királyné:)

4. Jaj ! öcsém, Kázmér, azt nem adom százér' . . .
Menj ! haragszom . . . Nem szégyelled ? . . . Félek bi-
[zony gyász ér.
5. Sietős az útam, reggeli templomra ;
Ha beteg vagy, hát fekjüdj le bársony pamlagomra.

(A költő:)

6. Megyen a királyné, megyen a templomba ;
Szép virágok, deli szüzek mind követik nyomba.
7. Könyörögne, nem tud, nem tud imádkozni ;
Olvasóját honn feledé : ki megyen elhozni ?

(A királyné:)

8. Eredj, fiam,¹⁾ Klára, hamar, édes lányom !
Megtalálod a térdeplőn, ha nem a diványon.

(A költő:)

9. Keresi a Klára, még sem akad rája :
Királyasszony a templomban oly nehezen várja !

10. Keresi a Klára, teljes egy órája :
 Királyasszony a templomban de hiába várja.
11. Vissza se' megy többé deli szüzek közzé :²⁾
 Inkább menne temetőbe a halottak közzé.
12. Inkább temetőbe, a fekete földbe,
 Mint ama nagy palotába ősz atyja elébe !

(Zács Feliczián :)

13. Hej, lányom, lányom ! mi bajodat látom ?
 Jöszte, borulj az ölemre, mondd meg, édes lányom

(Klára :)

14. Jaj, atyám ! Nem — nem — Jaj, hova kell lennem !
 Hadd ölelem lábad porát — Taposs agyon engem !...

(A költő :)

15. Harangoznak délre, udvari ebédre ;
 Akkor mene Feliczián a király elébe.

16. A király elébe, de nem az ebédre :
 Rettenetes boszuálló kardja volt kezébe.'

(Zács Feliczián :)

17. Életed a lányért, Erzsébet királyné !

(A költő :)

Jó szerencse, hogy megváltja gyöngé négy ujjáért.

(Zács Feliczián :)

18. Gyermekemért gyermek : Lajos, Endre,³⁾ halj meg !

(A költő :)

Jó szerencse, hogy Gyulafi⁴⁾ rohan a fegyvernek.

(A király :)

19. Hamar a gazembert . . . Fiaim — Cselényi ! . . .⁵⁾

(A költő :)

Ott levágák Felicziánt a király cselédi.

(A király a királynéhoz :)

20. Véres az ujjad, nem vérzik hiába :

Mit kívánsz most, királyi nőm, fájdalom díjába ?

(A királyné :)

21. Mutató ujjamért szép hajadon lányát ;⁶⁾

Nagy ujjamért legény fia borzasztó halálát ;⁷⁾

22. A más kettőért veje, lánya végét !⁸⁾

Piros vérem hullásaért *minden nemzetségét* !⁹⁾

(A költő :)

23. Rossz időket érünk, rossz csillagok járnak :

Isten ója nagy csapástól mi magyar hazánkat !

Jegyzetek Zách Klárához.

¹⁾ Lásd a 23-dik jegyzetet Török Bálinthoz.

²⁾ Közzé, közzül, szintoly használatos mint közé, közül.

³⁾ Lajos, Endre : a Róbert király fiai. Lajos utóbb, mint magyar király e néven első, a történetben Nagy Lajos nevét vívta ki magának : alatta érte el Magyarország legnagyobb kiterjedését. Endre nápolyi király lett, de szerencsétlen véget ért : neje, Johanna megölette.

⁴⁾ Gyulafi a királyfiak nevelője volt.

⁵⁾ Cselényi János, a királyné altátnok-mestere volt az első, ki Zács Felicziánt csákányával leütötte s ezért, királyi adomány alapján, a Zács nemzetségtől elkobzott összes jószágok ura lett.

⁶⁾ A szerencsétlen Klárát ló hátára kötötték s úgy végezték ki.

⁷⁾ Zács Feliczián egyetlen fiát ló farkához kötve hurezoltatták halálra.

⁸⁾ Vejét, Kopayt, börtönbe zárták, s ott veszett; ennek nejét, Feliczián idősebb leányát, Sebet, lenyakazták.

⁹⁾ A család többi férfi tagjai harmadiziglen bakó keze alatt vérzettek el, úgyszintén Feliczián nőtestvéreinek gyermekei; a többiek örök szolgaságra jutottak.

XIII.

SZONDI KÉT APRÓDJÁ.

1856.

A mű tárgya Szondi két énekes apródjának nemes ellentállása, kiket se kecsegtetésekkel, se fenyegetésekkel nem lehet rá venni, hogy a diadalmas törököt dicsőítsék, hanem a kik volt urok, a drégelyi várnagy tetteit zengik s végezetül megátkozzák elvesztőit.

A költemény azt az eszmét fejezi ki, hogy a kik igazért harczolnak, mint Szondi, sohasem harczolnak hijába, mindig győznek. A küzdő egyén elveszhet, de az igazság, a melyért küzdött, diadalmasan kiemelkedik. A diadalmas igazság itt a magyar hazafiság, szemben a török hódítással, a keresztyén fölfogás erkölcsisége, szellemisége, fenköltsege, szemben a mohamedán érzékiséggel, alacsonykodással.

Ezt az ellentétet a szerkezet ellentétes volta is találóan tükrözteti: minden csupa ellenzet benne, nagyjában és részleteiben egyaránt. A négy első szak a színhely rajza, az egésznek a kerete; a többi szak csupa dal meg ellen-dal a fiúk meg Ali basa szolgája közt, s a fiúk éneke, az 5-dik szaktól kezdve valamennyi páratlan számú szakon keresztül végig a 19-dik szakig, foglalja magában Szondi tetteinek elbeszélését, úgy, hogy e szakok együtt mintegy külön balladát alkotnak a balladában.

A szakok verses képe következő:

a x — | ∪ ∪ — | x || x — | ∪ ∪ —
 b x — | ∪ ∪ — | x || x — | ∪ ∪ — | —
 a x — | ∪ ∪ — | x || x — | ∪ ∪ —
 b ∪ ∪ — | ∪ ∪ — | ∪ ∪ — | —

Tehát lebegő versforma (∪ ∪ —), négy soros szakokban, keresztrimekkel (*abab*). Népköltészetünkben elő nem fordul, műköltészetünkben is csak Csokonai óta. A vég sor, mint Ágnes asszony refrainje, a hexameter második fele.

(A költő:)

1. Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá viisszasüt a nap, ádáz tusa napja;
Szemközt vele nyájas, szép zöld hegyorom,
Tetején lobogós hadi kopja.
2. Két ifiú terdel, kezökben a lant,
A kopja tövén, mint ha volna feszület.
Zsibongva hadával a völgyben alatt
Ali győzelem-ünnepet ület.

(Ali basa kérdi:)

3. Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
Bülbül¹⁾ szavú rózsák két mennyei bokra?
Hadd fűzne dalokból gyöngysorba fűzért
Odaillót egy huri²⁾ nyakra!

(Ali basa szolgája feleli:)

4. Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
Zászlós kopiával a gyaur³⁾ basa sírján:
Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
És pengeti, pengeti sírván:

(A két apród:)

5. . . . S hogy feljöve Márton, az orosz pap,
Kevély üzenettel a bösz Ali küldte:

(Az apródok Ali üzenetét idézik:)

Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
Meg nem marad itt anyaszülte.

(A szolga:)

6. Szép úrfiak! immár e pusztá halom,
E kopja tövén nincs mér' zengeni többet:
Jertek velem, ott lenn áll nagy vigalom,
Oda lenn vár méz izü sörbet . . .⁴⁾

(Az apródok, Szondi válaszát idézve:)

7. Mondjad neki, Márton, im ezt felelem:
Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi;
Jézussa⁵⁾ kezében kész a kegyelem:
Egyenest oda fog folyamodni.

(A szolga:)

8. Sörbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
Mit csak terem a nagy szultán birodalma,
Jó illatu fűszer, és drága kenőcs . . .
Ali győzelem-ünnepe van ma!

(Az apródok:)

9. Hadd zúgjon az álgyú! pogány Ali mond,
És pattog a bomba, és röpked a gránát;
Minden tüzes ördög népet, falat ont:
Töri Drégel sziklai várát.

(A szolga:)

10. Szép úrfiak! a nap nyugvóra hajolt,
Immár földi vállát bibor színü kaftán.⁶⁾
Szél zendül az erdön, — ott leskel a hold:
Ide kinn hideg éj sziszeg aztán!

(Az apródok:)

11. A vár piaczára ezüstöt, aranyt,
Sok nagy becsü marhát⁷⁾ máglyába kihordat;
Harczos paripái nyihognak alatt:
Szügyeikben tört keze forgat.

(A szolga:)

12. Aztán — no hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kopiával hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon, — rövid az eset —;
Zengjétek Alit ma helyette!

(Az apródok:)

13. Két dalnoka is volt, két árva fiú:
Itözteti czifrán, bársonyba puhába;
Nem hagyta cselédit — ezért öli bú —
Vele halni meg, ócska ruhába'!

(A szolga:)

14. S küldött Alihoz⁸⁾ . . . Ali dús, Ali jó;
Lány arcotok a nap meg nem süti nála:
Sátrában alusztok, a széltil is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!

(Az apródok:)

15. Hogy vitt ezerekkel! hogy vitt egyedül!
Mint bástyá feszült meg romlott torony alján:
Jó kardja előtt a had rendre ledül,
Kelevéze ragyog vala balján.

(A szolga:)

16. *Rusztlem*⁹⁾ maga volt ő! . . . s hogy harczola még,
Bár álgúgolyótól megtört ina, térde!
Én láttam e harczot! . . . Azonban, elég:
Ali majd haragudni fog érte.

(Az apródok:)

17. Mint hulla a hulla ! veszett a pogány,
Kő módra befolyván a hegy menedékét ; ¹⁰⁾
Ő áll a halála vér mosta fokán,
Diadallal várta be végét.

(A szolga:)

18. Eh ! vége mikor lesz ? kifogytok-e már
Dicséretiből az otromba gyaúrnak ?
Eb a hite kölykei ! ¹¹⁾ vesszeje vár
És börtöne kész Ali úrnak.

(Az apródok:)

19. Apadjon el a szem, mely czélba revé,
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte ;
Irgalmad, oh isten, ne légyen övé
Ki miatt lőn ily kora veszte !

Országos Széchényi Könyvtár

Jegyzetek Szondi két apródjához.

¹⁾ Bülbül, annyi mint csalogány. A törököknek «Gül és Bülbül» (azaz Rózsa és Csalogány) című híres nagyobb költeményök van s Ali basa erre gondol, midőn Szondi apródjait csalogány szavu rózsáknak mondja.

²⁾ Huri, Mohamed vallása szerint, örök ifjúsággal fölruházott hölgy, a minőkkal a paradicsom van benépesítve, hogy az izlam hiveit holtuk után szolgálják.

³⁾ Gyaur, annyi mint hitetlen. A mohamedánok így neveznek mindenkit, a ki nincs az ő vallásukon. A «gyaur basa» tehát, Ali szolgája szájában, Szondit jelenti.

⁴⁾ Sörbet, törökösen sorbet, szó szerint csak annyi mint ital, ezen ige után : saraba, inni. Édes hűsítő, melynek alkatrészei mazsola, citromlé, cukor és ambra.

⁵⁾ Jézussa (= Jézusja), Jézusa helyett, a rhythmus kedvéért, hogy az első láb spondæus lehessen. (Lásd a Török Bálint jegyzetei közt a 12-diket.)

⁶⁾ Kaftán, a törökök bokáig érő díszkabátja.

⁷⁾ Marha, régiesen annyi mint vagyon, különösen ingó vagyon, ingóság. Pázmány az egyházi vagyont egyházi marhának nevezi. Hasonló átváltozást mutat, jelentésében, a jószág szó is. Tágabb értelmében csak épen vagyont tesz, szorosabb értelemben élő lényekre, főképen házi állatokra, de gyermekekre is használják. A gyermeket kedves kis jószágnak mondják, a gazda ember a lovát, ökrét mondja jószágnak.

⁸⁾ Itt egy tag hiányzik a versből. E hiánynyal a költő azon ugrást jelzi, hogy a szolga Szondiról egyszerre Alira tér át.

⁹⁾ Rusztém a perzsa és török regék legünnepeltebb hőse; olyanféle mint a görögök Heraklese vagy a spanyolok Cidje. Nálunk valamennyire Toldi Miklóshoz lehet hasonlítani.

¹⁰⁾ A hegy menedékén, lejtőjén, kivált a vízmosásokban, meggyülemlik a kő: most kő helyett, a törökök holttesteit folyták be.

¹¹⁾ Eb a hite kölykei, azaz: kölykök, kiknek eb a hite. Az eb itt azon értelemben szerepel, hogy rossz, hitvány, haszontalan, semmire való. Tehát: rossz hitű, semmire való hitű kölykök. Az eb szónak ez értelmét számos közmondásunk és népies szólamunk igazolja, például: csak eb a kutya (csak rossz a ki rossz); eb a lelke (haszontalan lélek, nem is lélek); ebet tud hozzá (nem ért a dologhoz); ebnek papolj (ne nekem); eb anyja (anyja sem ér semmit), stb.

XIV.

A WALESI BÁRDOK.

1856.

I. Edvárd angol király meghódítván Wales (olvasd: Velsz) tartományt, magasztaltatni kívánta magát a leigázott nép dalnokai által. Ezek ellenszegültek, sőt az ő zsarnokságát hirdették, minek következtében ő, mint a hagyomány tartja, ötszáz dalnokot megégettetett, nehogy énekekkel a honfiakat az angol járom lerázására buzdítsák. A kegyetlen királyt lelkiismerete furdalja, s örökké hallani véli a máglyára küldött vértanúk dalát. Ez a költemény tárgya.

Eszméje: hogy az erkölcsi világban a legnagyobb úr sem parancsol, s a kinek van ereje meghalni, semmire sem lehet kényszeríteni. A ki ezt megkísérti, bűnbe sülyed és bűnhődik érte.

A mi szerkezetét illeti, a mű három részből áll: az első rész, a bevezetés (1—6. szak) előadja, hogy Edvárd király meglátogatja Wales tartományt; a második rész (7—27. szak) a fő dolgot foglalja magában, a király véres biráskodását; a harmadik rész, a befejezés (28—31. szak) a király bűnhődését. E részeket azonos tartalmú szakok előzik meg, mintegy határjelölők: az 1-ső, 6-dik és 26-dik.

A vers az angol és skót balladák szokott verse, és alapképe négy meg három jambus láb, kétszer, azaz:

$\cup - \cup - \cup - \cup -$
a $\cup - \cup - \cup -$
 $\cup - \cup - \cup - \cup -$
a $\cup - \cup - \cup -$

Emelkedő rhythmusú négy sor, melyek közül csak a második és negyedik rímelnek egymással (*aa*), s melyekben a menők rend szerint spondaeusokkal (—) váltakoznak, szabályosan ekképen:

$\times - \cup - \times - \cup -$
a $\times - \times - \cup -$
 $\times - \cup - \times - \cup -$
a $\times - \times - \cup -$

Így áll elő az a versforma, melyben van írva többek közt Vörösmarty *Szózata*, s ezt azon forma teljes ellenzetének tekinthetjük, mely például *Rozgonyiné*-ban érvényesül: ott is nyolcz meg hat tagú (fél) sorok, kétszer, és csak a hat tagúak rímelők, csak hogy, emelkedő rhythmus helyett, a magyar vers természete szerint, ereszkedő.

Az angol és skót ballada verse abban különbözik a rendes menő lábú verstől, hogy benne a menő lábak nem csupán lépőkkel, hanem lebegőkkel is váltakoznak; míg azonban a lépők szabályosan csak bizonyos helyeken válthatják föl a menőket, a lebegők bárhol helyet foglalhatnak. E versforma képe tehát következő:

$\begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array}$
a $\begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array}$
a $\begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array} \quad \begin{array}{c} \cup \cup - \\ \cup \cup - \end{array}$

Négy soros szak: a páratlan sorok (az 1-ső és 3-dik) négy-négy lábúak, a párosak (a 2-dik és 4-dik) három-három lábúak; a lábak szabály szerint menők ($\cup -$), illetőleg lépők ($- -$), olykor lebegők ($\cup \cup -$). Rím a páros sorokat köti össze (*aa*); a páratlan sorok rímetlenek; e rímet-

lenséget azonban a költő gyakor középrimekkel ellensúlyozza, ugyancsak az egymással nem rimelő páratlan sorokban.

(A költő szól:)

1. Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován:

(A király:)

Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A welszi tartomány!

2. Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos honfi vér?

3. S a nép, az istenadta nép
Ha ¹⁾ oly boldog e rajt,
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?

(A király kísérlője:)

4. Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Welsz:
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

5. S a nép, az istenadta nép,
Oly boldog rajta, Sire! ²⁾
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sír.

(A költő:)

6. Edwárd király, angol király,
Léptet fakó lován:
Körötte csend a merre ment,
És néma tartomány.

7. Montgomery a vár neve,
Hol az nap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.
8. Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolgál hord,
Hogy nézni is tereh; ³⁾

9. S mind a miket e szép sziget
Ételt, italt terem;
S mind a mi bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren. ⁴⁾

(A király:)

10. Ti urak, ti urak! hát senki sem
Kocint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti welsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

11. Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én; de ördög itt
Belül minden nemes.

12. Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim —
Elő egy welszi bárd? ⁵⁾

(A költő:)

13. Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég welsz urak;
Orczáikon, mint félelem
Sápadt el a harag. ⁶⁾
14. Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. — ⁷⁾
Ajtó megöl fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

15. Itt van, király, ki tetteidet
 Elzengi, mond az agg;
 S fegyver csörög, haló hörög,
 A mint hurjába csap.

(Az első bárd éneke:)

16. Fegyver csörög, haló hörög,
 A nap vértóba száll,
 Vérszagra gyűl az éji vad:
 Te tetted ezt, király!

17. Levágva népünk ezrei
 Halomba mint kereszt,⁸⁾
 Hogy sirva tallóz a ki él:
 Király, te tetted ezt!

(A király:)

18. Máglyára! el! Igen kemény —

(A költő:)

Parancsol Eduárd —

(A király:)

Ha! lágyabb ének kell nekünk!

(A költő:)

S belép egy ifju bárd.

(A második bárd éneke:)

19. Ah! lágyan kél az esti szél
 Milford öböl felé;
 Szüzek siralma, özvegyek
 Panaszsa nyög belé.⁹⁾

20. Ne szülj rabot, te szűz! anya,
 Ne szoptass csecsemőt!

(A költő:)

S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

21. De vakmerőn s hivatlanul
Előáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez ige hallatik:

(A harmadik bárd éneke:)

22. Elhullt csatában a derék —
No halld meg, Eduárd:
Neved ki dicscsel ejtené
Nem él oly welszi bárd!

23. Emléke sir a lanton még — ¹⁰⁾
No halld meg, Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng welszi bárd!

(A király:)

24. Meglátom én!

(A költő:)

S parancsot ad
Király rettenettest:

(A király:)

Máglyára, ki ellenszegül,
Minden welsz énekest!

(A költő:)

25. Szolgái szétszáguldanak,
Ország szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. —

26. S Edwárd király, angol király,
Vágtat fakó lován ; ¹¹⁾
Körötte ég földszint az ég : ¹²⁾
A welszi tartomány.

27. Ötszáz, bizony, ¹³⁾ dalolva ment
Lángsírba welszi bárd ;
De egy se bírta mondani,
Hogy : éljen Eduárd ! —

(A király, már Londonban, palotájában :)

28. Ha, ha ! mi zúg ? ... mi éji dal
London utczáin ez ? ...
Felköttem a lord-majort, ¹⁴⁾
Ha boszant bármi nesz !

(A költő :)

29. Áll néma csend ; légy szárnya bent,
Se künn nem hallatik :

(A lordmajor hirdetése :)

Fejére szól, ki szót emel !
Király nem alhatik.

(A király :)

30. Ha, ha ! elő, sip, dob, zene !
Harsogjon harsona !
Fülembé zúgja átkait
A welszi lakoma ...

(A költő :)

31. De túl zenén, túl sip-dobon,
Riadó kürtön át :
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát !

Jegyzetek a Walesi bárdokhoz.

¹⁾ Ha, azaz : vajon.

²⁾ Sire, olvasd : szír. Császár és király megszólítása francziául. Annyi mint felség. Az angol udvarnál, régebben, francziás nyelv divatozott.

³⁾ Hogy nézni is tereh. Oly sokat hordanak föl, hogy az ember a nézésébe is belefárad.

⁴⁾ Anglia nem terem bort, azt tengeren túlról hozzák. A bor, midőn érik, pezsgésnek, forrásnak indul ; azért mondja a költő hogy pezsgőve forr. Ezt a kifejezést tehát nem kell a francia champagnei borra, a pezsgőre érteni, melyet egyébiránt úgy is csak 1700 óta gyártanak.

⁵⁾ Bárdoknak nevezték a régi kelt (celta) népek hegedőseit, dalnokait.

⁶⁾ Haragjok már-már kitörne a király sértő szavai folytán ; de a hatalmas úr előtt meg kell hajolniok, s a harag félelemre változik. A harag pirosra festené orcájokat, a félelem sápadttá teszi.

⁷⁾ Megszegik, a szeg átható igének szenvedő értelmű közép-igés alakja. Tehát annyi mint : meg van szegve, törve, Hasonló kettős igealakok még : érez, érzik ; hall, hallik (hallszik) ; izel, ízlik ; lát, lát(szik) ; tör, törik ; tűz, tűzik ; zúz, zuzik.

⁸⁾ Kereszt, azaz búzakereszt. A nép ezreit úgy vágta le mint a gabonát, s mintegy kereszttekben halmozták föl, a kik pedig még élnek, sírva tallóznak, azaz a tarlón maradtakat sírva keresgélnek, gyűjtögetik össze.

⁹⁾ Panaszsa (= panasza), hogy az első láb menő lehessen, panasza helyett. (Lásd a Török Bálint jegyzetei 12-dikét.)

¹⁰⁾ Emléke, t. i. a csatában elhullt derék emléke.

¹¹⁾ Most már vágat, mert siet a hogy bir, ki a walesi tartományból. Nem léptet többé, mint az 1-ső és 6-ik szakban.

¹²⁾ Az ég látszik égni körülötte, mert mindenütt máglyák vannak felgyújtva.

¹³⁾ Bizony. Szinte hihetetlen dolog, hogy ötszáz bárdot megégettek. Ez csakugyan bizonygatásra szorul.

¹⁴⁾ A lord-mayor (olvasd : lordmeer ; magyarosan, a vers rhythmusa szerint : lordmajor) London városa polgármestere.

XV.

TETEMRE HIVAS.

1878.

Ha középkori törvényszék valamely pörben el nem birt igazodni, ha például ki nem deríthette bűnös-e a vádlott vagy nem, bizonyos próbához folyamodott, melyről azt hitték, hogy benne az isten maga nyilatkoztatja ki az igazságot. A boszorkánypörökben különösen az a vízpróba divott, hogy a boszorkánysággal vádolt nőt megkötözve folyó-vízbe tették: ha elmerült, ez azt jelentette, hogy nem boszorkány; ha nem, azt, hogy ördögös mesteriségevel tartotta fön magát, s ez esetben elítélték. A vízpróba másik neme volt, hogy a vádlottnak forró vízből kellett valamit csupasz kezével kivennie: ha sértetlen maradt, ártatlannak, ha megsérült, vétkesnek tekintették. Hasonló próbák voltak még: a tűzpróba, a keresztes próba, az ostyapróba, a párbaj, a tetemre hívás és egyébek. Ezt az eljárást nevezték ordaliumnak, (mely név az alnémet *ordeel* = ítélet szóból készült latinosan); nevezik istenítéletnek is, mert ilyenkor mintegy az isten ítél, emberi tanúk hijában ő levén fölhíva: tanuskodjék az igaz ügy mellett, s fájlalni lehet, hogy a babonás középkornak ez intézménye, műveltséggel kérkedő századunk szégyenére, a párbajban mind maig fönmaradt.

A tetemre-hívás — mint az író, a költeményhez vetett jegyzetben, maga is kijelenti — az istenítéletnek az a

neme, midőn a gyilkosság gyanujában levőket a meggyilkolt holtteste fölé állították, hogy az újra megeredő vér vagy a tájékozó száj bűnös voltukat bizonyítsa. Isten-ítéleteknél hazánkban egyházi részről a káptalanok ügyeltek föl, világi részről pedig a pristaldus nevű tisztviselő járt el.

Balladánk tárgya egy rejtélyes gyilkosság szerzőjének tetemre-hívás útján való kiderítése. Az derül ki, hogy Bárczi Benő, kedvese, Kund Abigél törével, maga ölte meg magát. Benő az *igen* szót akarta kicsikarni a leányból, mely vallomást ez teljes fölöslegesnek ítelt, hiszen már jegyesek voltak, s melytől szemérmességéből is vonakodott. Másképp hitte a dolgot elűthetni, s Benő azzal fenyegetőzván, hogy ha ki nem mondja e szót, megöli magát, ő, szeles kötődéssel, még törét adta neki, melyet a szenvedélye által elvakított Benő, képzelt elutasítása miatt, szintoly igazolatlan kétségbeeséssel, mint igazolatlan szigorral, szívébe is döfött. Abigél abban hibázott, hogy Benő komoly szavát tréfára vette, Benő abban, hogy Abigél tréfáját komolyan. Abigél, enyelgése szörnyű következtetését meglátva, rémületében megtévelylik, s a mű eszméje azon tanulságban áll elénk, hogy a szívvel nem szabad játszani.

A mű szerkezete: pár sornyi bevezetés után, egyetlen szálon lefutó, indulatban, érdeken mind fokozódó, gyászos drámai jelenet.

A versforma lengedi, illetőleg lebegő, öt soros szakokban, kétféle rímmel, mely utóbbiak így helyezkednek: *ababb*.

A vers alapképe, az utolsó szak kivételével, az 1-ső és 3-dik sorban:

a 2, 4 és 5-dik sorban pedig egy taggal kevesebb:

b — ∪ ∪ | — — | — ∪ ∪ | —

Ez alapkép azonban szokszerűen módosul. A két rendbeli sor többnyire a következő változatokban fordul elő:

a — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪
b — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | —

A legelső tagot, úgynevezett felütésképen, olykor két rövid vagy egy, akár rövid, akár hosszú tag előzi meg, mi által a rhythmus emelkedőre, még pedig lebegőre változik.

Az utolsó szak sorai mind emelkedők, spondæus, de kivált lebegő lákakkal, csak a középsor végiben van egy jambus. Ez utolsó szakban a rímek jelleme is megváltozik: míg az előbbi szakokban az 1-ső és 3-dik sorok hangzanak két, s a 2, 4 és 5-dik sorok egy tagú rímekkel, az utolsóban, megfordítva, egy tagú rímeket az 1-ső és 3-dik, két tagúakat a 2, 4 és 5-dik sorok hangoztatnak. Az utolsó szak képe:

a ∪ ∪ — | ∪ ∪ — | — — | ∪ ∪ —
b — — | ∪ ∪ — | ∪ ∪ — | ∪
a ∪ ∪ — | — — | — — | ∪ ∪ —
b ∪ ∪ — | — — | ∪ ∪ — | ∪
b — — | ∪ ∪ — | ∪ ∪ — | ∪

E szakban, a megtébolyodott leánynyal, felfordul a világ, s ezt hangilag jelezve, megfordul a rhythmus, meg a kihangzások is.

Egyéb rhythmikus modosulatok még:

1. dactylus lábak helyett anapæstusok (∪ ∪ —) vagy éppen szaporák állanak (∪ ∪ ∪);

2. az utolsó fél láb két esetben jambussá (∪ —) nyúlik (a 13-dik szak utolsó, s a 15-dik második sorában);

3. egyszer (a 2-dik szak utolsó sorában) az első tag hiányzik.

Az 1, 4, 5, 8, 10, 11, 14, 15 és 16-dik szakban mássalhangzós rímek is vannak.

(A költő szól:)

1. A radványi sötét erdőben
Halva találták Bárczi Benőt.
Hosszú hegyes tör ifju szivében,

(Az atya:)

Íme, bizonyság isten előtt:
Gyilkos erőszak ölte meg őt!

(A költő:)

2. Kastélyába vitette föl atyja,
Ott letevék a hűs palotán; ¹⁾
Ki se' terítetteti, meg se' mosatja:
Vérben, a hogy volt, nap nap után
Hever egyszerű ravatalán.²⁾

3. Állata örzeni négy alabárdost:

(Az atya:)

Lélek ez ajtón se' be, se' ki! . . .

(Alabárdos:)

Hát ha az anyja, szép huga már most ³⁾
Jönne siratni?

(Az atya:)

Vissza! neki; ⁴⁾
Jaj, ki parancsom, élve, szegi! ⁵⁾

(A költő:)

4. Fojtva teremről rejti teremre
Halk zokogását asszonyi bú.⁶⁾

Maga,⁷⁾ pecséttel,⁸⁾ hívja tetemre,
Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú.
Legyen a seb vérzése tanú.

5. A palotát fedi fekete posztó,
Déli verőn sem süt oda nap ;
Áll a tetemnél tisztí *pőrosztó*,⁹⁾
Gyertya, fészület, kánoni pap ;¹⁰⁾
Sárga viaszfényt nyughelye kap.

(*A pőrosztó :*)

6. Jöjjenek ellenségi, ha voltak !¹¹⁾

(*A költő :*)

Jő, kit az apja rendre nevez ;
Hiába ! nem indul sebe a holtnak
Állva fejénél az vagy emez.

(*A pőrosztó :*)

Gyilkosa hát nem ez, . . . újra nem ez.

(*Az atya :*)

7. Hát ki ? . . .

(*A költő :*)

riad fel Bárczi sötéten.

(*Az atya :*)

Boszulatlan nem foly ez ősi vér ;
Ide a gyilkost ! . . . bár ha pecsém
Váddal az önnön szívemig ér :
Mindenki gyanús nekem, a ki él !

(*A pőrosztó :*)

8. Jöjjenek úgy hát ifju baráti !

(A költő :)

Sorra belépdél sok dalia :
Fáj nekik a hőst véribé' látni
S nem harcz mezején elomlania.
Erre se' vérzik Bárczi fia.

(A pörosztó :)

9. Jöjjön az udvar ! apraja, nagyja ...
Jöjjön elő Bárcz, a falu, mind !

(A költő :)

Megkönyezetlen senki se' hagyja,
Kedves urára szánva tekint.
Nem fakad a seb könnyre megint.

(A pörosztó :)

10. Jöjjön az anyja, hajadon húga !

(A költő :)

Künn a leány, már messze, sikolt ;
Anyja reárog, öleli bűgva :
Mindre nem érez semmit a holt,
Marad a tört vér — fekete folt.¹²⁾

(A pörosztó :)

11. Jöjjön utolszor ¹³⁾ szép szeretője,
Titkos arája, Kund Abigél !

(A költő :)

Jő ; — szeme villan, s tapad a törre ;
Arcza szobor lett, lába gyökér,
Sebből pirosan buzog a vér.¹⁴⁾

12. Könnye se' perdül, jajja se' hallik,
Csak oda kap, hol fészkel az agy :

Iszonyu az, mi oda nyilallik!
Döbbenet által a szív ere fagy : ¹⁵⁾

(A pörösztó:)

Lányom, ez ifju gyilkosa vagy !

(A költő:)

13. Kétszeri mondást — mint lebüvölten —
Hallgat el, ¹⁶⁾ aztán így rebegi :

(A leány:)

Bárczi Benőt én meg nem öltem,
Tanum az Ég s minden seregi !
Hanem a tört *én* adtam neki.

14. Birta szivem már hű szerelemre,
Tudhatta, közöttünk nem vala gát;
Unszola mégis *szóval* igenre,
Mert, ha *nem* : ő kivégzi magát.
Enyelgve adám a tört : Nosza hát !

(A költő:)

15. S vadul a sebből a tört kiragadja,
Szeme szokatlan lángot lövell,
Kaczag és sír, s fenvillogtatja,
S vércse-visongással rohan el.
Vetni kezét rá senki se' mer. ¹⁷⁾

16. Oda kinn lefut a nyílt utca során,
Táncolni, dalolni se' szégyell;
Dala vig:

(A leány:)

Egyszer volt egy leány
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel !

Jegyzetek a Tetemre híváshoz.

- ¹⁾ Palota : a kastély díszterme.
- ²⁾ Vérben, a hogy volt, hever : azon helyzetében, a hogy eldölt. — Nap nap után : a míg a vizsgálatot előkészítik.
- ³⁾ Már most : mielőtt még a vizsgálat végbe menne.
- ⁴⁾ Azt mondjátok neki : Vissza !
- ⁵⁾ Jaj minden élőnek ki parancsomnak nem engedelmeskedik.
- ⁶⁾ Benő anyja és huga csak titkon, hol egyik, hol másik teremben, siráncznak.
- ⁷⁾ Maga : az apja.
- ⁸⁾ A törvényes megidézés a régibb időkben pecséttel történt, későbbben pecsétetes idéző levéllel.
- ⁹⁾ Tiszti pöröszto : a pristald, a vizsgálatnál megbízott világi tisztviselő. Mai nap vizsgáló birónak neveznök.
- ¹⁰⁾ Kánoni pap : kanonok (canonicus), ki a kánonokat vagyis vallásbeli törvényeket ismeri s mint a káptalan képviselője az eljárást egyházi részről ellenőrzi.
- ¹¹⁾ Természetes föltevés, hogy Benőt valamely haragosa ölte meg; azért hívják föl először ellenségeit, vagy a kik netán azonak látszanak.
- ¹²⁾ A megaludt vér feketés foltta lett.
- ¹³⁾ Utolszor : mert Benő kedveséről, arájáról mindenkinél kevésbbé tehetni föl hogy gyilkosa lehessen.
- ¹⁴⁾ Nem fekete többé hanem piros, mert megindult.
- ¹⁵⁾ Ugy megdöbben, hogy szive verése eláll.
- ¹⁶⁾ A pöröszto kétszer is oda mondja neki, hogy ő a gyilkos ; ő pedig, mintha le volna bűvölve, csak elhallgatja.
- ¹⁷⁾ Miként Ágnes asszonyt, Abigélt sem az emberek büntetik. Vetni kezét rá senki se mer. Mind meghajol az istenítélet borzasztó hatalma előtt, mely a boldogtalant a téboly nyomorúságába taszítja. S a téboly itt, mint Ágnes asszonynál, a furdaló lelkiismeret szüleménye.

XVI.

VÖRÖS RÉBÉK.

1878.

A babona boszorkány névvel ruházza föl a vén és rossz indulatú asszonyokat s mindenféle ördögös mesterségeket tulajdonít nekik: hogy seprőn repülnek, hogy elváltotztatják a tárgyakat, magok is el tudnak változni, stb. A jelen balladának az a tárgya, hogy egy ilyen boszorkány, Vörös Rébék, tönkre teszi Pörge Danit: összeházasicítja egy czifrálkodó lánynyal, s aztán a menyecskét elcsábítja, mi a boldogtalan férjet úgy kétségbe ejti, hogy mind Rébéket mind neje szeretőjét megöli, elbujdosik, betyár életre adja magát s végül bitófára jut. Rébék varjuvá lesz s még a kivégzettet sem kiméli. A varjút gonosz, és miként a baglyot, baljóslatú madárnak tekintik, kárszerzőnek és kárjelzőnek, s a fenyegető szerencsétlenséget a költő erősen fejezi ki a kár szóval, melyet minden szak vége felé, egyszersmind varjukárogásképen, hangoztat. Növeli még e kifejezés erejét a refrain, mely minden szakot ezen sorral rekeszt be: Hess, madár! Mintha el akarná hessenteni a vészhirdető madarat, s vele együtt a veszedelmet is, de fájdalom hijába. Ha egyszer a gonoszok martaléka lettünk, azok ki nem bocsátanak körmükből s rendesen mind életünket, mind erkölcsünket megrontják. Ime az eszme, mely a jelen balladában művészileg megérzékül.

Ezt az eszmét mondja ki nevezetesen a költemény első,

és, jobban átalánosítva, utolsó szakasza, s a közbenső szakok adják elő az eseményt, mintegy magyarázó példát: oly szerkezet, a minő Both Bajnok özvegyeé, hol az utolsó szak szintén mint az elsőnek változata ismétlődik, csak-hogy a Vörös Rébék közbe vetett története nem lyrai kép, hanem változatos jelenetekben végzetesen és gyorsan lefolyó dráma.

A vers formája népdalias. Minden szaka két hosszú, két rövidebb sorból s egy még rövidebb sorú refrainből áll¹; a rímek párosak, s a refrain az előtte való két sorral rimel. Vannak mássalhangzós rímek is. A vers képe következő:

a 4, 4, 4, 3
 a 4, 4, 4, 3
 b 4, 3,
 b 4, 3,
 b 3,

(A költő szól:)

1. Vörös Rébék általment a keskeny pallón s elrepült —
 Tolláskodni, már mint varju, egy jegenyefára ült.
 A kinek azt mondja: Kár!
 Nagy baj éri és nagy kár:
 Hess, madár!

2. Ő volt az, ki addig főzte Pörge Dani bocskorát,¹⁾
 Míg elvette a Sinkóék czifra lányát, a Terát.
 De most bezzeg bánja már;
 Váltig hajtja: Kár volt, kár!
 Hess, madár!

3. Pörge Dani most, őbenne ha elbotlik, se köszön,
 S ha ott kapja,²⁾ kibuktatja orrával a küszöbön.
 Pedig titkon oda jár;
 Szép asszonynak mondja: Kár!³⁾
 Hess, madár!⁴⁾

4. Czifra asszony színes szóra tetteti, hogy mit se hajt :

(A menyecske :)

Kend meg köztünk ne csináljon háborodást, házi bajt !
Nem vagyok én csapodár.

(A költő :)

Rebi néni ⁵⁾ mondja : Kár ! ⁶⁾
Hess, madár ! ⁷⁾

5. Másszor is jön, hoz fehér pénzt⁸⁾, piros kendőts egyebet :

(Rébék :)

Nesze, lányom, e mézes bor erősítse a szived :
Szépnek úgy nem tenni kár ! ⁹⁾

(A menyecske :)

Hadd jöjjön hát a kasznár.

(A költő :)

Hess, madár ! ¹⁰⁾

6. Háboruság, házi patvar attól kezdve van elég ;
De nem hallik a szomszédba : ¹¹⁾ Pörge Dani türi még.

A bölcső is ott van már :

Künn egy varju mondja : Kár ! ¹²⁾

Hess, madár ! ¹³⁾

(Dani :)

7. Asszony! ördög! vidd apádnak haza ezt a gyermeket —
Ne! a varjut (hol a puskám?) útra meglövöm neked.

(A költő :)

Varju azt se mondja : Kár !

El sem is rebbenti már :

Hess, madár ! ¹⁴⁾

8. Hire terjed a helységben :

(A nép beszéli :)

Tudjátok, mi az eset?
Pörge Dani egy varjút lőtt, s Rebi néni leesett.

(A költő :)

Rebi lelke nem vón' kár ;
De, mint varju, visszajár.¹⁵⁾
Hess, madár !

9. Gyilkosta törvény nyomozza : szegény Dani mit tegyen?

Útnak indul, bujdosásnak, keskeny pallón átmegyen.

Szembe jött rá a kasznár.

Varju elkiáltja : Kár !

Hess, madár !

10. Keskeny a palló kettőnek : nem térhet ki a Dani ;

Egy billentés : lent a vízben nagyot csobban valami.

Sok eső volt : mély az ár.

Varju látja, mondja : Kár !

Hess, madár !

11. Bujdosónak kín az élte : reszket ha levél zörög ;

Felvont sárkányt vesz kezébe ; hajtja éh :

(Dani :)

Megállj, görög !¹⁶⁾

(A költő :)

Varju mind kíséri :

(Varju Rébék :)

Kár

Fennakadsz te, szép betyár !¹⁷⁾

(A költő :)

Hess, madár !

(Varju Rébék:)

12. Most ebédre, hollók, varjuk, seregestül, a ki van!
De szemét ne bántsá senki: azzal elbánok magam.¹⁸⁾

(A költő:)

Fekete volt mint bogár.¹⁹⁾
Asszony ott sir:

(A menyecske:)

Mégis kár!

(A költő:)

Hess, madár²⁰⁾

13. Vörös Rébék általment a keskeny pallón: most repül;
Egy varjuból a másikba száll a lelke, vég ne'kül;
S kinek ő azt mondja: Kár!
Nagy baj éri és nagy kár.
Hess, madár!

Jegyzetek Vörös Rébékhez.

¹⁾ Babonás hit szerint az ember képes irányozni más ember szándokát, ha valami holmiját, különösen öltözetéből valamit, kezkenőjét, stb. megkaparintja s magánál őrzi vagy átalakítja.

²⁾ Ott: házában, feleségénél.

³⁾ Rébék azt akarja értetni a menyecskével, hogy kár oly egyhangú életet élnie férjével, élhetne vigabban, mulathatna kedvére, csak rajta áll.

⁴⁾ E „Hess madár”-ban mintegy a menyecske jó szelleme tiltakozik a csábítás ellen.

⁵⁾ Rebi: a megrövidített Rébék.

⁶⁾ Azaz: kár hogy nem csapodár. Rébék föl nem hagy a csábítgatással, hiszen látja, hogy a menyecske csak gyöngén ellenkedik.

⁷⁾ Azt jelenti, hogy pedig bizony keményen ellent kellene állania, elkergetnie azt a rossz madarat.

⁸⁾ Fehér pénz : ezüst.

⁹⁾ Azaz : a ki szépségével udvarlókat gyűjthet maga körül, kár ha nem úgy tesz.

¹⁰⁾ Azelbeszélő mintegy megijedve a menyecske szavain, még hessegeti a madarat.

¹¹⁾ A házi bajról a házon kívül még nem tudnak, még nincs híre, s a szegény férj, csak szegényből is, még tűri.

¹²⁾ A varju és Rébék egyénisége itt már egygyé kezd olvadni.

¹³⁾ Az elbeszélő, szánakozással eltelve Dani iránt, riogatná el a madarat, nehogy miatta még több baja legyen.

¹⁴⁾ Dani lelőtte a varjut : a varju nem káro, se Dani el nem rebbenti többé.

¹⁵⁾ Rebiért nem kár, csak hogy ezzel nincs vége a bajnak. Bajt új bajjal meg nem lehet szüntetni, s egy bűn a másikat szüli. Rébék meghalt, de a veszedelem, melyet szerzett, túléli ; jelképiesen : ő mint vészjós madár, visszajár. Daninak végkép el kell pusztulni. A törvény, Rébék meggyilkolásaért, üldözi ; látja, el van veszve, legalább a kasznáron is boszut áll, ezt is megöli, és utonálló betyár lesz.

¹⁶⁾ Görög annyi mint kalmár, a ki rendesen pénzzel utazik. Az alföldön régebben többnyire görög hitű ráczok telepedtek le kereskedőkül, s így lett a kereskedő népies neve görög. Eredj a göröghöz ! azt teszi : a boltoshoz. A görögöt most már, legtöbb helyütt, a zsidó szorította ki, s ezen társadalmi tényt fejezte ki az a fuvaros, ki egy boltoskép letelepülendő zsidót szállítván falujába, mondá : «Viszem ezt a zsidót görögnek.» Most már nem a görög, hanem a zsidó jelenti a boltost.

¹⁷⁾ Hijába hessegetni a vészmadarakat, Pörge Dani kézre kerül, s elvesztik.

¹⁸⁾ A szem a dögevő madarak legkedvesebb falatja. Varju Rébék a Dani szemét magának követeli, azért is, mert azzal vette őt célba mikor lelőtte.

¹⁹⁾ Pedig milyen szép szem volt : fekete mint bogár. Pörge Dani derék legény volt, s hitszegő felesége is megsiratja, későn.

²⁰⁾ A körülkeringő, lakmározni vágyó varju-holló seregnek szól. — Ugyis fel lehet fogni e két szót, hogy a menyecske mondja, ki férje akasztófája alatt áll.

XVII.

ÉJFÉLI PÁRBAJ.

1877.

Ágnes asszonyban, az Árva fiúban és a Tetemre hívásban nők megtébolyodását írja le költőnk, az Éjféli párbajban egy örült férfiut: a téboly mindenütt az erkölcsi törvény megszegéseért büntetésül hárul az illetőkre. Az ember nemes része, a lélek megháborodása már magában borzasztó; e borzasztóság még fokozódik az Éjféli párbaj hősében, a ki éjente, dühöngve, élet-halál harcztot vív kísértetes ellenfelével.

Robogány egy leányt szeretett; Bende másodiknak érkezve szintén megszerette, s a leány inkább hozzá vonzódott; a két vitéz fegyverre szállott, és Bende érezve, hogy ő lesz a vesztes, előhívta szolgálait s megölette velők Robogányt. A leány övé lesz, és fényes lakodalmat laknak; de éjjel a bűnös vőlegény csak fölriad menyasszonya mellől, rémet lát: Robogány megjelen előtte, s új, becsületes harcra szólítja; Bende a rém után rohan s a fegyveres házban egész éjjel viaskodik az üres levegővel, a míg összerogy. Másik éjjel ismét. Harmadik éjjel rá lesnek, lebírják s mint őrvölgöt elzárják. A menyasszony, ki első, érdemes kérőjét elutasította, s aztán egy második, érdemetlenhez esküdött, bűne bánva apácának megy. Ez a költemény tárgya.

S mi eszmét fejez ki? Hogy bűn által az ember meg nem alapíthatja boldogságát.

A boldogságnak hirtelen boldogtalanságra válását a ballada ellentétes szerkezete is jelzi: három nap mulatóságával három éj iszonya, a nappali vigassággal, az üdv képével, szembe van téve az éjjeli kép, mint a kárhozat képe, s a vigasság — három fokon — mindinkább hanyatlóban, a kín mindinkább növekvőben. Így oszlik az egész történet természetszerűen három részre, melyeknek mindenike azon egy refraines sorral indul meg:

Bende vitéz lakodalmát lakja.

A mű hat soros szakokból áll, melyeknek képe:

a 4, 6
a 4, 6
b 4, 6
c 4, 4
c 4, 4
b 4, 4, 6

Az utolsó befejező sor, mint látjuk, a kétrendbeli előbbieknél kapcsolata, s ugyanaz a tizennégy tagú sor, a minőkben Rozgonyiné van írva. Az első sorok a Török Bálint sorai. A középsők az ősi nyolcz tagúak.

Rím dolgában a 4-dik szak eltér a többitől, a mennyiben itt a 4-dik sor a 3-dikkal asszonál, továbbá az 5-dik, valamint a 6-diknak is első, nyolcz tagú fele, csak magokban, középrimesen csengenek. A 3-dik szak utolsó sorában is van középrím.

(A költő szól:)

1. Bende vitéz lakodalmát lakja,
Hetekig tart . . . ¹⁾ ma van első napja;
Szól a zene, tárogató, rézkürt,
Pörög a táncz mint az orsó;
Bende kiált:

(Bende :)

Ez utolsó ! ²⁾

Száraz ajkam eper-ajkat szedegetni készül.

(A költő :)

2. Bende vitézt a nyoszolyó asszony

Elvezeti, hol olyat szakaszszon.

Néma, sötét már az egész kastély —

S im, lovag áll ágyok előtt,

Talpig aczél — ismeri őt ;

Sápadt arczra kék lángot vet ³⁾ a felütött rostély.

(A kísértet :)

3. Jöttem veled újra vivni, Bende !

Én valék a diadalmas, nem te :

Kezdjük elől, Csúnya volt a játék ;

Haha ! pánczélt a nyakadba !

Most ne remélj szolgál-hadba'.⁴⁾

Kezdjük elől ! — e leányért sok viadal vár még.⁵⁾

(A költő :)

4. Kél a vitéz :

(Bende :)

Nosza, kardot, vértet !

(A menyasszony :)

Hova, édes ? ⁶⁾

(Bende :)

Vini, arám, érted !

(A költő :)

S hallik, a mint össze-összevágnak

Oda át a fegyverházban ;

Harczrobaj is : csengő paizs,

Tompa nyögés, erölködés, dobogása lábnak.

5. Szép menyasszony szemét le se' zárja,
Szörnyűködik, hova lett a párja;
Remegő kéz gyújtja meg a mécsest,
Férje urát fölkeresi,
Hajnalig ott sírva lesi:

(A menyasszony:)

Ez is olyan mint a *másik* ⁷⁾ . . . mint valami holttest.

(A költő:)

6. Bende vitéz lakodalmát lakja,
Vagyon immár a második napja;
Szól a zene — borba fuladt e nap,
Bende úrnak veszett kedve,
Tánczol, iszik erőltetve;⁸⁾
Szép menyasszony nekiborzad:

(A menyasszony:)

Ha ma is mint tennap . . . ⁹⁾

(A költő:)

7. Este hamar az urok föld-részeg; ¹⁰⁾
Ágyba vivék a szolga-vitézek,
Szép menyasszony vele menni reszket:
De, hogy titkán ki ne adjon
— Hova legyen? Hol maradjon? —
Lenyugoszik, s külön ágyban hánnya a keresztet.
8. Bende riad . . . s mint a halál józan: ¹¹⁾
Lovag ott áll szembe, az ajtóban.

(Bende:)

Hah, Robogány!

(A költő:)

S nem akarna menni.

(A kísértet :)

Szeretöm elcsábítója,
Gyere, víjjunk ! üt az óra.
Míg le nem győzsz, tiltva neked mellette pihenni.

(A költő :)

9. Ujra nehéz, szörnyű tusa hallik ;
Bende halott, mire meghajnallik,¹²⁾
Nagy nehezen, dél fele ha ébred,
Mikor immár gyül a vendég.
Fölkeresik a leventék :

(Bende vitézei :)

Hol vagy, uram ? Mind az egész nép vár az ebédre.

(A költő :)

10. Bende vitéz lakodalmát lakja,
Legszomorúbb a harmadik napja ;
Szól a zene, öblöget a rézkürt ;¹³⁾
Hanem a táncz csak úgy lézeng,
Vendégnek a java szétment :

(A szétmenő vendégek :)

Vérbe fogant nász sohse volt isten átká nélkül.

(A költő :)

11. Nos, az új párt rokoni, — egy püspök
Előveszi, hogy mi esett köztök ?¹⁴⁾
Bende konok — a menyasszony gyászba,
Teste remeg, mint a harmat,
Csak azt vallja, hogy nem vallhat, —
Ha lefekszik, küldjenek őrt a fegyveres házba.

12. Mene oda nagy erős őrizet. —
Bende kaczag :

(Bende:)

Meglopom a mézet! ¹⁵⁾

(A költő:)

Siet is be kakas-elő-szóra. ¹⁶⁾

Mikor ágyas házát nyitja,

Másodikat kukoritja,

Főn pedig a kastély tornyán éjfél ver az óra.

(A kísértet:)

13. Bende lovag! ez az utolsó nap,

Lakodalmad félbeszakad hónap;

Vini ma még! . . . Ölj meg igazában: ¹⁷⁾

Mert ha nem ölsz, én megöllek,

Lelkedet ám, én mint lélek.

Az a hűtlen ¹⁸⁾ hadd sirassa bűnét e világban!

(A költő:)

14. Bende vitéz, szemei szikrázva,

Rohan ismét a fegyveres házba.

Rettenetes, a mit lát az őrség:

Urok őrzöng, . . . kivont karddal

Levegőbe szúr és vagdal;

Közülök is hármat leölt, míg lebirák, győzők.

15. Föld alatti kamarába, lánczon,

Bende üvölt, viaskodik, tánczol;

Szép menyasszony sem eladó többé:

(A menyasszony:)

Elsőt én nem érdemeltem,

A második engemet nem:

Püspök atyám, végy fel Urunk jegyesei közé!

Jegyzetek az Éjféli párbajhoz.

¹⁾ A régiek mind öröm-, mind gyászünnepeiket hosszasabban tartották, mint az új kor sietős nemzedéke. Például Bethlen Gábor menyegzője Brandenburgi Katalinnal kezdődött Kassán 1626 márczius elején és végződött Gyula-Fehérvárt május utoljában, tehát közel három hónapra nyúlt. Magán Kassán egyhétig mulattak, azután az egész násznép útra kelt Erdély felé, s az ünnepélyek minden főbb állomáson megújultak. A gyulafehérvári befejező ünnepélyek is napokig tartottak. A temetési-ünnepélyek rend szerint még hosszabbra nyultak. A halott hónapokon keresztül ki volt terítve, míg a meghívók az országban szétmentek; összegyűlvén a meghívottak, az első házi gyászszertartás után, az elhunyt jószágait járták föl a halottal, mindenütt ravatalt állítva, beszédeket mondva, stb., míg végre az ünnepélyeket a család temetkező helyén befejezték. Bende vitéz lakodalma is a nagyobbyszerűek közül való, s természetes, hogy «hetekig tart.»

²⁾ Ez utolsó t. i. táncz.

³⁾ A kék láng még kisértetiesbbé teszi a sápadt arcot.

⁴⁾ Most ne remélj . . . t. i. mint akkor, midőn a szolgahad segítségedre volt s engem megölt.

⁵⁾ Sok viadal vár még. A megőrülő Bende sejtelve, hogy ez a viadal örökké meg fog ujulni, soha se lesz vége.

⁶⁾ A menyasszony csodálkozva kérdi vőlegényétől, miért hagyja el? Ő természetesen semmit sem tud arról, hogy Bende mily gyalázatosan ölette meg Robogányt, a visszajáró lelket sem látja, se szavait nem hallja: az egész kisérteti jelenet csak Bende káprázata.

⁷⁾ Mint a másik: azaz első udvarlója, Robogány, a ki elesett. Az örült küzdelemben kifáradt Bende olyan, mintha szintén elesett, mintha holttest volna.

⁸⁾ Semmi sem esik neki jól, csak ráerőteti magát a mulatásra, búfeledésül.

⁹⁾ A menyasszony ijedten kérdi magában: Jaj, ha férje ma is úgy fog tenni, mint tegnap?

¹⁰⁾ Föld-részegnek, holt-részegnek nevezik, a ki már a mámor utolsó fokáig sülyedt, a hol tudatának teljesen vége.

¹¹⁾ A halálos ijedtség egyszerre kijózanítja.

¹²⁾ Ismét úgy kimerül a viaskodásban, hogy olyan mint a halott.

¹³⁾ Öblöget a rézkürt: öb-öb hangot ad, höbög-habog.

¹⁴⁾ Észre vették, hogy baj van az új házások közt, s az

aggódó rokonság legtekintélyesebb tagja, egy püspök, kérdőre veszi őket.

¹⁵⁾ Bendében föltámad a henczegés, hogy már most kifog versenytársán. A boldogtalan nem tudja, hogy saját háborgó lelkiismerete szülte azt a versenytársat, s azon soha ki nem foghat.

¹⁶⁾ Kakas-elő-szóra: a kakas első szavára. Ez úgy 11 óra tájban szokott fölhangzani, a második éjfélkor, a harmadik 3 óra felé, mikor már pitymallodik. Kakas-elő-szó oly összetétel, mint Duna-kétpart Török-Bálint 11-ik szakában.

¹⁷⁾ Igazábban. Kettős értelmű: egyik hogy lovagiasan, törvényesen, mert első megöletése törvénytelen volt; másik értelmé, hogy valósággal, úgy hogy többé föl ne kelhessen ellene. Csak hogy ez meg nem fog történni, hanem inkább az ellenkező, t. i. Robogány fogja megölni Bendét, azaz Robogány lelke a Bende lelkét.

¹⁸⁾ A leány, ki töle Bendéhez hajolt.

XVIII.

TENGERI-HÁNTÁS.

1877.

A költemény szerkezete: életképbe foglalt ballada. Késő nyári éjjel, ropog a tűz a mezőn, a leányság, legénység tengerit hánt körülötte, a teli hold felbuvik, csillagok hullanak, nagy harmat esik, a Bodri kutya rókát hajt, a Lombár ökör a harangját kongatja, a vadkan töri az irtást, Adonyban tizenkettőt ver, a gazda pedig, ki a hántókra felügyel, mesél nekik: íme az életkép. Meséli Tuba Ferkó és Dalos Eszti szomorú történetét, a kik szerették egymást, de Ferkó elszármazik, az alatt Esztit a szégyen és bánat megöli, a holdkóros Ferkó haza kerül, csak Eszti után vágyódik, a ki zeneszóval az égbe hívja magához, fel is kapaszkodik a falu tornyára és lebukva szörnyet hal: íme a ballada.

Mint látjuk, tárgya és eszméje ugyanaz, mint a Bor vitéz: szerelmesek egyesülése a halálban, csakhogy itt a fiú követi a leányt.

Az egész 14 szakból áll, melyek közül a költő csak az elsőben és az utolsóban szólal meg, a közbenső 12 mind a gazda beszéde. Az első és utolsó szak leírás: az első a legények és leányok leírása, a mint a tüzet, munkában, körülülük; az utolsó, a mint munka után, és a hallott elbeszélés hatása alatt, elnyugosznak. A második szak, jól lehet már a gazda szól benne, még az életképhez tartozik:

a gazda munkára serkenti cselédjeit. Az elbeszélés a harmadik szakban kezdődik, s most érdekes fordulat áll be a szerkezetben : míg a történet, nagyban, a nyári éj keretébe van foglalva, e nyári éj külön kisebb részletei viszont a történetbe ékelődnek, mint közbeszólások : a gazda saját közbeszólásai, ki, elbeszélését meg-megszakítva, hallgatóit egyik-másik tüneményre figyelmezteti s őket ily módon is ébren tartja. S érdekes észre vennünk, hogy ez a megszakítás, a jelenvalónak ez az elmúltba ékelődése rythmikus szabatossággal, minden szaknak ugyanazon, nevezetesen 5-dik sorában történik, s ez a sor az által is kiválik a többiből, hogy rímetlen. Érdekes még észre vennünk, hogy e megszakító sorok helyenkint jelképekké lesznek: így, midőn Ferkó kerülgeti Esztit, Bodri a rókát hajtja ; midőn Eszti titkos találkozóra megy, vadkan töri az irtást ; midőn kósza életre adja magát, a csillagok hullanak ; midőn már bánkodik s könnyei megerednek, a harmat kezd erősen esni ; midőn eltemetik, megkondul a Lombár harangja, mintha temetésére szólana ; midőn Ferkó a sírjához megy buslakodni, a halálmadár kuvikol, mintha neki is végét jósolná.

A szakok hat sorosak. Az első két sor a népdalias 11 tagu, a minő Rákóczyné szakainak három első sora : 4, 4, 3. E két sor, a magyar dal természete szerint, egymással rímel. A szak második felét alkotó négy sor az ősi nyolcz tagu : 4, 4 ; ezek közül az egyik, mint az imént említettük, rímetlen, mely rimhiány azonban búsásan kipotlódik az által, hogy a többi három sor mindazon egy rimben cseng össze.

(A költő szól :)

1. Ropog a tűz, messze süt a vidékre,
Pirosan száll füstje fel a nagy égre :

Körülállja egynehány fa,
Tova nyúlik rémes árnya ;
S körülüli a tanyáknak
Szép legénye, szép leánya.¹⁾

(A gazda :)

2. Szaporán, hé ! nagy a rakás :²⁾ mozogni !
Nem is illik összebúva susogni.

Ki először *piros* csőt lel,
Lakodalma lesz az őszszel.³⁾
— Tegyetek rá !⁴⁾ hadd lobogjon.
Te gyerek, gondolj a tüzzel.

3. Dalos Eszti szép leány volt, de árva ;
Fiatal még a mezei munkára ;
Sanyarú volt beleszokni :
Napon égni, pirosodni
— Hüvös éj lesz, fogas a szél⁵⁾ —
Derekának hajladozni.

4. Deli karsu derekában a salló,⁶⁾
Puha lábán nem teve kárt a talló ;⁷⁾
Mint a buza, piros, teljes
Kerek arcza, maga mellyes
— Teli a hold, most buvik fel —
Az egész lány ugyan helyes.⁸⁾

5. Tuba Ferkó juhot őriz a tájon ;
Juha mételyt legel a rossz lapályon,
Maga oly bús . . . mi nem éri ?
Furulyája mindég sí-ri
— Aha ! rókát hajt a Bodré⁹⁾ —
Dalos Esztert úgy kíséri.

6. Dalos Eszti, — a mezőre kiment ő,
Aratókkal puha fűvön pihent ő ;
De, ha álom ért reájok,
Oda hagyta kis tanyájok'
— Töri a vadkan az irtást —
Ne tegyétek, ti leányok !¹⁰⁾

7. Szeder-inda gyöles ruháját szakasztja,
Tövis, talló piros vérit fakasztja;¹¹⁾
Hova jár, mint kósza lélek,
Ha alusznak más cselédek? ...
— Soha, mennyi csillag hull ma!¹²⁾ —
Ti leányok, ne tegyétek!¹³⁾
8. Tuba Ferkó a legelőt megúnta,
Tova hajtott, furulyáját se fűtta;
Dalos Eszter nem kíséri,
Maga halvány, dala si-rí¹⁴⁾
— Nagy a harmat, esik egyre —
Csak az isten tudja mér' ri.
9. Szomorún jár, tébolyog a mezőben,
Nem is áll jól semmi dolog kezében;
Éje hosszú, napja bágyadt,
Szive sóhajt... csak egy vágyat:
— De *suhogjon* az a munka!¹⁵⁾ —
Te, halál, vess puha ágyat.¹⁶⁾
10. Ködös őszre vált az idő azonban,
Törik is már a tengerit Adonyban;¹⁷⁾
Dalos Eszter csak nem jött ki:
Temetőbe költözött ki
— Az a Lombár nagy harangja¹⁸⁾ —
Ne gyalázza érte senki.¹⁹⁾
11. Tuba Ferkó haza került sokára,
Dalos Esztit hallja szegényt, hogy' jára;
Ki-kimén a temetőbe
Rossz időbe, jó időbe:
— *Kuvikol* már, az eb anyja!²⁰⁾ —
«Itt nyugsznak, fagyos földbe.»²¹⁾
12. Maga Ferkó sem nyughatik az ágyon,
Behunyt szemmel²²⁾ jár-kel a holdvilágon;
Muzsikát hall, nagy-fenn, messze,²³⁾
Dalos Eszti hangja közte
— Ne aludj, hé! vele álmodsz²⁴⁾ —
Azt danolja: Gyere! jöszte!

13. Nosza, Ferkó felszalad a boglyára,
 Azután a falu hegyes tornyára ;
 Kapaszkodnék, de nem éri,
 Feje szédül : mi nem éri ?
 — Tizenkettőt ver Adonyban :
 Elég is volt ma regélni. —

(A költő :)

14. Lohad a tűz ; a legények subába —
 Összebúnak a leányok csuhába ;
 Magasan a levegőben
 Repül egy nagy lepedő fenn :
 Azon ülve muzsikálnak,
*Furulyálnak, eltünőben.*²⁵⁾

Jegyzetek a Tengeri-hántáshoz.

- ¹⁾ Ellentét : a tüzet a fák körülállják, a fiatalok körülülük.
²⁾ Rakás : a meghántani való tengeri.
³⁾ A piros szemű kukoricza ritkaság, s a ki azt lel, annak —
 mint a négy levelű lóher is — szerencsét jelent.
⁴⁾ Tegyetek rá : t. i. a tűzre. Ez a sor a félbeszakítások sora.
 Itt ugyan még a gazda bele nem fogott az elbeszélésbe ; de a
 piros csőrül hirtelen a tűzre fordítván beszédét, már is elő-
 készít az e sorban bekövetkezendő közbeszólásokra.
⁵⁾ Az első közbeszólás. A hűvös éj egyszersmind ellentéte az
 épen említett égető napnak.
⁶⁾ Salló : sarló.
⁷⁾ Talló : tarló.
⁸⁾ Helyes : a vers kedvéért, helyes helyett. Az *l*, *ly* hangot,
 mint a sziszegőket is, szeretik vidékenkint hosszan ejteni, pl.
 szallag, e helyett : szalag ; allattomos, e helyett : alattomos.
 (Lásd Török Bálint 12-ik jegyzetét.)
⁹⁾ Bodri kutyanév ; itt Bodré, nehogy rímmé legyen.
¹⁰⁾ Atyai intés a jelenlevő leányokhoz, hogy ne kövessék
 Eszti példáját.
¹¹⁾ Ellentét. Régebben (4-dik szak) nem ártott neki a talló ;
 most, hogy lopva, sietve, sötétben Ferkó után jár : megsebzí.

¹²⁾ A gazda csodálkozva (soha!) említi föl a csillaghullást, mert a legbővebb csillaghullató két hónap közül most egyikben sincsenek, augusztus már elmúlt, november még nincs itt.

¹³⁾ Megújított, megerősített intés.

¹⁴⁾ Ellentét. Előbb (5-ik szak) Ferkó volt bús, az ő furulyája sítt-rítt; most Eszti busul, az ő dala sí-rí.

¹⁵⁾ Némelyek lankadoznak a munkában, s a gazda most eze-
ket inti meg, hogy: suhogjon a munkájok, azaz oly sebesen
mozogjon, s oly hangot is adjon, mint a gyorsan forgatott
vessző vagy ostor.

¹⁶⁾ E sorban a gazda szegény Eszti vágyát fejezi ki, mintegy
szavait idézve.

¹⁷⁾ Adony négy is van Magyarországon: Ér-Adony, Nyir-
Adony, Rácz-Adony és Tisza-Adony. A költeménynek egyikre
sincs külön vonatkozása.

¹⁸⁾ Lombár: ökörnév.

¹⁹⁾ Kiméletesen ítéljetez a szerencsétlen leányról, hiszen
úgyis megszenvedett a hibájáért.

²⁰⁾ A kuvik megszólalását a gazda szitokkal kíséri, mint szo-
morúság-hirdetőt, mert a babona szerint, ha valamely ház
elkiáltja magát, abban meghal valaki. Azért nevezik a kuvikot
halálmadárnak is. — Az eb anyja értelmére nézve lásd a 11-dik
jegyzetet Szondi két apródjához.

²¹⁾ A gazda mintegy leolvassa, illetőleg Ferkóval olvastatja,
a mi az Eszti és gyermeke fejfájára van írva.

²²⁾ Behuny szemmel: mint alvajáró.

²³⁾ Ide a szerző maga teszi azt a jegyzetet, hogy mezőn háló
emberek sokszor vélnek magasan a légben felettök áthuzódó
kisértetes zenét hallani; a (dæmoni) zenészek valami nagy ki-
terített ponyván repülnek tova. — Nagy-fenn: nagyon fent, na-
gyon magasan.

²⁴⁾ Ujabb serkentés a szundikáló eselédnek, azon ráijesztés-
sel, hogy rosszat fog álmodni.

²⁵⁾ A végső szakban a ballada össze van hangoztatva az élet-
képpel: az elszenderedő legények és leányok mintha Esztit és
Ferkót látnák, hallanák maguk fölött, magasan.

XIX.

ENDRE KIRÁLYFI.

1877 előtt.

Magyar- és Olaszország történetének egyik közös lapján van följegyezve a véres esemény, mely e balladának tárgyául és eszméjeül szolgál: hogyan lesz a meggondolatlan ifjú vitéz a csábító külsejű, de lelkében gonosz nő áldozatává. Nápolyi Johanna, hogy Tarenti (Taránti) Lajosé lehessen, orgyilkosokat megöletti férjét, Endrét.

Hogy Endre testvérbátyja, I. Lajos magyar király boszút állott e gáztettért, a ballada el nem mondja, csak azt tudatja velünk, hogy meg akarja boszulni: mert a mű harczi dalúl van írva, melyet a magyarok, a mint a nápolyi hátrába érnek, Aquila vára előtt harsogtatnak. Így van beigtatva Toldi szerelme VIII. énekébe, melynek 63—68-dik szakait tölti be, s ez a harczdali mivolta természetesen befoly szerkezetére is. Az énekmondó mintegy tanulságot vonva ki az esemény egyes mozzanataiból, mindannyiszor újra meg újra meggyőződik a dolog tragikus kifejléséről, hogy ez, meg ez, meg ez «nem visz jóra», s a magyar királyfi erőszakos halálának gondolata mindannyiszor a boszú vágyát is fölgerjeszti benne: s e két elemből alakul meg a refrain, mely maga is kettős, és mindenik részének első felében módosul, bár többnyire lényegtelenül. Az első rész első fele: «Gyanús szeretet az» ... «Himes szeretet az» ... «Bolond bátorság az» ... «Rettenetes éj ez» ...

«Áruló szeretet» ... «Gyilkos szeretet volt.» A második rész első fele, váltakozva, majd: «Nápolyba, vitézek!» majd: «Nápolyba, magyarok!»

A vers a Toldi-vers: nyolcz alexandrin sorból álló szakok; csakhogy a sorok részint rímetlenek, mint az ó széky balladákban, részint középrimesek. Az alexandrin rendes páros rímei állandóan csak a szakok refraines utolsó két sorában, s kivételesen még a II., III. és IV-dik szak 5—6-dik sorában fordulnak elő. Ime a hat szak rimképe:

		I	II	III	IV	V	VI
1	sor	xx	aa	xx	xa	xx	xa
2	«	xx	bb	xx	ax	xx	ax
3	«	aa	xc	aa	bc	aa	bc
4	«	bb	cx	bb	cb	bb	cb
5	«	xx	xd	cc	xd	xc	xx
6	«	cc	xd	xc	xd	cx	dd
7	«	xe	xe	xe	xe	xe	xe
8	«	xe	xe	xe	xe	xe	xe

Ugyanaz a váltakozás, melyet a refrain második részei feltüntetnek, mutatkozik a szakok rimrendszerében is, a mely egyfelől a páratlan szakokban (I, III, V), másfelől a párosakban (II, IV, VI) hasonló.

(Endre királyfi:)

1. Mit kötögetsz? mit fonsz, selyem-arany szállal,
Én szép feleségem, Johanna királyné?

(Johanna:)

Neked, uram, látod, himezék palástot
Koronázó napra; zsinórt verek arra.

(A hegedős:)

Mosolyog az asszony, de csak szeme, szája.¹⁾

(Erzsébet királyné: ²)

Endre fiam, félek : gonosz itt a lélek.

(A hegedős :)

Gyanús szeretet az, soha se visz jóra :
Nápolyba, vitézek ! boszúra, boszúra !

(Erzsébet :)

2. Fiam, édes Endrém ! nincs e dolog rendén :
Jer vissza hazádba, szép Magyarországba.

(Endre :)

Nem, anyám : meghalnék, szívem kiszakadna :
Szeret is Johanna mint a maga lelkét ;
Hímezte palástom selyem-arany szállal,
Rá mentekötőt is gyenge tiz ujjával.

(A hegedős :)

Himes szeretet az, ³) soha se visz jóra :
Nápolyba, magyarok ! boszúra, boszúra !

3. Búcsút veve anyja, Erzsébet királyné :

(Erzsébet :)

Ime, az ujjodra köves arany gyűrű ; ⁴)
Felvonom azt mindjár' : s méreg, aczél nem jár :
Ősz remete adta, pápa megáldotta.

(Endre :)

Lakol is hát nékem, asszony feleségem,
Mind, ki az udvarnál gonosz ellenségem ! ⁵)

(A hegedős :)

Bolond bátorság az, soha se visz jóra :
Nápolyba, vitézek ! boszúra, boszúra !

4. Kulcsos Averszához,⁶⁾ daliás nagy garral,
Az egész udvarral, megy Endre vadászni.
Fogadja ott sokszor éjjeli szállásra,
Lakoma-, hálásra, egy régi kolostor.

(Johanna :)

Édes uram, most is ott legyen a *háló*.⁷⁾

(A hegedős :)

Veti azt Endrének a sok lesben álló.⁸⁾
Rettenetes éj ez, sohse virrad jóra :
Nápolyba, magyarok ! boszúra, boszúra !

5. Meghitt kamarása szólítja ki Endrét
Éjjeli órában, felesége mellől ;
Nosza csak rá támad kívül a zsvány had,
Megfojtani kézzel, máskép sohse vész el.⁹⁾
Lehánya magáról gyilkosait karja,
S hogy nyitni akarja, nem nyilik az alvó.¹⁰⁾
Áruló szeretet sohase visz jóra :
Nápolyba, vitézek ! boszúra, boszúra !

6. Másnap egész udvar régi kolostorból
Vigan haza fordul palotás Nápolyba ;
Szép Endre királyfit, holtan, temetetlen
Leli majd a kertben, a ki elébb rá nyit :
Szorítva nyakára egy drága zsinór van
Zöld selyem fonálból, fényes arany szálból.
Gyilkos szeretet volt, búra vive, búra :
Nápolyba, magyarok ! boszúra, boszúra !

Jegyzetek Endre királyfihoz.

¹⁾ Csak szeme, szája mosolyog ; de szive, lelke nem : az gyilkos árulást forral.

²⁾ Erzsébet királyné, Róbert Károly király özvegye, Endre édes anyja. Ő, az anyai ösztén biztosságával, sejtí meg leg-

először gyermeke veszedelmét; hívja is vissza (II-dik szak); s midőn fia nem hajlik szavára, legalább talizmános gyűrűt ad neki, mely a bajtól megója (III-dik szak). Szép ellentét: Endre két nő között áll: egyik vesztére tör, a másik meg akarja menteni; ő botorul amahhoz szegődik.

³⁾ Szójáték. Endre azzal bizonyítgatja neje szerelmét, hogy saját kezével palástot és mentekötőt hímezett neki; erre a hegedős azt mondja, hogy ez csak hímes szeretet, azaz czifra és hazug. Ellenkezője a hímezetlen: egyszerű, őszinte.

⁴⁾ A talizmán a kő a gyűrűben.

⁵⁾ Endre most már nekibizakodva nem is fél, s még nejének, fő ellenségének, dicsekszik föl, hogy ellenségeit meglakoltatja.

⁶⁾ Aversa püspöki város Nápoly és Capua közt. Akkoriban a pápa hűbére volt, azért nevezi a költő kulcsosnak, azaz a melynek czímerében Szent Péter kulcsai vannak.

⁷⁾ Most is háljunk ott.

⁸⁾ Ismét szójáték. Ott vetnek Endrének hálót, a hova hálni megy.

⁹⁾ Másképp sohse vész el. Mert méreg és áczél ellen a gyűrű talizmánja megóvja.

¹⁰⁾ Az alvó szobát Johanna belülről becsukta, hogy Endre künn rekedjen.

XX.

AZ ÜNNEPRONTÓK.

1877.

Arany e balladában egy nálunk is, a külföldön is elterjedt mondát dolgozott fel, mely szerint az ördög muzsikás képében megjelenik azok előtt, kik nem ülik meg az ünnepnapot, hanem tivornyával töltik és halálra tánczoltatja az ünneprontókat, kik nem tudnak ellentállni az ördögös zeneszónak.

Zendül, kondul szent harangszó,
Csengve, bűgva messze hangzó:

«Imára! imára!»¹⁾

Jámbor népe a kis helynek
Halkan lépve gyűlnék, mennek
Imára, imára.

Szép piros a pünkösdi reggel,
Mintha tűzzel, Szentlélekkel²⁾

Menny-föld tele volna;
E napot fent, s lent megülik,
E nap oly ragyogva nyílik,
Mint hajnali rózsa.

De mi réjja riad? de mi ördögi zaj,³⁾
Rekegő szitok és otromba kacaj,

Hogy reszket az egyház tornya? ...
Szembe' Isten hajlokával,
Nem törődve a szent mával,
Foly tegnapi dőre tivornya.

(Egy mulató:)

«Hol egy muzsikás? hegedű, vagy egyéb?
Ha különb nem akad, dudaszó is elég;
Ki fut érte? szaladj Zsuzsi lányom.»

(Más mulató:)

«A Zsuzska maradjon! hagyj neki békét!
Eszem ezt a pirosítós képét:
A kuferczest⁴⁾ majd vele járom.»

Hát ime, kapóra, dudás közeleg.
Egy sanda, szikár, csúf szőrös öreg,
Tömlője degeszre fújva;⁵⁾
Füle táján két kis szarva gidának,
— Mintha neki volna szarva magának —⁶⁾
Sipján már billeg az újja.

(Mulató:)

«Ide, a Jebuzéus pofádat! ⁷⁾
Mert megkeserüli a hátad.»

(Dudás [Ördög]:)

«Uraim, de papolnak ott-benn . . .»

(Mulató:)

«Hát baj neked az, pogány hitűnek?
Az enyém — ha töröm, ha nem — ez ünnep;⁸⁾
Enyém, ha szidom, ez az Isten!»

Ravaszúl mosolyog fél szája hegyén
S rákezdí dudáját halkal⁹⁾ a vén,
Minden sark billeg a tánczra;
Azután vitorább lesz, majd sebesebb;¹⁰⁾
A táncz is utána pörébb,¹¹⁾ hevesebb,
A mint kópog és szaporázza.

De vége szakadni mikor fog, ugyan ? . . .

(Egy tánczó! :)

«Hagyd el — riad egy rá — a ki szele van ! ¹²⁾

Kihasítom kecske-dudádat.»

Hanem a muzsikás mindég fujja,

Mindég szilajabban pörög ujja —

Az egész tivornya kifáradt.

Lankadva leülne az is, meg ez is,

Hívnák haza őket ebédjekhez is ;

Nem, nem lehet ; ugrani kell csak.

Szidják a dudást, — verik, öklözik őt —

Verik bizony a nagy üres levegőt ; —

Gyors híre szaladt e csudának.

Fut gazda, kié ama renyhe cseléd :

(A gazda :)

«Jössz . . . ? vagy dobom — itt ez a villa — beléd ? . . . »

Vasvilla kezébe ragadt ám ;

Fut lány, fiu, és anya és feleség :

(Családtagok :)

«Apám, fiam, apjokom ! untig elég . . . »

S kezeit töri szíve szakadtán.

Már józanon a fiu, az apa, férj

Mennének is — ime, közelget az éj —

Nyújtják kezöket nagy-epedve ;

A tánczosok arcán vérkönyü hull :

De a láb még egyre bokázza vadul,

Viszi a táncz ördögi kedve.

Éjfél! hogy üt a torony-óra közel,

Kénkö fojtó szaga terjedez el ;

S mint szél, ha forogva ragad port :

Úgy tánczol el, egy bőszen harci-zenére,
 (Mondják a pokol tüzes fenekére)
 Az egész örvénylő csoport.¹³⁾

Jegyzetek az Ünneprontókhoz.

- ¹⁾ E két szó némileg hangutánzó (a harang lassú kongása).
- ²⁾ Pünkösdi napján jelent meg a Szentlélek az apostoloknak tüzes nyelvek alakjában.
- ³⁾ A megváltozott versmérték mintegy festi a hirtelen támadt zajt.
- ⁴⁾ kuferczes = táncz faj. Néhol a csárdást is így nevezik.
- ⁵⁾ degeszre fújva = feldagasztva.
- ⁶⁾ Az ördög szarva.
- ⁷⁾ Jebuzeusoknak hitták Jeruzsálem régi lakóit (a zsidók előtt). Itt = zsidó.
- ⁸⁾ Így mondják például: „Enyém a ló: mit bánod”, ha gyorsan hajtának.
- ⁹⁾ halkan.
- ¹⁰⁾ A zene.
- ¹¹⁾ szemérmetlenebb.
- ¹²⁾ Ne fúdd fel tovább a tömlőt.
- ¹³⁾ Arany eme költeményét, valamint az előbb közölt balladák legtöbbjét, igen szépen és jellemzően illusztrálta Zichy Mihály *Arany János Balladái Zichy Mihály rajzaival* című műben.

TARTALOM.

	Lap
Bevezetés. — Első fejezet. A versről.....	3
Második fejezet. A költeményről, különösen a balladáról	25
A Hunyadi ballada-kör. — Both bajnok özvegye	36
Szibinyáni Jank	40
✦ V. László..... ✓	<u>45</u>
Mátyás anyja	51
✦ Rákóczyné	55
Rozgonyiné	60
✦ Török Bálint	66
✦ Az egri leány	78 ✓
✦ Ágnes asszony	<u>91</u>
✦ Bor vitéz	<u>99</u>
✦ Zács Klára	104
✦ Szondi két apródja..... ✓	109
✦ A walesi bárdok	<u>115</u>
✦ Tetemre hívás	123
✦ Vörös Rébék	131
✦ Éjféli párbaj	137
✦ Tengeri-hántás	145
✦ Endre királyfi	151
✦ Az ünneprontók *	156

* Jegyzet. Az ünneprontók cz. ballada az előbbeni kiadásban nem volt meg.

